

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT.

HISTORISKE AARBØGER. VI.

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT.

1912

LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN.

HOLBÆK-POSTENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

	Side
<i>Johs. Lindbæk</i> : En Bonde fra Frederik VI's Tid	5
<i>Andreas Bentsen</i> : Minder og Oplevelser	28
<i>J. P. Jensen</i> : Fra Bøndernes første Kampaar i Holbæk Amt	52
<i>Lars Dinesen</i> : Fra Hoveritiden	90
<i>Chr. Axel Jensen</i> : Fra Holbæk gamle Kirke og Kloster . .	97
<i>And. J. Eriksholm</i> : Den gamle Kaptajn	108
<i>Karoline Graves</i> : Almuesliv i Hoveriets Tid	117
<i>H. J. Hansen</i> : Historisk Samfunds Virksomhed i 1911 . .	143
Medlemsliste (Fortsættelse)	147

En Bonde fra Frederik VI's Tid.

Ved Dr. phil. *Johs. Lindbæk.*

Den Bonde, der her skal fortælles om, hørte ikke til de meget fremragende Mænd; han repræsenterer snarest det jævne Gennemsnit for sjællandske Bønder fra det 19. Aarhundredes første Halvdel. Men hans bevarede Dagbog gør det muligt at faa et ret levende Indtryk af gammelt dansk Bondeliv og Bondeopfattelse. Dagbøger af den Slags hører ikke til det mest almindeligt forekommende; alene derfor lønner det sig at beskæftige sig lidt med ham.

Søren Larsen var født i *Svallerup* Sogn i Arts Herred. Det er en bakket, jævnt frugtbar Egn med adskillige Minder fra Oldtiden. Mod Syd er Sognet begrænset af Halleby Aa; ved dennes Udløb ligger et fladt Stykke Jord paa ca. 400 Tønder Land, der endnu bruges som Fællesgræsning; Befolkningen kalder denne Strækning med det ældgamle Navn *Os* (Munding), det samme Ord, der findes i Randers og Aarhus. Besynderligt nok har Generalstaben omdannet Navnet til Aas, skønt det ingen Aas er. Maaske disse Linjer kunde bidrage til, at man optog det gamle og rigtige Navn.

I Sognet findes kun to Landsbyer, *Svallerup* og *Bjerre*, *Aagerups Mølle* og *Gaarden Philipsdal*, der i tre Slægtled har tilhørt den ansete og dygtige Familie *Fraas*.

Her i Svallerup Kirke blev Søren Larsen døbt 11. Jan. 1794 som Søn af Skrædder Lars Larsen og Ane Sørensdatter. Vi hører ikke noget om ham før 1817, da det blev bestemt, at han som Dragon skulde til Frankrig for at deltage i den Besættelse af dets nordlige og østlige Dele, der blev fastsat efter Slaget ved Waterloo. Fra dansk Side kommanderede Prins Frederik af Hessen en Afdeling, hvortil Prins Ferdinands Dragoner, som Søren Larsen tjente i, hørte. 26. Juni 1817 anskaffede han sig da en Bog i brunt Pergamentsbind paa ca. 200 Sider. Han skriver: „I Denne Bog haver jeg Søren Larsen fundet for Godt at opskrive en deel af de mest vigtige Hanlinger, Foretninger og foretagender, som jeg i den Tiid, jeg haver tiendt Kongen, og haver forettet, paseeret og Marseret, findes optegnet i denne Bog, og flere andre Indvendinger, som for mig er forekommet.“

Noget af det mærkeligste, han straks vilde notere, var 300-Aars Jubilæet for Luthers Optræden i Wittenberg. „Aar 1817 den 31. October og 1ste November og 2. Novbr. hafde vi 3 hellige Dage til en Erindring om Docter Morthen Luther, som før for 100 Aar siden har været helligholdt efter gamle folkes sigelse, og som igien om 100 Aar skulde blive helligholdt; hvem saa lever paa den Tid, dig kan see, om det slaaer til, hvis denne Bog kan bevares saa længe.“

Man ser, at Søren Larsen er en forsigtig Mand, der ikke siger mere, end han kan staa ved.

Da denne Fest holdtes, var han imidlertid langt borte fra sit Fødesogn og i det sydligste Holsten. Det har været med en hel Del Hjærtebeklemmelse,

han drog hjemmefra. Men det er bedst at lade ham selv fortælle*):

„Aar 1817 d. 26. Juni var den første gang, jeg reiste fra min fødebye, fra Fader og Moder, fra Hosbond og Madmoder for at træde i hans Majestæts Tienneste for der at lære Vaabenøvelser og at kiende den Militær Anstand; min Hosbond, som var Gaardmand Niels Michelsen i Svallerup, han kjørte for mig til Kallundborg, hvor jeg kom over Vandet til Aarhus i Jylland til Kl. halv 3 om Eftermiddagen samme Dag, som var 12 Miil over, og Logerede der den Nat. Den 27. Juni Reiste jeg til Horsens, en Kjøbsted i Jylland, som var 6 Miil imellem, hvor jeg selv anskaffede mig Qvarteer d. 28. og 29. Juni. — Den 30vede melte jeg mig paa Skolen i samme Kjøbsted og blev modtaget som Dragon til hans Høyhed Prinds Frederich Ferdinants Regimente og var der paa Skolen i 3 Maaneder og 20 Dage. — D. 20. October Reiste jeg fra Horsens til en Kjøbstad, som hider Weile, hvorimellem var 4 Miil, og laae over der. Den 21. Reiste jeg til Kolding, hvorimellem var 4 Miil, og laae over der den 22.

Den 23. Reiste jeg til Christiansfeldt, hvorimellem var 2 Miil, og derfra til Hadersløv den samme Dag, hvorimellem var 2 og $\frac{1}{2}$ Miil. — Den 24. Reiste jeg til en Kjøbsted i Danske Holsteen, som hider Aapenrade, hvorimellem var 4 Miil, fra Colding holder dig for, at Danske Holsteen begynder. — D. 25. Reiste jeg til en Kjøbstad, som hider

---

*) Dagbogen er gengivet med Søren Larsens egen Skrive-maade, hvor man lægger Mærke til Brugen af dig i Stedet for de og om for end. Skriften er god og tydelig.

Flensburg, hvorimellem var 4 Miil, og laae over der den 26. — D. 27. Reiste jeg til en Kjøbstad, som hider Sleisvig, hvorimellem er omtrændt 5 Miil. D. 28. Reiste jeg til en Fæstning, som hider Rensborg, hvorimellem var 4 og $\frac{1}{2}$ Miil. D. 29. Reiste jeg til en Bondebye, som hider Hovæstad¹⁾, hvorimellem var 3 og en halv Miil, og Laae over der d. 30. — D. 31. Reiste jeg til en Kjøbstad, som hider Edsehov²⁾, hvorimellem var 4 Miil. D. 1ste November Reiste jeg til en Kjøbstad, som hider Glygstad, som og har været en Fæstning, men nu ikke meere, formedelst Fienden engang har været indgaaet i Byen, og dentid jeg laae der, der hafde dig et svært Arbeide med at udjevne Volder og opfyldte Graver, saavel Byens Folk som Soldaterne. Der i Glygstad laae jeg fra den 1ste November in-til den 8tende; fra Edsehov og til Glygstad der var 3 og $\frac{1}{2}$ Miil.

Den 8tende November Reiste jeg fra Glygstad om Formidagen Kl. 10 og kom Ombor og seilede omentrendt En 3 Miil bort, og saa kastede vi Anker og laae der den Nat. D. 9. seilede vi en 5 a 6 Miil, og saa laae vi der den Nat. D. 10ende seilede vi et par Miil ud og det i en Havn omentrendt en Miil bred og en 11 a 12 Miile lang, som gik imellem Holsteen og Hernober³⁾, men den samme Dag nemlig d. 10ende November seilede vi aldt det tilbage formedelst stræng modvind og den store brusende Søe og laae omentrendt et par bøseskud fra Glygstad, og den samme Aften var det Mortens Aften, hvor vi laae den Nat, og jeg tillige maate gaae Vagt paa Dæget, og samme Aften spiste jeg

---

1) Hohenwestedt. 2) Itzehoe. 3) Hannover; Havnen er Elben.

Suppe til Nadere, men det skete ikke førend Kl. 10 a 11 om Aftenen, da den ene var færdig at æde den anden. Offisererne seilede i Land bestandig, men vi maate lige ude paa Kasen; dig første 4 Dage eller 5 gik det meget godt, vi var færdig at æde Søe-Capitainen ned af Skibet, men den 12. Novemb. gik det løs for Alvor, og saa saae vi ikke andet om Himmel og Vand intil d. 19. om eftermidagen Kl. 5, saa blev alle Mand saa glade, som dig var kommet paa Landet, for da begynde vi og kunde see Engeland ved den høyre side paa os, og den samme Aften kom vi til Landet ved en Fransk Søestad, som hider Dünkirke, men vi maate lige paa Skibet den Nat. Paa Vandet fra Glygstad af og til Dynkirke hafde vi 122 Miil.

D. 20. Nobr. kom vi paa Landet i Frankeriget og laae der i Dynkirke d. 20. D. 21. Reiste jeg til en Kjøbstad, som hide Cassel, og laae der den Nat, hvorimellem var omentrendt en 5 Danske Miil. — D. 22. Reiste jeg til en Bondebye, som jeg ikke veed Navnet paa, hvorimellem var 7 Miil. — D. 23. Reiste jeg til Regimentet til en Bye, som hide Lands¹⁾, hvorimellem var 4 Miil, og samme Dag derfra til en Bye, som hide Enning-Litta²⁾, en Bye, hvori Stabs-Officerene var indqvateret, hvor vores Anfører fra Dannemark forlod os, og blev anført af Regimentets Egne Officerer, nemlig af Prinds Ferdinands Regimente, til en Bye, som hider Corieres³⁾, hvor vi hafde vores Skole; den samme Aften, nemlig d. 23. November, blev vi indqvarteret i den samme Bye, hvor jeg hafde det første Qvarteer, til November Maanedes udgang og ikke bestilte andet i

---

1) Lens. 2) Hénin-Liétard. 3) Courrières.

de Dage om modtog Tøy og pudsede og istandsatte alting intil d. 1ste December, saa blev vi omqvarteret, og saa fik vi Heste og Sadletøy, og saa maate vi til at Exercere for alvor og var der paa Skolen fra d. 23. November intil d. 1ste Marts, hvor jeg Reiste til en Bye, som hider Harnes¹⁾, og var der paa Skolen igien intil d. 5te Mai; der hafde jeg 2 Qvarter, hvoraf det ene var det bedste, jeg hafde paa Skolen. D. 5. Mai Reiste jeg fra Skolen i Harnes og til 3die Eskadron til en Bye, som hider Keri-Lamot²⁾, hvor Eskadrons Schefen laae, som hider Hr. Major von Poulsen³⁾, og derfra til en Bye, som hider Boummont⁴⁾, og blev indqvarteret der. — D. 5. Mai og d. 7ende maate jeg ud og Exercere og vedblev saaledes hveranden Dag intil d. 3. Juni, der blev heele Regimentet preesenteret for den Kommanderende General, og den samme Dag modtog jeg mit Skolepas af Hr. Ritmæster von Flindt⁵⁾, som var min Skole Forstandere. Det første, jeg kom paa Skolen, hafde jeg en Rødbliset Hest, men det var et stordt Klods, men en 14 Dags tid efter vi hafde begyndt at Ride, saa skaffede Hr. Ritmæster von Flindt mig en liden Sort Hoppe, som ved Eskadronen ikke kaldes andet om Følet, men det var mig en rar liden Hoppe; den hafde jeg intil d. 5te Juni, der maate jeg aflevere den paa Skolen igien og saa modtage en Remundt⁶⁾ igien; først fik jeg en Sort Hoppe. Den hafde jeg til den 8tende

---

1) Rigtigt Navn: de nævnte Byer ligger tæt ved hverandre i Dep. Pas de Calais, 2) Forskrevet. 3) Johan Peter Frederik P. (1780—1843), Premiermajor ved Frederik Ferdinands lette Dragoner. 4) Beaumont? 5) Carl L. H. Flindt, Ritmester ved Frederik Ferdinands lette Dragoner, d. 1856. 6) Remonte.

Juni, saa fik jeg en anden Hoppe, som og var Sort, men den var Syg intil d. 26. Juni. D. 27. Red jeg den den første Gang paa Exerserepladsen.

D. 26. Juni var jeg første gang paa Vagt i Frankeriget i en Bye ved Navn Ægersiæng¹⁾, og det var bestemt et Aar, siden jeg Reiste hjemmefra, og intil jeg gjorde den første Vagt, og den Vagt var for Hr. Obersten. — Den anden Vagt, jeg gjorde, var d. 20. Juli og i samme Bye og samme Vagt som den første. — D. 4. August blev Remundt Hestene Presenteret for Hr. Obersten, og samme dato døde Kammerherinden²⁾ og blev begravet d. 8. paa Ægersiængs Kirkegaard i samme Bye, hvor hun Døde. Natten imellem d. 9. og 10. August Regnede det stærk i Frankeriget. D. 13. August Reiste jeg til en Bye, som hider Aubyni ou bacq³⁾, hvorimellem hvor (!) 2 og ½ Miil.

D. 10. September gjorde jeg den første Maanøver i Frankeriget, og der vare vi saamange Folk Samlede, saa jeg aldrig haver seet saamange Mennesker paa engang, da jeg hverken kunde see ende eller begyndelse paa dem, da hver konge af alle Magter haver Tropper i Frankeriget uden Svensken, han blev hiemme med sine, og paa den Maanøver var dig samlet alle uden Prøyserne og Russerne, dig holte deres Revuyer og Maanøvrer for dem selv; af alle de fremmede Tropper, som var i Frankeriget, vare vi 100 og noget over 40 Tusinde, Saa der var en god Flok, naar dig saaledes var samlet.

D. 26. September var jeg igien paa Vagt, som

---

1) Esquerchin ved Donay. 2) Oberstløjtnant Jacob Flindts Hustru Louise. 3) Aubigny.

var den 3die Vagt, jeg gjorde, og var for Hr. Obersten i en Bye, søm hide Arløv¹⁾. — D. 23. October var jeg paa den anden Maanøver, og den var omtrentdt ligesom den første, uden den var støre og strængere, da vi maate rykke ud om Morgenen Kl. 3, og Hestene fik ikke noget at æde, føren Kl. var over 12 om Aftenen, og vi maate Ride sværere den sidste Gang om den første, og 2 Smaae Maanøvrer haver vi gjort forud, men der var ikke andre Contigenter om den Danske, og 4 Revyer har vi gjort foruden, hvad vi gjorde i Mønster Maaneden. D. 28. October var jeg paa Vagt den 4te Gang i Frankeriget, og var for Hr. Obersten. Vagten bestod af 7 Mand og en Udeofficere, og var i Arløv, der stod jeg første gang for Gehvær, og saa gjorde jeg ikke meere Tienneste i Frankeriget.“

Søren Larsen har sikkert været en samvittighedsfuld Soldat. Han har med stor Omhu optegnet baade Krigsartiklerne og Hestekure; de sidste ser temmelig forskrækkelige ud. Men som god Sjællænder har han naturligvis været øm over sin Hest, og han optegner nøje, hvad Indtryk han har af sine forskellige Dyr.

Om Indtryk fra det fremmede Land og Folk leder man derimod forgæves. Det eneste, han har fundet det Umagen værd at optegne, er Navnene paa 72 franske Byer samt de franske Ugedage og Talord. Bynavnene er saa forskrevne, at det ikke lønner sig at tage dem med. Ugedagene og Talordene skal derimod gengives her, da de viser et

---

¹⁾ Arleux.

godt Øre for det franske Sprog og hæderlige Forsøg paa at gengive, hvad han har hørt:

Søndag — Dimas. Mandag — Lundig. Tirsdag — Mærdig. Onsdag — Mærchredig. Torsdag — Juendig. Fredag — Wendredig. Løverdag — Samdig.

Dansk og Franss Telning.

yn — 1. Døe — 2. Troa — 3. Cat — 4. Sing — 5. Sis — 6. Set — 7. Wit — 8. Nøff — 9. Dis — 10. Uns — 11. Dors — 12. Dræs — 13. Cators — 14. Kiæns — 15. Sæise — 16. dis Set — 17. dis Vit — 18. dis Nøff — 19. Vænd — 20. Vænd yn — 21. Vænd døe — 22. Vænd Troa — 23. Vænd Cat 24 ogsaa videre.

Trandt — 30. Trandt yn 31 ogsaa videre. Carant — 40. Carant yn — 41. Carant døe — 42 ogsaa videre. Sækant — 50. Sækant yn — 51. Sækant døe 52 ogsaa videre. Svæisant — 60. Svæisant yn — 61 ogsaa videre. Sepdant — 70. Sepdant yn — 71 ogsaa videre. Cattreven — 80. Cattreven yn — 81. Cattreven døe — 82 ogsaa videre. Cattrevendis — 90. Cattrevendis Cat — 94. Sanel — 100. Sanel yn — 101. Sanel døe — 102. Sand Sing Nøff — 159. Sand Sveisant — 160. „Nu ikke meere af den Slags.“

Tiden kom imidlertid til Hjemrejsen. „Den 8tende November [1818] Reiste jeg fra Frankeriget og til en Fæstning, som hider Wallinsjæng¹⁾, d. 9. til Karinjong²⁾, d. 10. Rasdag, d. 11. til Somming³⁾ og igiennem Mongs⁴⁾, som var en Kjøbsted, der laae meget høyt, d. 12. til Brøsel, den 13. til Miche-

1) Valenciennes. 2) Quaregnon (Belgien). 3) Soignies? 4) Mons.

len¹⁾, d. 14. Rasdag, d. 15. til Anverpen, som var en svær Fæstning, d. 16. til Tørne²⁾, d. 17. til Tilburg³⁾, d. 18. Rasdag, d. 19. til Hersunbos⁴⁾, d. 20. til Grafen⁵⁾, d. 21. til Nemlen⁶⁾, hvor vi samme Dag kom over 2 Vand, d. 22. Rasdag. Den 23. til en Kjøbsted, som hider Erst⁷⁾ og igiennem en Bye, som hider Arm⁸⁾, hvor der var et Vand foran Byen, som vi Red over paa en Broe, som stod paa Baade. D. 24. Reiste vi til Døventer⁹⁾ og den samme Dag kom vi til en Bye, som hider Suping¹⁰⁾, hvor vi ikke maate igiennem som foran, og var en Broe, som stod paa Baade, hvor vi og kom over, d. 25. til Riser¹¹⁾, d. 26. til Tubergen¹²⁾, d. 27. Rasdag, d. 28. til Nothoven¹³⁾, d. 29. til Linge¹⁴⁾, d. 30. Rasdag.

Nu begynder vi paa December Maaned. D. første December til Kestrup¹⁵⁾, den anden til Lastrup¹⁶⁾, d. 3die til Byren¹⁷⁾, d. 4. Rasdag, d. 5te til Næster¹⁸⁾, d. 6te til Stuer¹⁹⁾, d. 7. til Bremen og igiennem Bremen og til en Bye, som hider Rosevingkel²⁰⁾, den 8tende Rasdag, d. 9. til Risen²¹⁾, d. 10. Gesten²²⁾, d. 11. til Stærden²³⁾, d. 12. til Harburg, d. 13. over Vandet til Danmark og kom i Land ved en Stad i Holsten, som hider Altono, d. 14. og 15. Rasdag der, d. 16. til Elmshorn, den 17. Edsehov²⁴⁾, den 18. Rasdag, d. 19. til Hovested²⁵⁾, d. 20. til Rensborg.

D. 21. til Sleesvig, d. 22. og 23. Rasdag der

---

1) Mecheln. 2) Turnhout. 3) Tilburg (Holland). 4) Hertogenbosch. 5) Grave. 6) Nimwegen. 7) Elste? 8) Arnhem. 9) Deventer. 10) Zutphen. 11) Rijssen. 12) Tubbergen. 13) Nordhorn, første By i Hannover. 14) Lingen. 15) Wetrup? 16) Lastrup i Oldenburg. 17) Bühren. 18) Neerstedt. 19) Stuhr. 20) Rockwinkel. 21) Forskrevet. 22) Geestemünde? 23) Stade? 24) Itzehoe. 25) Hohenwestedt.

— hvor Prinds Færdinandt modtog os, og der maatte vi gjøre en liden Reviy for ham; dengang vi hafde Paseret denne Reviy, saa kom Officererne frem for Prinsen og blev takket, for dig hafde ført os frem og tilbage, og saa maatte vi side af Hesten, og saa fik hver Mand saa meget, dig vilde spise og Drikke, og i Pænge fik hver Underofficer en Mark og hver Dragon 8 Sk. til at drikke Prindsens Skaael i. — D. 24. til Flensborg, hvor vi spiste Juuleaftens Nadere, d. 25. til Apenrade, d. 26. til Hadersløv, d. 27. Rasdag, d. 28. til Kolding, d. 29. til Weile, d. 30. til Horsens, d. 31. Rasdag, hvor vi samme Aften spiste Nyt-Aars-Aftens Nadere.

1819 d. første Januari Reiste vi fra Horsens og til en Bonde-Bye, som hide Wurring, d. anden Januari Rykkede vi ind i Aarhus.“

Søren Larsens store Udenlandsrejse var endt.

Saa temmelig uden Begivenheder gik Resten af hans Soldatertid. Nogle smaa Udflugter for at hente Heste og længere Tids Permission afbrød den ensformige Garnisonstjeneste. — Lidt af hans Længsel efter Hjemmet læser vi gennem hans korte Bemærkninger: „D. 18. December [1820] blev jeg permitteret, og fra den 18tende og til d. 24. om Eftermiddagen Kl. 1 var vi i Aarhus, saa gik Smakken, og vi seilede ud til Sams til Aften, som da var Juule-Aften, der laae vi Intil Kl. 2 om Natten, saa seilede vi derfra og kom til Kallundborg Juule-Dag Kl. 12, og Kl. 3 samme Aften (!) var jeg i Svalle-
rup.“

Han fik denne Gang Permission i 5 Maaneder

og gjorde siden kun en Maanedes Tjeneste. 1821 fæstede han et Hus i Svallerup, og 17. Maj 1822 giftede han sig med Kirstine Johansdatter, Bysbarn af ham og født 20. April 1797. Hun havde altsaa en passende sat Alder og kunde hjælpe ham med at spare sammen. Allerede 11. April 1826 kunde han fæste en Gaard paa Bjerre Mark, og han fortæller med Stolthed, at han samme Dag betalte 100 Rdr. i Indfæstning og inden et halvt Aar de resterende 50.

Resten af sit Liv blev han i sit Fødesogn, og gennem hans talrige Optegnelser kunde man skrive hele dettes Krønike igennem 30 Aar. Men det vilde blive en tør Krønike. Det er mest Fødsler, Bryllupper og Dødsfald, paalidelige og kedsommelige som Kirkebøger, men blandede med Optegnelser om lykkelige Familiebegivenheder hos hans Hopper og Faar. Der er ogsaa mere mærkelige Begivenheder som Indsættelse af Præster eller deres Død: „Aar 1827 d. 4. Januar døde vores Sognepræst Lars Eger og blev begravet d. 12. Januar, og til hver Bye blev givet 1 Tønde Øl og 20 Potter Brendeviin“. Der fortælles altid i den samme nøgterne, rolige Tone, uden Udtryk af Sorg og Glæde og fuldstændig uden religiøse Betragtninger.

Nogle faa af Optegnelserne har lidt mere Interesse: „Aar 1826 blev baade Tørv- og Slaae-Enge byttet af Land-Indspeichtuer Rørbye, og saaledes, at hver af dig 14ten Mænd fik hver 5 Lodder, 2 Tørve Lodder og 3 Græs Lodder til at slaae, og Indspeiktuer Fraas har ingen part uden som i den gamle Tørvmose, der fik han 2 Lodder paa et Sted, en for hver Gaard, og disse 2 Lodder tog hans Avelskarl Thomas forlods, da han hafde 8te Lodder at vælge

imed; da disse Lodder var væk, saa kastede dig andre 14 Mænd Lod i Forvalter Fogs Nærværelse, og Forvalteren optog alle Lodderne og til hver Lod 5 Nummere.“ — De Enge, der her blev udskiftede, var Holme Enge, Tørve Mose, Riis Eng, Rænder og Stiernkrog. 1831 udskiftedes Aas(Os)engene.

Af lignende Art er følgende Notits: „I Aaret 1831 den 24. September var Mændene fra Reersøe og ligesaa fra Bjerre Bye saamlet ved Aaen for at forenes med hinanden om Aaens Oprønsning, hvilket og skede, og samme eftermiddag blev der nogle stykker af Aaen byttet, og derefter blev der kastet Lod straks, og hver Bye fik sinne stykker, paa Herskabets side var Forvalter Seunesen (?) tilstede.“

Enkelte andre mærkeligere Begivenheder optegnes: „Den 16. Juni 1831 var det om eftermiddagen et Uveir med Regn og Blæst, Torden og Lynild, saa jeg aldrig kan huske, det har været saadan et Veir.“ — „1833 den Nat imellem den 26. og 27. October brænde Hestemøllen ved Aueruppe Mølle, og samme Nat var sat Ild paa Veiermøllen, men Brændte ikke ret meget. Den 4te November samme Aar blev Jens Hviid arresteret indtil d. 10. December om Aftenen, der kom han fra Callundborg og til Aueruppe Mølle. — Aar 1835 om forsommeren blev ved Aueruppe Kroe byget en stor Længe med Hestemølle i og Staldrum og tillige Plads for Vogne i uroligt Veir for Paserere, som vil Reise, men 26. Febr. 1837 brændte Kroested og Mølle væk.“

Aarene mellem 1830 og 1848 er den politiske Vækkelses Tid her i Landet, men den naaede i alt Fald ikke til Søren Larsen. Han var af den gamle Skole og havde været Soldat under Frederik VI og

Prins Ferdinand. Sikkert nok er de vedblevet at være hans Helte. Det er ikke for intet, at han omhyggeligt afskriver hele Indskriften paa Frederik VI's Kiste. — Om Forfatningsbevægelsen har han ikke andet at skrive end den lakoniske Bemærkning: „Den 5te October 1848 blev der udnævnt Rigsdagsmænd til at tage Deel i Rigets Bestyrelse, og den 23. s. m. var dig første gang samlet paa Christiansborg Slot i Kjøbenhavn.“ Selve Vedtagelsen af Grundloven finder han det derimod ikke Umagen værd at optegne. — Om Treaarskrigen er hans Ytringer ogsaa saa knappe som muligt: „Den 20vende Januari 1848 døde Kong Christian den Ottende, og fra den Tid blev der strax Krig i Kongeriget med Slesvig Holsteenerne. indtil imod Foraaret i 1851 fik det forandringer.“ — At han straks herefter har optegnet Tycho Brahes Dage, er vel mere et Tilfælde end en Tanke.

Mere Interesse maatte man vente at finde for det kommunale Selvstyre. Her har han da ogsaa samvittighedsfuldt opnoteret Forandringer i Sogneraadet: „Aar 1842 begynde Sogneforstanderskabet i Svalleruppe Sogn, og Mændene, som blev Vælget og antaget, var af Bjerre Hr. Fraas, Gaardmændene C. Jensen og Søren Christensen, og af Svallerup Gaardmand A. Hansen og Paselist Hans Christensen i Præstemarken. Men 1845 afgik Anders Hansen og Søren Christensen, og i steden for dem kom Niels Andersen af Bjerre og Lars Larsen, Svallerup. — 1848 afgik Christen Jensen, Hans Christensen og Hr. Fraas, og isteden for Dem blev Vælget Gaardmændene Søren Larsen, Peder Justesen af Bjerre og Lars Andersen i Svallerup, men da Lars Andersen Døde den 8tende December 1848, blev i 1849

den 17tende Januari Vælget Gaardmand Hans Hansen i Svallerup paa 5 Aar i hans Sted.“ — At Sogneraadsmlem Søren Larsen er ham selv, finder Krønikeskriveren ikke Anledning til at bemærke.

„1850, den sidste Dag i Aaret Kl. 10 blev Valgt Mændene til Sogneforstandere Søren Christensen af Bjerre og Mads Andersen af Svallerup i stedet for Sognefoged Niels Andersen af Bjerre og Lars Larsen, Gaardfæster i Svallerup, og efter Peder Justes Død, som skete den 4. Februari 1851, blev Vælget Søren Hansen i Bjerre d. 30vende Juli, men er sluppet sidst paa Aaret 1853.“ — Den sidste Bemærkning viser bedst, at Søren Larsen betragter Selvstyret som en Byrde, ikke som et Fortrin.

Vi har imidlertid kun faaet Besked om de særlige Begivenheder i Søren Larsens Tilværelse, ikke om hans daglige Liv. Det er da saa heldigt, at han gennem flere Aar (1827—29) har ført nøjagtigt Regnskab over sine Indtægter og Udgifter. Hvad han selv har fortæret af Gaardens Produkter, er naturligvis ikke medtaget. Men hvortil han har brugt de kontante Penge, han fik ind — omtrent 200 Rdr. aarlig — giver han Oplysning om, og det har ikke liden Interesse.

Han maa naturligvis betale sine faste Udgifter til Godsejeren paa Aagaard (Landgilde og Hoveripenge), desuden Afgifterne til Stat og Kirke, Skatter, Jordemoderpenge, Tinghuspenge, Fogedpenge, Offere og Tiende (én Tiende bærer Navnet Gaasebyg) samt Tyreskat — Afgift for Benyttelse af Bytyren — og Skopenge til Hyrden. Tilsammen er det ikke saa lidt, men der er alligevel meget tilovers, og han har

rigelig Adgang til at tilfredsstille *sin* Trang til Livets Nydelser.

Forrest blandt disse lægger man straks Mærke til Brændevin. Hvad han har drukket heraf i et Aar, er ca. 100 Potter, der repræsenterer den forholdsvis store Sum 20 Rdr., $\frac{1}{10}$ af hele hans Udgift. Og her er endda kun Tale om det dagligdags Forbrug, ikke om Gilder eller Byrejser. Brændevin er den sædvanlige Drik, foruden hjemmebrygget Øl — der er undertiden opført Udgift til at faa Tjære- og Tran-tønder (!) omdannet til Øltønder. En enkelt Gang prakker Købmanden ham Kaffe paa, en anden Gang The, men Posterne kommer ikke igen, saa de nye Drikke har aabenbart ikke slaaet an. Undertiden kan han drikke Mjød eller et Glas „Pons“, men det er kun ved højtidelige Anledninger. Udgifterne til Tobak er meget mere maadeholdne, i Reglen kun 1 Pund om Maaneden til den billige Pris 1 Mark Pundet. Der er kun Tale om Røge- og Snustobak, Skraa kender han ikke.

Føden skulde Gaarden selv give, og han anfører her kun Udgifter til fersk Sild. Ogsaa Klæder syede man vel i Reglen selv; en Hat til 1 Rdr. 4 Sk. har nok været et særligt Pragtstykke. Til Mutter køber han tit Silkebaand, men ellers har hendes Klæder ikke kostet stort. Væverlønnen er i alt Fald rørende lille, 48 Alen Hørlærred væves for 1 Rdr. 3 Mark, 44 Alen Blaarlærred for 5 Mark 8 Skilling.

Han betaler undertiden Smaasummer til „Doutter“ og „Gjordemoder“, men ellers klarer han sig selv med Kinderpulver, Harlem Olie og sine egne Husraad. Disse kan vel endnu have nogen Interesse. — „At formeere en Qvindes Mælk. Læg Pimbernilleurt af den bittre Slags paa Brystets

Vorter, da faaer hun Mælk inden 6 Timmer. — Efter Diegivningen at fordrive Mælken. Kog en Deig af Rugmeel i Vand; naar den er afkølet, lægges den paa Brystet en Nat, da forsvinder Mælken. — At frugtbargiøre en Ager. Paa Hestegjødning kommes Vand og Salpeter; dette staaer i 24 Timmer, saa afsies det, og i dette Vand udblødes Kornet; der skal saaes 2 gange med 5 Dages mellemrum i 2 Timmer, saa kan man høste dobbelt saameget som andre. — For Tandpine. 10 Gran Svølsuurt Jern opløses i et Qvintin Vand, og denne opløsning bringes ved Hielp af en Haarpensel ind i den huule Tand, det hielper.“

Endelig kunde man anføre, at han har Raad til at ofre 3 Mark om Maaneden paa Tallotteriet, og at han lejlighedsvis køber en „A B C D E“ og andre Bøger.

Til Livets Nydelser hørte Rejserne til „Aueruppe“ Mølle med en lille Svir og særlig de hyp-pige Rejser til Kalundborg, hvor han foruden den uundgaaelige Brændevin kunde faa Delikatesser som Hvedebrød, Sukker og Rosiner. — Af Gilder er der foruden Bryllupper, Begravelser o. lign. næsten ikke andre end dem, der holdtes i Julen, paa „Phillipsdal“ og andre Gaarde; det lader til mest at have været Sammenskudsgilder, hvor man betalte Værten for hans Besvær — 5 Rdr. fik Søren Larsen selv en Gang for Opvartning. Og det er kun paa denne Tid af Aaret, at man driver „Kortenspil“.

Det vilde alligevel være et magert Indtryk af det gamle Bondeliv, man vilde faa af Søren Larsens

Regnskabsbog. Det er da saa heldigt, at hans Søn *Hans Peder Sørensen* († 1902) har nedskrevet nogle Erindringer om, hvad han har anset for mest mindeværdigt i gamle Dage, formodentlig i 1830erne og 40erne.

Bryllups-Skikke.

„Et Bonde Bryllup for ca. 50 Aar Siden paa Nordvest Sjælland Foregik Almindeligvis Paa Følgende Maade: En Karl og en Pige Forlovede Sig Hæmmeligt. I de Fleste Tilfælde var det Gaardmands Søn og Gaardmands Datter, der Ægtede Hinanden. Det hørte til Sjældenhederne, at en Gaardmands Søn Egtede en Husmands Datter og Omvendt. Naaer saa der Blev lyst Første Gang, Saa hentede Brudgommen Sin Tilkommende Brud paa Vogn Med alle Hendes Eiendele, Uldent, Linned og Sengklæder m. m. Og fra Dag (!) levede de som Ægtefolk.

Naaer saa Bryllupsdagen Blev Bestemt, var der Gjerne en Mand, som havde den Bestilling at gaee fra Gaard til Hus og Indverte[re] Familier og Venner til at Møde i Bryllupshuset og Følge med til Kjerken og Høre paa Brudevielsen Samt Ofre til Præst og Degn og saa følge med Hjem til Bryllups-huset, Spisse til Midag og Siden Blive, Saalænge de lystede.

Dagen før Brylluppet kom en 5 a 6 Koner for at skære Mad og Mændene for at anrete Borde og Bryllupsdagen for at være Opvartere og Kvinderne være Kokkekoner. Paa Bryllupsdagen kom saa Alle Gjæsterne, Som blev Modtagen med Musik ved Porten. Naaer saa Gjæsterne havde faaet Frukost, kjørte de til Kirke, Brudgommen Foran, Dernæst Bruden; saa kom Brudepigerne og Forloverne og det Øvrige

Følge, som Gjerne [bestod] af 15 a 20 Vogne eller Flere.

Naaer saa Vielsen var Foretaget, Gik Turen i samme Orden Tilbage igen. Ved Midagsbordet sad Brudeparret for Bordenden, Brudepigerne, Forloverne ved Siderne; Saa kom Gjæsterne og Ønskede Dem Tillykke. Saa spistes der til Midag, som Bestod af Risengrød og Fisk. Det Bemærkes, at Om Morgenen kom Alle Pigerne med Melk, Smør, Ost eller Kjød. Naaer saa Fisken Spistes, Spilede Musikkanterne Over Bord; en Mand gik Rundt Med en Talærken, hvori Gjæsterne lagte skilinger til Musikken.

Naaer saa Midagen var Overstaaet, Dansedes fra Bord. Det vil sige, Brudgommen Førte Bruden op i Øverstestuen og Dansede en Vals, som de Selv havde Bestemt Forud, og som kaldes Brudevalsen, og saa gik Dansen lystig. Saa Blev der Drukke Kaffe. Dernæst skulde Brudgommen Binde den sorte Hue paa Bruden, hvilket skulde ske, naaer ingen anede det. Men der var altid nogle, som Savnede dem, og saa Blev de Overraskede. — Bruden havde nemlig en Flætted Hue Paa, Som var Smykket med Perler og Baand. Det kaldes at være Flættet.

Kl. 4 a 5 var det Middagen, saa Blev der Baa-ret skaaret Mad omkring i Dansestuen og Bordene, hvor Mændene Sad og Spilede Kort. Saa Drak de af Flasken; Der brugtes ikke Glas. Naaer saa Gjæsterne Skulde Hjem om Aftenen, Blev de Beværtet med kold Grød og Plukkefisk. Saa blev de Indverteret til Dagen efter. Trediedagen kom opvarterne og Kokkekonerne, og saa spistes Ølgrød og Pluk-

fisk, og saa var Brylluppet Sluttet. Brylluppet holdes altid hos Brudens Forældre.“

„En Begravelse fra fortiden.

Dem, som i den tid kom med til Begravelse, skulde først bedes til at møde den bestemte Dag; en Mand gik nemlig fra Sted til Sted og hilste fra Vedkommende, om de vilde møde og følge den eller den til Jorden og høre paa Ligtalen og saa følge med Hjem og Spise til Middag. Var det en Gaardmand eller Gaardkone, der var Død, saa blev alle Gaardmænd med Familie over hele Byen bedet med og nærmeste Naboer samt Familie; de her nævnte skulde Spise til Middag, som almindelig var Grød og Fisk. Grøden var af Riis, Boghvede eller Byggryn, sidstnævnte kaldes Bankegryn, de var Store, der blev kun et Gryn af vert Korn. Sausen til Fisken bestod af Smør og Senip, og der skulde saa Drikkes til Fisken. Brændeviin i Flasker gik rundt paa Bordene, som der blev Drukket af, Glas saaes ikke, dette kaldes at være bedet til Bords.

Der var saa nogle, som blev bedt til Ære Øl, som det kaldes; disse fik ikke Middagsmad; det var alle Karlene og nogle af Huusmændene; de maatte ikke indfinde sig, før der var Spist til Middag. Om eftermiddagen var de alle nogenlunde ens stællede; der Opvartedes med Caffé og brunt Sukker, som de kalde det, og til midaften var det Skaaret Mad, Smørrebrød med Kjød og Ost paa. Caffén blev Skinket af to af Gaardkonerne og to til at komme fløde i og nogle til at bringe den omkring. Maden blev ligeledes skaaret af de nævnte Qvinder, som gjerne sad lit efter, som de var velhavende, for sætte en Huusqvinde øverst, det gik ikke.

Om anden Dagen blev der Spist og Drukket paa samme maade og samme retter for dem, som var bedt til middag første Dag, for dem til Ære kom kun med den første Dag; de sidst nævnte maatte bære Liget; det blev dengang baaret lige fra Stedet og til Kirken, efter Liget fulgte saa afdødes efterlatte nærmeste Familie til Vogns og saa den Øvrige Sørgekare ligeledes tilvogns. Liget blev dengang baaret paa en Ligbaare af 6 Mand, de bar det paa Skulderne; den sidste Mand, som blev baaret paa den Maade, var Gaardmand Espen Hansen paa Bjerre Mark; de, som blev bedt til at Spise til middag, bar, som det blev kaldt, forskellige ting, for det første Mælken, som blev Malket den Morgen, skulde være til at Koge Grød i og nogle Pund Smør og lignende af Ost og en Flaske Fløde til at komme i Caffen. Der var bedt 6 Mand eller Karle til at Grave Graven og til at Ringe. Opvartere var der flere af baade Mænd og Kvinder.

Den tredie Dag var kun Mand og Kone bedt, saa fik de Øllegrød og plukfisk til Middag, ellers var kosten ens, dog fik Mændene den sidste Dag gjerne et Glas Puns. 4de Dag skulde saa alle Opvarterne møde og Ordne alt det laante Tøi, Fade, Flasker, Talerkener, koppe, Skeer, at enhver kunde faa sit.

Dette anførte er blevet blandet lit daarlig sammen, men maaske det dog er til at faa en lille smule mening udaf.“

„Lit om Fastelavnsløierne eller Ride omkring og Sønge for Æg.

I almindelighed skulde alle de Karle være med at Ride omkring, som kunde faa en Hest hos man-

den, som de tjente; Lørdag aften samledes de saa hos Manden, hvor Gildet skulde holdes, for at aftale, vem der skulde være Stoder og Kjerling, for disse to var io heelt uuværlige. Kjerlingen skulde have Fruentimmer Klæder paa, og tillige skulde hun have en Daase med Snustobak, for hun skulde byde folk en Pris, vor de kom ind. Karlene var Pøntede med alle slag Baand baade paa Hatten og Trøien; en Musikker fulgte med. Der blev gjerne Dandset et par Stykker eller Dandse ver sted, dette var om mandagen, saa Red de hele Bymarken rundt, i nogle Aar Red de fra Bjerre til Aagaard og til Præsten i Svallerup.

Om Tirsdagen gik de saa omkring i Byen, begge aftener blev der saa Dandset det meste af Natten; til dette gilde fik de Smørrebrød med Ost og kjød, Øl og Brændeviin, og engelte gange fik de Æggeøl, som de kalde det, for der vangede Æg nok; paa en gaard fik de ikke mindre end en Snees — saa om Onsdagen blev der gjort Redelighed, som det heed, og Manden fik Betaling. og dermed var det saa afsluttet.“

„*Om Høiene* er kun lit at bemærke, en paa Peder Johansens Enkes Lod, kaldet Skaanes høi, to paa Niels Jensens Lod, kaldet tverhøiene, men som nu er Sløifet, to paa Niels Andersens Lod, voraf den ene er Sløifet, derimod er den sidste Fredet og med Genneralstabsmærke, en paa Kristian Pedersens Lod, kaldet Regnershøi, et gammelt Sagn siger, at en Konge skal være Begravet der, der findes i samme et Gravkammer med indgang fra den Sødøstlige side og nogle mægtige Stene til Loft.“

„*Hoveriet* for Bjerre Byes Vedkommende var at Pløie den Mark, som skulde saaes med Havre; der var tre Gaarde fra Vindehelsinge, som ligeledes skulde Pløie, og Aagaard skulde tage deel i Pløiningen imod 4½ Gaard, og saa skulde vedkommende sende et Bud en Dag til at Kjøre, Harve eller pelle Steen af, og til Høsten skulde saa hver mand meie, binde og Kjøre Havren hjem til Hovedgaarden paa den lod, som de havde Pløiet; foruden skulde de Slaa et Stykke Eng; til dette Arbeide skulde der møde 2 Mand, og til at Rive skulde møde 3, nemlig 1 Karl, 1 Pige og 1 Dreng, og ligeledes, naar de skulde Kjøre Høet hjem, 1 Karl til at Kjøre, 1 Pige til at læge Høet og en Dreng til at tage fra, foruden dette skulde hver Mand levere et Lam, en Gaas, 2 Høns og en snes Æg. Dette Hoveri blev udført sidste gang 1850 og Betaldes siden med 17 Rigsdaler for hver Mand.

Det bemærkes, at hvem der ikke havde lam eller Gjæs, saa betaldes Lammet med 2 Rigsdaler og 5 Mark og Gaasen med 1 Rigsdaler og 1 Mark.“

1848 fik Søren Larsen sin Ejendom med Besætning vurderet til 3170 Rdr. til „Aserance“. 1858 fik han Aftægt, som blev vurderet til 142 Rdr. 4 Mark. Ikke længe efter døde hans Kone (20. Maj 1860), og 31. Marts 1869 døde han selv, 75 Aar gl.

Hans Bog blev bevaret med stor Pietet af hans Søn og Sønnesøn. Det skyldes Hr. Proprietær A. Fraas, Philipsdal, naar den nu har kunnet fremlægges for en større Læsekreds, som forhaabentlig vil kunne føle lidt af den samme Interesse for den, som han selv havde.

Minder og Oplevelser.

Af *Andreas Bentsen*, Vallekilde.

Efter Opfordring meddeler jeg herved nogle Optegnelser, som er et Uddrag af en Levnedsskilddring, skrevet særlig for mine Børn. Maaske kan disse Brudstykker have nogen almindelig Interesse.

Jeg er født de 40 Ridderes Dag (d. 9. Marts) 1839 i Kvanløse Skole, hvor min Fader Georg Philip Bentsen var Lærer fra 1834 til 1866.

Navnet *Kvanløse* skriver sig sikkert fra Ordet Kvann, en Plante, hvis latinske Navn er *Angelica*, af hvilke der findes mindst to Arter; den ene hedder Skovkvann; og den anden Vandkvann. Rimeligvis har den sidste givet Byen Navn, da et Bækløb (i min Barndom meget større end nu), som kom fra Mørkemose, gik i Skellet ved Vinstrup Møllebakke og Havremarkshusene, forbi Huset ved Møllen, hvor der sikkert en Gang har været Vandmølle, før Vejr-møllen blev bygget, derfra forbi Blandebjerg i Søgaardsskellet til Byen Kvanløse, hvor den saakaldte Enghave en Gang har været en Sø tæt Nordvest for Kirken.

Kirken er oprindelig en Kampestenskirke i romansk Stil med senere indbyggede gotiske Hvælvinger, over hvilke der endnu paa Ydermuren mod Nord findes Spor af Kalkmalerier. Senere er Taar-

net, der er bredt og svært, tilbygget, og derefter er Skibet forlænget med to nye Hvælving-Fag mod Øst, men uden noget egentligt Kor eller Apsis, som vel oprindelig har været der. Af gamle Ting findes en Kampestens Døbefont med stor, dyb Kumme med Tovsnoning paa Randen og over Kummen et Messingfad.

Kirkestolene er meget gamle, vistnok fra sidste Halvdel af 1500-Tallet. Den gamle, særdeles smukke Kirkedør i Renæssance-Stil, nu smukt istandsat, har Indskrift: „Denne Dør lod Jep Nielsen gøre, 91“. Det er efter Datids Skrivemaade 1591, hvad der stemmer med Dørens Stil og med 1500-Tallets Skrivebrug. I senere fundne Navnelister (Matrikulsbeskrivelser fra 1666 og 1690) over Kvandløse By-mænd findes Navnet Jep Nielsen ikke. Desværre findes intet Aarstal paa hans og Hustrus Gravmæle, en stor, nu i Korets nordre Væg indmuret Gravsten med følgende Indskrift:

„Her ligger begravet ærlig Mand Jep Nielsen, som var Kirkeværge til Kvandløse Sogn udi 30 Aar og døde han . . . . med hans kiære Hustru Anne Lavris Datter og døde hun . . . .

Saa elskte Gud Verden, at alle, som tro paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv. Joh. 3.

Denne Sten hør Jep Nielsen til og hans sande Arvinger.“

Disse sidste har blot forsømt at lade Dødsdage og Aarstal herfor indhugge i Stenen. Efter Slægtens Sagn havde Jep Nielsen haft tre Gaardes Jorder, som laa med 3 og 3 Agre paa Byvangen og var saaledes en Storgaard, ej øde for Træer, men havde endnu i min Barndom Levning af en større Have Vest for Gaarden med gamle Frugttræer og enkelte store gamle Elmetræer.

Byen med sin i Syd og Nord gaaende Gade

var begrænset af sine Vangeled, og Tofterne var indhegnede. Byvangen havde følgende Navne: I Kvanløse hed den nordre Vang Skovvungen; herigennem førte Skovvejen fra Søgaardshuset til Jægersholm, den gamle Kro. Nykro blev først bygget, efter at Holbæk—Sorø-Vejen i 1820 blev optaget som Amtsvej, og blev da lagt ved Korsvejen tæt Nord for Kvanløse.

Den sydvestre Vang til Hjørnet af Skolevænget hed Aasevang, og den sydøstre hed Bjerrevang, særtegnet med Navne som Ladager, Blandebjerg, Strædemose, Egemose, Husmedalen, Harretorn og Havreaas (Navnet er mig ukendt, men har formentlig givet Navn til Havremarken).

Af de andre Navne paa Sognets Byvange skal nævnes: I Holløse Refshalevang, Søstrupsvang og Ruskebjergvang. I Igelsø hed den nordre Vang Kirkevungen, den sydvestre Søvangen og den sydøstre Bjerrevangen (heri Maglesø og Mørkemosebjerg). I Brofelde kaldtes Vangene for Øksenbjergvungen, Garsædevangen og Bulmevungen (den sidste i Sydøst mod Skoven og i denne Vang Sællebjerg).

De ældste Minder i Kvanløse er Kirkens. Den lille Kirkeklokke er vistnok fra Tiden før Reformationen; den er støbt i Kalundborg af en der boende „Geter“ (Gjuter eller Gyder). Den store Klokke er omstøbt i 1800-Tallet (af Gamst og Lund, København). I det sydvestre Hjørne af Kirkegaarden laa i min Barndom „Klokkerens Hus“, som var Levning af en gammel Lade for Tiendekorn med smukt gotisk Murværk paa Gavlen. Nu er Huset nedrevet og et nyt Lighus opført.

Ved at undersøge de gamle Matrikulsbøger fra Frederik d. 3.s Tid (1666) og Christian d. 5.s (1690)

ses det, at Kvanløse By det førstnævnte Aar havde 17 Gaarde og efter det sidstnævnte 18 Gaarde. Men efter det 1666 ydede „Landgilde“ var der stor Forskel paa Ydelserne. 6 Gaarde ydede fra $14\frac{1}{2}$ til $17\frac{1}{2}$ Tdr. hardt Korn, 8 Gaarde ydede fra 10 til 14 Tdr. hardt Korn. Den største med $17\frac{1}{2}$ Td. gjorde Ugedage til Søgaard (i Vinstrup), og én Gaard med $15\frac{1}{2}$ Td. „tjente“ til Vognserup, én paa $4\frac{1}{2}$ Td. til Hørbygaard. To Caarde, én paa $13\frac{3}{4}$ og én paa $16\frac{1}{4}$ Td., tilhører Kgl. Mayestæt, men er udlagt som Ryttergods.

I Matrikullen fra 1690 have to Hartkornsfortegnelser for hver Gaard, antydte ved gammelt og nyt Hartkorn. Det nye Hartkorn er det laveste, og Nedsættelserne kan være fra en Trediedel til en Fjerdedel af de opgivne Tønder. Størst Nedsættelse faar Gaard Nr. 14, tilhørende Kgl. Mayestæt med Bruger Laurids Søfrinsson, fra $17\frac{1}{2}$ til $10\frac{1}{8}$ Td. Denne Gaard nævnes som „tilforn Ødegaard“.

Sidstnævnte Række Gaarde i Kvanløse har i 1690 været meget splittede, hvad Ejere angaar; disse kaldes paa Listen Proprietærer. Ejerne her var følgende: 6 Gaarde og 1 Hus ejedes af Kgl. Majestæt, 4 Gaarde og 1 Hus af velbaarne Hr. Christen Skeel til Vinstrup (Søgaard); 3 Gaarde ejedes af Dr. H. Bagger (som senere blev Sjællands Biskop); 2 Gaarde var Ryttergods; 1 Gaard har tilhørt Frydendal, hvis Ejer var Justitsraad, Dr. Rasmus Vinding og derefter hans Søn Professor Povl Vinding; 1 Gaard tilhørte Korfits Trolle og 1 Baron Mourits von Podebusch (som ejede Holbæk Slots Ladegaard). To Huse tilhørte Kvandløse Kirke. Den største Gaard med nyt Hartkorn (under Frydendal) havde 10 Tdr. 5 Skpr., den mindste (under Dr.

Bagger) 2 Tdr. 2 Skpr. Det ses ej, om Universitetet da har ejet nogen af disse Gaarde; men en Gaard i Kvanløse er dog endnu Universitetsgaard med Arvefæste.

Da 4 af disse Gaarde har under 3 Tdr. Hartkorn, og én har 5 Tdr., medens Resten har mellem 8 og 11 Tdr., maa disse Smaagaarde dels være bragt sammen, eller om muligt to har været lagt under andre, idet Tallet 18 senere i 1804 kun er 14. Derimod udskiftedes i 1804 6 à 8 Huslodder for Byen og 12 à 16 Huse i Havremarken.

Kvanløse By har derefter med Holbæk Slots Ladegaard haft forskellige Ejere, en Tid Eriksholm*), derefter sammen med Aastrup den rige Enke, Fru Koefoed. Efter hendes Død solgtes Holbæk Ladegaard med Gods i 1838 til cand. jur. Rottbøl, der senere solgte Bøndergodset.

*

Livet, som det levedes i de Tider, omkring 1800-Tallet, var i høj Grad tarveligt og nøjsomt. Om min Oldefader paa mødrene Side, Gmd. og Sognefoged Peter Larsen, fortalte min Moder, at han formanede sine Børnebørn til Guds frygt og Nøjsomhed. Min Moder mindedes en af hans Talemaader om det sidste: „Dagene er lange, Maaltiderne er mange; spar paa Syltemælken, Børn.“ Efter Statsbankerotten 1813—18 var Landet forarmet. Den daglige Kost var meget nøjsom: Mælkegrød til Davre, med Brød og Spegesild; Ost og Brød med højst lidt Fedt til „halvgaaen“ Middag. Middagsmaden var almindelig 2 Retter som Ærter, Kaal,

---

*) i 1706 Gregers Juel, gift med Niels Juels Datter; derefter tilhørte Godset Brinck-Seidelin, men solgtes til Grosserer Koefoed, Aastrup, død 1812.

Grød eller Suppe til Forret, medens Eftermaden mest bestod i kogt eller stegt, salt Flæsk eller røget, salt Faarekød, sjældnere Oksekød eller lignende. Middagsmaden var oftest Syltemælk (d. e. sur eller tyk Mælk, som bliver hensat, efter at Vallen er af-drevet).

Agerbruget stod det daarligt til med i Begyndelsen af Aarhundredet. Naar Høsten var endt, blev „Ævret givet op“, det vil sige: Kvæget blev sluppet og gik over Bymarkerne, hvor det vilde. Det blev ofte vanskeligt for Pigerne at finde Køerne, naar de skulde malkes. Redskaberne var tarvelige. En gammel Mand har fortalt mig, at i hans Barndom pløjede de med Hjulplov og med 6 hvide Heste for én Plov. Vognene havde Træaksler med Lundstik for, og var der noget Beslag paa Hjulene, var det kun Skinner, som blev paasømmet Hjulfælgene. Før 1820 havde man ikke Agestole, men kun Rammer med Hængekroge og Hynder over Tremmerne, og jeg mindes at have set et saadant Sæde. Hyndet var oftest belagt med røde Fryndser og Blomster i rød Syning. Senere satte man et dobbelt Buestel paa Opstandere i Rammen (Bueagestol), og derefter blev der udstoppet mellem de to øverste Buer med sort Læder.

Da Hovedlandevejene paa nuværende Københavns Amt blev anlagt, i Frederik d. 5.s Tid og lidt senere, blev det nødvendigt at beslaa Hjulene med Skinner. Byens Smed var en vigtig Person; han vidste oftest mere end andre Folk og særlig alt Nyt. Han var i Reglen mere velhavende og oplyst end andre i Byen, medens Bønderne i det hele var fattige og uvidende. Naar de skulde have smedet, mødte de med Trækul og Jern. Jernet fik straks Mandens Bomærke slaaet eller paaskrevet

med Kridt, og det blev saa staaende i Smedien til næste Gang, Manden skulde have noget udført. Smeden fik Kosten hos dem af Bønderne, han smedede for. Efter Udskiftningen bragtes dog Madkurv med Øl og Brændevin med fra Udflyttergaardene, dog ej ved Skoning af Hestene, da Smeden maatte føde sig selv.

Ved Aarene 1804—08 anlagdes Hovedlandevejen fra Roskilde gennem Holbæk til Kalundborg. Som „Kongerejse“ maatte Kvanløse Bønder køre Brosten til Holbæk Gade og deltage i Vejanlægget ad Kalundborg til med Afgravning og Opfyldning samt Stenslagning.

Omkr. 1820 anlagdes Vejen fra Holbæk gennem Kvanløse til de sydligere Byer. Før den blev indgrøftet, bestod Vejen ofte af Spor ved Spor i vid Udstrækning (30—50 Al.s Bredde). Her lagde man ikke Vejlinien lige som ved Hovedlandevejene, men bøjede uden om de side Steder, hvorfor disse Veje, skønt de er Amtsveje, uafsladelig bøjer og svinger. Nu blev her Vangeledene afskaffede, medens Ledsteder dog blev opsat mange Steder ved Hegnene for de udskiftede Lodder paa Byvejene.

I Kvanløse var Gaardene uden Hoveripligt, men Husmændene i Havremarken gjorde indtil 1848 Hoveriarbejde til Holbæk Ladegaard. Medens Kvanløse var fri for Hoveri, havde Igelsø, Brofælde samt Mogenstrup og Vinstrup noget Hoveriarbejde til Tølløsegaard, nemlig at skulle slaa og rive Hø i „Tyssingen“ ved Tølløse Nedreskov. Jeg mindes endnu fra min Barndom, at „Udrideren“ fra Tølløse kom og bankede paa Oldermændens Port i Igelsø. Denne maatte da ud „at tude paa Gade“ for at kundgøre dette. Tudehornet var dér en stor Kon-

kylie, som Spidsen var slaaet af, og man tudede saa gennem Hullet i Spidsen.

Disse 4 Byer kaldtes „de fri“, idet der ej fra det gamle Søgaard i Vinstrup, der var sammenlagt med Tølløsegaard og Sonnerupgaard ved Hvalsø til Baroniet Zeuthen, blev ydet andet Hoveri. Ved Udskiftningen var det gamle Søgaard allerede nedlagt; men tæt ved Vinstrup Mølle findes endnu det gamle Borgsted i Skellet mellem Møllegaardens Mark og Nabolodden mod Nord, hvor et gammelt Fattighus ligger paa en Holm omgivet af en Eng, som endnu kaldes „Søen“. Søgaards Jorder var en Tid udlagt til Græsning for Rytterheste; men jeg husker godt, at der i min Barndom (mulig 1846—47) blev dør bygget en større Avlsgaard, som bærer Navnet Søgaard, og som ligger Nordvest for Vinstrup.

*

Her i Kvanløse oplevede jeg saaledes min første Barndomstid. Min Faders lille Agerbrug optog ham meget i hans Fritid; for at faa det drevet efter Ønske holdt han Karl og Hest. Han var i dette en Foregangsmand i sin Skolekreds. Allerede tidlig i min Barndom hørte hans lille Jordlod med godt 6 Tdr. Land Agerjord til de bedst drevne der. Omkring ved 1848 begyndte han at dyrke Roer, som før den Tid var aldeles ukendt. Han optog dette, efter at Kartoffelavlens paa Grund af den indbrydende Sygdom i 1846 og 1847 var bleven ødelagt. Som han overtog Kvanløse Skolelod i 1834 med en første Høst af 4 Fold Byg, havde han i 1848 16 à 18 Fold. Foruden Hest havde han altid 4 Køer.

Fra den første Tid, jeg kan mindes, stod Fader

midt i det politiske Røre med Kravene om en fri Forfatning og som Medstifter af „Bondevennernes Selskab“ og „Holbæk Amts Kommunalforening“. Den sidste stiftedes for at kunne undgaa Politiforbund mod at samles. Blade som „Fædrelandet“, „Den Frisindede“, „Københavnsposten“, „Corsaren“ o. fl. holdtes af et Læseselskab, mest bestaaende af Bønder og Skolelærere.

Sjælen i alt dette var Skolelærer *Gleerup*, først paa Ourø og siden paa Tudsenæs. Han var en af Faders nære Venner, hvem han trofast bevarede som den, han mest satte Pris paa i hele hans politiske Færd, indtil Gleerup i 1853 blev kastet ud af Bondevennerne. Dette blev Grunden til, at Fader vendte sig bort fra at tage virksom Del i Politiken. Sin Skole passede Fader pligttro, men han havde gerne ombyttet denne Virksomhed med at have været fri Mand som Bruger af en Bondegaard.

Alt dette førte mig tidligt ind i, hvad der angik Folk og Fædreland. Da jeg i 1848 var 9 Aar gammel, kom Begivenhederne med Kraft og Fart og satte Barnesindet i Bevægelse. Kristian d. 8.s Død med paafølgende daglig Klokkeringning, Sørgegudstjenesten i Kvanløse Kirke Bisættelsesdagen, alt dette i Forbindelse med Samtaler i mit Hjem om Folkemøderne i Københavns Hippodrom og Kasino, Oprørets Udbrud, de uddannede Soldaters og Rekrutternes Indkaldelse, alt maatte nødvendigt aabne som en ny Verden for mig. Jeg begyndte at ane, hvad Stormagter som Rusland og England var, for ikke at tale om Tyskland, med hvem Danmark snart stod i fuld Kamp. Særlig mindes jeg den store Offervillighed; det gjorde stærkt Indtryk paa mig, da Bønderne samledes for at sende Kongen

Heste til Krigsførelsen, da Folk talte om, at Fjenden mulig kunde komme til Sjælland, og at man da maatte gribe til Vaaben ligesom Jyderne, da Rygtet kom om, at de Rensborg Slaverifanger var sluppet løs.

Dette gav Anledning til, at der hjemme ved Skolen holdtes Skiveskydning af Læseselskabets Medlemmer. Skiven var et mægtigt stort Stykke Favnebrænde, som blev inddelt med Kridtstreger og fik en sort Plet, malet med Tjære. Riflen, som brugtes, var en Jagtriffel, hvis Rundkugle blev plastret med Klud og Talg, og jeg kan mindes, at Fader var den, der kunde sætte Kuglen nærmest Pletten. Det var en udmærket Bøssemager og Instrumentmager, Niels Vinter i Igelsø, som ejede Riflen.

*

Til mine Barndoms minder hører den Tids Bondebryllupper. Det var i den Tid, man i Bryllupsgaarden blæste med 4 Klarinetter, naar Brudeparret kørte for Døren fra Kirken. I Igelsø var min Moder sidste Gang ude til Bryllup i 1849; hun skulde hjælpe, naar Bruden lagde Kransen og tog den sorte Hue med Guldnakke og -Galon paa. Brudgommen skulde sætte Huen paa, men vendte Snørebaandet i Panden. Efter de første Brudedanse skulde nu den koneklædte Brud danses af Pigelaget og ind i Konelaget, hvad der skete med megen Højtidelighed.

I Skolestuen gik alt i min første Barndomstid (før 1848) efter den indbyrdes Undervisnings Skik, dog kun i yngste Klasse. Ved Timens Begyndelse stillede hvert Barn sig op langs Væggen, hvor der paa 3 Sider var et smalt Brædt under Loftet med

Tal paa til 50; hver havde sit Numer. Fader sad paa Katedret med sin Dagbog og sin Fløjte (et Instrument, som jeg desværre senere i min Tid fik kastet bort, da jeg brugte den som Signalføjte paa vor Skydebane i Vallekilde). Naar saa Børnene var „raabt op“ efter Numer og opstillet i Rækker, hver i sin Flok, til sine Tabeller og med sin Bihjælper i Spidsen, blev der fløjet, og Flokkene travede rundt, hver til sin Plads ved de forskellige Vægtabeller. Saa løb Bihjælperne deres egen Omgang, for hver at forsyne sig med sin Pegestok, og snart stavede og læste Børnene i Munden paa hverandre. Jeg kan ej mindes at have stavet ved disse Tabeller, men nok, at jeg har læst med paa Nr. 32, som begyndte saaledes: „Jeg har 5 Sandser; mine Sandser er Syn, Hørelse, Lugt, Smag, Følelse“ osv.

Den indbyrdes Undervisning forsvandt nu af sig selv, men Lærebogsremseriet stod endnu i min Skoletid i fuldt Flor. Balles Lærebog har kostet mig mange Taarer. Man forstod ikke „den almindelige Fordærvelse, som var kommen over alle Mennesker“ i 5. Kapitel; man læste og læste, især henimod Timen, da man skulde have Traaden haspet af. Jeg fik den ofte knækket eller spejet, selv da jeg gik til Præsten. Derimod var jeg vel i Stand til at svare paa Præstens Spørgsmaal.

Jeg lærte vel ellers mest udenfor Skoletiden, hvor jeg idelig spurgte min Fader, som var utrættelig til at svare paa mine Spørgsmaal. Skolen havde en Tid en Sognebogsamling, skænket af Fru Koefod (senere flyttet til et andet Sogn af hendes Gods). I denne Bogsamling fandtes bl. a. en Del Skrifter, udgivet af Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug, og særlig en Del af historisk Indhold, som blev af

stor Betydning for min historiske Viden. Grundlaget for denne fik jeg særlig i Mallings „Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere“. Saa læste jeg ogsaa Ingeimanns historiske Romaner og Digte.

Mit Fædrelands Natur, som den fremtraadte for mit Øje i min Barndomsegn, blev jeg tidlig fortrolig med. Vel savnede jeg gode Kort over Enkeltheder, saa jeg ej fik alle Navne at vide paa Bakker og Skove, Kirker og Møller, som vi i det fjærne kunde se fra mit Fødested det halve af Synskredsen rundt, 3 à 5 Mil. Men fra det nærliggende Mørkemosebjerget i Sognet kunde man se en Kreds af Sjælland 6—7 Mil rundt fra dette Midtpunkt, hvor jeg senere har staaet og talt 63 Kirker, og hvor man kan se over Roskilde By til Himmelløv, til Gandløse og Slagslunde Skove i Frederiksborg Amt saavel som til Jægerspris og Klinterne ved Frederiksværk, Gabet mellem Rørvig og Lynæs, ud i Kattegat, hele Odsherred fra Egebjerg Kirke til Kulaas med Vejrhøj, Bankerne ved Føllesløv med Kirkerne der og Syd paa til Stokkebjerg Skove, videre Klyveshøj ved Tissø, Kirkerne i Slagelse, ja, selv Slotsbjergby med sine bagved liggende Kæmpehøje, Bromme Kirke, Ringsted Kirke og Snoldelev Kirke mellem Køge og Roskilde. Det var et prægtigt Rundskue, som nok kunde fængsle en, og for mig blev det til ualmindelig Udvikling af min Stedsans, hvorfor jeg altid var ret vendt paa Verdenshjørnerne og kunde finde mig tilrette, hvor jeg kom. Her vakttes min Længsel efter at se mig om i Verden, og fik jeg den allerede noget tilfredsstillet i mine Barndoms Aar, skulde den mærkeligt nok naa langt videre i Tiden, end jeg den Gang turde tænke.

Den fri eller, som jeg maa sige, vilde Natur kom jeg tidlig til at elske og kende. I Grøntved Overdrev Sydøst for Mørkemosebjerg og Maglesø laa den Gang vist over 1000 Tdr. Ld. hen til Græsning i mægtige Bakker under Tølløsegaard. Her var Krat, Buske, Bær og Blomster, saa det bugnede, i Moserne hvide Aakander, Brudelys og andre skønne Vandplanter. Her spiste man sig sort indvendig som udvendig med i Bøller og Bjørnebær og i lækrere Sager som Hindbær og vilde Jordbær. Alt dette laa indbydende næsten som et Eventyrland, og jeg har ikke i Danmark fundet en Egn, hvorfra man bedre kunde slutte sig til et Bjerglands Udseende. Trods Storslaaetheden i de norske Fjældvidder forekom de mig dog noget hjemlige, naar jeg tænkte paa Grøntveds Bakker. Nu er Herligheden i det store og hele tabt. Niels Vinters enkle, men sindrige Dobbeltplow har jævnet de gamle Trapper, som Kvægets Gang dannede i de stejle Skraaninger i den faste, lerede Jord. Trods mange Aars Drift fra 50'erne til nu har Arbejdet kun lønnet sig tarveligt, saa nu bliver det meste tilplantet med Granskov. Den gamle Naturskønhed naar vi ikke tilbage til; men disse Bakker har dog givet mig noget af den Længsel, som fik Form i Bjørnsons Sang: „Skal jeg da aldrig, aldrig naa over de høje Fjælde“.

Af særlig skønne Steder har jeg i min Barn-dom kun set forholdsvis faa. Til disse hører Sorø, hvor jeg kom enkelte Gange med Fader til hans gamle Seminariebrødre: Lavigne i Lyngø, Poulsen i Pedersborg og Højer i Slaglille. Det var jo Højtid at færdes der mellem Søerne, Skovene samt i den gamle Klosterkirke med Akademiet og Haven. En anden Rejse husker jeg. Det var i 1846, vi be-

søgte min Faster i Hjortespring ved Herløv. Derfra kørte vi ad Brøndshøj, Nørrebro og den da grusede Farimagsvej til Tivoli. Paa Vejen ud og hjem saa vi Danmarks første Jernbanelinie afstukket: høje Granstænger med en Halmvisk paa Toppen.

I 1848 var jeg med Fader i København, kørte med Morten Jespersen fra Nøkkentved med Læs af Korn- og Fedevarer til Roskilde og saa med den nylig aabnede Jernbane til København. Krigen var nylig udbrudt, alle Soldater i Felten, hvorfor Københavns Borgervæbning gjorde Vagttjeneste for Kong Frederik d. 7. paa Kristiansborg og Slotsholmen, medens Kongens Livjægerkorps gjorde Vagttjeneste i Kastellet og paa Toldboden. Der saa vi paa Rheden de mange Koffardiskibe, som vor Flaade havde kapret fra Tyskerne, og i Flaadens Leje laa de gamle Blokskibe med de tyske Fanger ombord fra Bov og Flensborg.

Næste Aar, 1849, var jeg med til Folkefesten i *Ulkestrup* d. 8. Juli. Det var en Glædesfest for den nye Grundlov af 5. Juni. Blandt Talerne ved denne Lejlighed var *Frederik Barfod*, som tilligemed *Gleerup* og flere var kommen fra Roskilde Banegaard med Vogn til Ondløse, hvor de tog ind i Præstegaarden, hvor Barfod havde Slægtninge. Paa Vejen fra København havde Budskabet om Sejren ved Fredericia d. 6. Juli mødt dem. Barfod, der var opfyldt heraf, bad om et Værelse, som han lukkede sig inde i, medens de andre Talere spiste til Middag, og hvor han nedskrev sit paa Vejen gennemtænkte Digt. Saa da man mødtes ved Talerstolen, begyndte Barfod:

„Har I hørt, Mænd og Kvinder, om den store Dag,
om de gottorpske Røveres Nederlag,
om den Sejr, som undtes vort Banner, vor Sag,
har I hørt om det store, det herlige Slag?“

Vi spidsede alle Øren, og nu kom Digtet, Vers efter Vers. Huske dem alle kan jeg ikke, men jeg mindes dog et enkelt:

„Saa mangan Bejler gik bort fra sin Brud,
og mangan Fader hjem til sin Gud,
og mangan Søn har forladt sin Moder,
og mangan Søster har tabt sin Broder.“

Det var Ord, som gjorde et overvældende Indtryk paa mig og paa mange.

To Aar senere hørte jeg Barfødd igen paa Aarsdagen for Slaget ved Isted tale ved Folkefesten ved Lejre, hvortil jeg fik Lov at gaa. Jeg gik mine tre Mil dertil, saa paa de gamle Kæmpegrave, der laa i den store Trekant, hvor de to Syd for Lejre By sammenløbende Aar atter deler sig, og hvor Festen holdtes. Der skulde have været Fyrværkeri om Aftenen, men da Vognen med Sagerne rullede ind paa Festpladsen, gik der pludselig Ild i de brændbare Ting. Rakter susede om. Sole snurrede og spruttede, Bomber knaldede, mens Hestene løb løbsk og gjorde lyst gennem Menneskemasserne. Det var vist et Spørgsmaal, om vi ikke havde mere Fornøjelse af den Komædie end af Nat-Fyrværkeriet. Jeg traf en kendt Mand fra Tjørnede, fik Lov at køre hjem med ham og gik saa de tilbageværende $\frac{3}{4}$ Mil og kom hjem Kl. 2 om Natten.

Ja, Krigsaarene 1848—50 fyldte mig meget, dels Nyhederne i Aviserne, som jeg hentede i Asminderup Skole 4 Gange ugentlig, dels Breve fra Soldaterne, især de Breve, der kom fra Jens Hansen, Igelsø, 2. Jægerkorps, 3. Komp. Nr. 108. Han skrev flittigt hjem, og i disse Breve skrev han om alt, hvad han deltog i, saa hvad der skete ved det Korps og det Kompagni, det vidste jeg Besked med,

ogsaa fordi jeg særlig læste derom i Aviserne. Min Hu stod altid til, naar jeg blev stor, at komme til at tjene mit Fædreland i denne Afdeling. Da Jægerkorpset i 1860 fik sin nye Fane som 18. Liniebataillon, var jeg (som københavnsk Tømrersvend) til Stede i Kristiansborg Slotsgaard. Da jeg i 1864 meldte mig som frivillig (den Dag, Als blev taget), fik jeg som saadan Lov til at vælge Afdeling og gik derfor til 18. Regiment.

I Krigsaarene 1848—50 saa jeg kun noget til Hæren, naar Soldaterne om Efteraaret gik i Vinterkvarter. Saaledes kom en Bataillon forbi mit Hjem paa Vej til Holbæk Efteraaret 1848, senere ved Nykro i Kvanløse 1849 og endelig i Holbæk 1851, begge Steder paa Gennemrejse fra Kalundborg til København.

Det var indholdsrige Aar. Sammen med Efterretningen om Kasinomøderne i København kom Budskabet om Oprørets Udbrud. Fader havde sendt sin Karl ridende til Asminderup for at hente Aviserne. Længe før han naaede Haven, hvor Fader og jeg stod, raabte han: „Oprøret er udbrudt, og Hertugen er en Landsforrædder!“ Nu kom Indkaldelserne, saavel af hjemsendte Soldater som af udskrevne Rekrutter, og Krigsbegivenhederne udviklede sig Slag i Slag. Vinteren 1848—49 var en trang Tid for Sønderjylland. Jeg mindes, at Fader kom hjem en sildig Aften med de nyeste Aviser. Vi var alle i Seng, men Fader maatte straks læse højt for Moder, mens jeg lyttede til, om Kampen ved Brøns, hvor Bønderne havde rejst sig for at værges sig mod Slesvig-Holstenernes Pengeudskrivninger. Mange faldt, og de fleste blev begravet paa Brøns Kirke-

gaard. Nær derved satte Venner dem et Æresminde, hvorpaa der staar:

„Ej Minde om en Glimredag,
men om et trofast Hjerteslag.“

Saa blev Vaabenhvilen opsagt, Sønderjylland besat fra April 1849, Kampene i Sundeved begyndte og Dybbøl blev forladt. Saa kom Eckernførdekampen, hvor Linieskibet „Kristian d. 8.“ sprang i Luften og Fregatten „Gefion“ maatte overgives til Tyskland. Det lavede lidt op, at de to sachsiske Kanoner blev taget af vore i Sundeved, hvor vore Folk holdt Brohovederne udfør Sønderborg. Men saa tabte vi Slaget ved Kolding d. 23. April, Fredericia blev omlejret og Ryes Brigade maatte trække Nord paa helt forbi Aarhus. Derfor blev 6. Juli-Dagen det store Lyspunkt, og snart efter blev Nordslesvig besat af Svenskerne.

Nu kom Vendepunktet, og ved Prøjserefreden d. 2. Juli 1850 fik vi Lov at gøre op med Slesvig-Holstenerne i Slagene ved Isted, Mysunde og Frederiksstad, hvorefter det sidste Skud faldt ved Ejderen Nytaarsaften 1850.

Nu var der Glæde Landet over. Erik Bøgh sang senere:

„Soldaterne kom hjem, og det var ligefrem,
at der blev gjort et Gilde for saa pæne Mænd som dem.“

Dette skete Landet over. I Kvanløse formede det sig til en stor Festlighed. Alle de hjemkomne blev indbudt til at møde i Kirken paa Fstedagen for at staa Fadder til Sønnen af en hjemvendt Kammerat, en Indsieder i Sognet. Alle Fstedeltagerne fulgte med til Offers, og fra Kirken drog man i Festtog under Dannebrog til Gaarden, som var bestemt til

Festligheden. Jeg maa dog tilføje, at Sognepræst *Fyhn* talte paa Vers over Teksten: den store Goliath og den lille David. I Gildessalen havde Præsten malet to Transparenter med Billeder og Indskrifter til de to Sange, han havde skrevet, en Sejrssang, som begyndte med det gamle Vers: „Vi alle dig elske, livsalige Fred“, og en Sang til de faldnes Minde.

Da mange ønskede at have Talen, skrev Præsten en Subskriptions-Indbydelse, som jeg bar omkring i Kvanløse Sogn samtidig med, at jeg for Fader krævede Brandpenge op i Gleerups Brandforsikring. Jeg maatte til at begynde med læse Indbydelsen op, men jeg lærte den hurtig udenad og kan den endnu fra Ende til anden. Jeg kan ikke nægte mig selv den Fornøjelse at anføre nogle Linier af den:

„Tillad mig gamle Rimsmed at træde hen
til Vangeled ved Ejerstrømmens Rende,
jeg følte dybt med Baggese, at her, saa skrev
hans Digterpen, er bedste Verdens Ende.
Derfor jeg med lidt Digteraand
indflettede i Versets Baand
har udstedt nogle Minder
om gæve Fædres Ledingsfærd
og om det gode gamle Sværd,
man end ved Lænden binder,
om Dansken, som mod Tysken drog,
om dem, der stod og stred og slog
i Kampens hede Dage,
om Hædersmændene, som faldt
for Danmarks Ære, da det gjaldt,
og dem, der kom tilbage.
De Ord, som blev i Kirken hørt,
man ønsked' og paa Tryk udfør
for bedre dem at gemme;

derfor udgaar til Subskription
 Indbydelse til hver Person,
 som har i Egnen hjemme.
 Min Tale er ej dyr, min Ven,
 kun 8 Skilling koster den,
 det kan du overkomme.
 For højt den blev vel ikke sat,
 den tynger ej som Tidens Skat
 og letter ej din Lomme.“

Jeg fik ogsaa senere Lov at bære Talen om og skaffe Pengene til Veje.

I Aarene 1848—52 mødte den praktiske Politik mig, idet min Fader var Kredsformand i omtrent Halvdelen af den nuværende 1. Valgkreds i Holbæk Amt. Jeg maatte da ofte ud med Breve til Sogneformændene, ofte var det Tryksager i mindre Pakker. Den længste Vej, jeg havde, var til Kasper Jørgensen i Ulkestrup (det var paa hans Mark, Folkefesten holdtes, hvor Barfoed talte). Det var omtrent en 3 Mils Tur frem og tilbage. Den Gang var der ingen Postbude, Brevene fik gaa ved Lejlighed, men disse Breve skulde nu af Sted.

I Oktober 1850 var min Moder afgaaet ved Døden efter næsten et Aars Sygdom. Til det sidste vidnede hun om sin Daabspagt. Skønt hun i lang Tid havde haft store Lidelser, bøjede hun sig altid taalmodig under Guds Vilje. Den sidste Dag var al Smerte som bortvejret, og hendes eneste Tale var Lovprisning af Guds Kærlighed. Om Morgen den 21. Oktbr., hendes 38. Aarsdag, som blev hendes Dødsdag, vidnede hun om den Guds Herlighed med Englesang, hun fik Lov til at se og høre.

Ved min Konfirmationsalder havde min Fader spurgt mig, hvad jeg vilde være; jeg maatte selv

bestemme det, kun Bonde eller Skolelærer maatte jeg ikke blive. Jeg valgte da at blive Tømrer. Der blev saa siden truffet Aftale med Tømrermester Jens Kruse paa „Dejligheden“ om, at jeg skulde staa i Lære hos ham i 3 Aar; der skulde betales 30 Rdl. for mig.

Jeg kom saa i Tømrerlære her paa Krabbeslund, eller som det i over 100 Aar er bleven kaldet „Dejligheden“, i Rye Sogn tæt ved Bramsnæs Vig. Det blev 3 lange og trange Aar, skønt jeg levede her i den skønneste Natur. Her var i Nærheden Rygaards Dyrehave, Egeskoven: „Plantagen“, ved Vejen fra Vintremøller til Hyllinge Kirke den saakaldte „Dovtesbakke“, en Kæmpehøj, hvorfra en lille Strimmel Skov af store Bøge strækker sig ned ad Skrænten mod „Dejligheden“. Rundt om Bramsnæs gaar en smal Skovbræmme. Halvøen er delt mellem 2 Smaagaarde eller Boelssteder, hvoraf det østre ind mod Vigen havde et udmærket Baadeleje, hvor ikke alene Ejeren Jens Christensen havde sit Baadeleje til 5—6 Baade og Joller, idet han drev et større Fiskeri, men hvor Fiskerne ved Ejby-Land, i de saakaldte Røde-Huse, der laa uden for Indløbet til Vigen, under Vestenstorm lagde deres Baade over paa den udmærkede Rhed, der laa i Læ af Skovbræmmen her ud for.

Her var ogsaa Marsvinefangst. Hver Vaar, naar Isen brød op, kom Marsvinene i større eller mindre Flokke, 6—8—12 ad Gangen og søgte ind i Vigen. Her var spændt Garn over, knyttet af tyndt, stærkt Hyssing, og paa Midten, lidt indtrukket mod Syd, var to store Porte i Garnet. I den Tid (først i April til lidt ind i Maj), Marsvinene kom, var der altid Opsyn paa „Næbbet“, som løb ind og meldte An-

komsten. Naar Dyrene var gaaet gennem Portene, sejlede man ud og lukkede disse. Hvis Dyrene da tumlede sig for længe inde i Vigen, sejlede man ind om dem og drev dem frem mod Spærregarnet henimod Krogen op til Bramsnæs, hvor der laa udbredt et stort Garn paa Bunden, og naar Dyrene kom her ind over, lettede man Garnet fra Joller, trængte dem ind paa Grunden og sprang saa ud for med store Knive at slagte dem, idet man holdt dem i Brystfinnerne, der jo er Dyrenes Svømmefødder. Andre Fiskere satte iøvrigt deres Garn, de saakaldte „Trekanter“. længere ud i Holbækfjorden for at fange Dyrene, før de gik ind i Vigen.

I Marts Maaned 1856 kom jeg i Tømrerforbundet i Holbæk hos Tømrermester Claus Clausen. Mit første Arbejde her var ved Holbæk Amtssygehus, hvor der skulde sættes en Etage paa den lange Bygning mod Vest. Heroppe blev indrettet Sygestuer; dog blev et højt Kapel til Gudstjeneste indrettet midt for. Her arbejdede jeg det meste af Sommeren; kun nogle Dage var jeg paa Værkstedet i Kirkestræde for at skære og tildanne Buer af Brædder, som min Mesters Broder, Ditlev Clausen, skulde bruge til at opføre sit Mesterstykke over, nemlig et Krydshvælv til sit Murermesterstykke. Det var jo et morsomt Arbejde. Om Vinteren arbejdede jeg paa Værkstedet i Kirkestræde og gik til Tegneundervisning paa 1. Sal i Forhuset, som var nyopført af C. Clausen. Hans Broder, Murermesteren, deltog i Undervisningen; de var begge dygtige.

Jeg arbejdede saaledes for min Mester i Holbæk i godt 1½ Aar. Jeg fik 4 Mark pr. Dag til Novbr., 3½ Mark til April og 5 Mark for Resten af Sommeren. Jeg tjente herved saa godt, at jeg

kunde forsyne mig med nødvendigt Værktøj ved Nytaarsopgørelsen og selv koste hele mit Udstyr og mine Rejseudgifter, da jeg i 1857 i Oktober Maaned skulde gøre Svendestykke.

Vi var ialt fire Tømrere fra Holbæk, som af-lagde Svendeprøve. Vi tegnede paa Mesters Kontor under Skuemestrenes Tilsyn. Tegningerne indsendte de til Oldermændene for Tømrerlavet i København, som forelagde disse for Kunstakademiet, hvor de blev „antagen“. Derefter udførte vi Arbejdet, en „Tagkvist“, efter Tegningen, ogsaa under Skuemestrenes Tilsyn, og d. 4. Novbr. 1857 var der Opvisning for Magistraten i Holbæk, og vi fik Prøverne „antaget“.

Nu skulde vi til Københavns Lavshus for at blive optaget i „Lavet“ som „zünftig“ Svend. Vi mødte da straks efter paa Raad- og Domhuset i København med vore Tegninger og med Udskrift af Holbæk Raadstueprotokol tilligemed de københavnske Tømrersvende, som skulde til Opvisning med deres Svendeprøver. Vi var alle iført sorte Klædesklæder, selvfølgelig Diplomatfrakke, høj sort Silkehat og almindeligt Skødeskind under Frakken. Enkelte af Prøverne blev kasserede, men de fleste blev antagne. Vore Svendebreve kunde vi senere hente hos Oldermændene.

Men nu var det vigtigste af Højtideligheden tilbage. Med Oldgesellen for Svendelavet vandrede vi nu ud paa „Tømrerkroen“ i Adelgade 33, hvor Lavshuset var, og her maatte vi forberede os paa et ordentligt Punsesold for alle Byens Tømrersvende. Aftenen blev indledet med et Slagsmaal mellem nogle danske og tyske Svende, hvorved de sidste, som ikke mere var velsete i Danmark, fik Klø. Jeg stod og

talte med min Holbæk-Mesters Broder, som var „Polerer“ (d. v. s. Formand) hos Tømrermester Blom. I det samme blev Døren trængt op, og en kæmpende Flok trængte ind fra en anden Stue. Jeg var saa heldig at staa bag Døren, da den gik op, og derved blev jeg dækket af den, mens Kampen bruste forbi mig. Aftenen gik nu ved Punseglassene og med Sang og Støj. Jeg var tavs Tilskuer og som helt ukendt og fremmed uænset. Kun af Husets Værtinde var jeg kendt fra Børneaarene. Hun var fra Rusleds-Huset ved Fledskov, men hørende til Brofælde Skov, og hun havde gaaet i Skole hos Fader.

Næste Morgen mødte alle Ungsvendene paany, og nu blev vi højtidelig „indviede“ ved, at Oldgesellen drak os til i Vin af det store „Velkomst“-Bæger, hvis mægtige Sølvlaag man holdt imens, og derefter drak man selv i Overværelse af fire „Bisiddere“. En Ramse, „Gruzen“, en Hilsen, plejede man at skulle sige frem paa Tysk; men den slap vi for det Aar, ligesom vi ogsaa slap for Kridtpiberne, efter at Gaasestegen var sat til Livs. Cigarer fik vi i Stedet, for at de gamle Svende kunde se, om vi var vante til at ryge i Smug; at ryge dem i Næsen var forbudt, saa længe man ikke havde drukket af „Velkomsten“. Ved Gaasestegen drak vi Vin, og saa blev der sunget Fædrelands-sange som „Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden“, „Der er et yndigt Land“, „Danmark, dejligst Vang og Vænge“, „I Danmark er jeg født, der har jeg hjemme“ osv. Hvad Røgningen angik, skilte jeg mig kun daarligt derfra, saa ingen havde noget at bebrejde mig paa det Omraade.

Nu stod atter Bordet dækket til Middag for

alle dem af Byens Tømrersvende, som havde Lyst til gratis Gaasesteg og Øl dertil, Brændevin ogsaa naturligvis. Vi unge Svende havde at betale Gildet, og Regningen var ikke lille.

Det var min Indgang i det ædle Tømrersvende-Lav. Jeg kom der kun én Gang til, da jeg i 1860 arbejdede i København.

Fra Bøndernes første Kampaar i Holbæk Amt.

(1835—1847.)

En Landsby-Poet sang 1835 om den Tids Fæstebonde, der en tidlig Foraarsmorgen er paa Vej ud efter Hovmarken, hvor Pligtarbejdet venter ham:

„Rød og rund nu Solen sidder
paa den østre Horizont;
Bonden og hans gamle Plovhest
langsomt gaar til deres Dont.

Stift de stirre hen paa Solen,
ønske, den sad langt i Vest;
melankolsk paa Hovedet ryster
Bonden og hans gamle Hest.“

Til Trods for, at der efter Stavnbaandsløsningen udkom flere humane Hoveriforordninger, blev alt, hvad der hed Hoveri, ved at være en Vederstyggelighed i Bøndernes Øjne; for den selvbevidste Bonde var Hoveriet et Trældomsmærke, som det ofte var svært eller umuligt at blive befriet for. „Hoveritjeneste er en Normalskole for Dovenskab og landsfordærlig for Agerdyrkeren“, sagde man i Fyrrernes Dage. „Ligesom Soldaten er et villieløst Redskab i sine Foresattes Hænder, saaledes er

den personlige Fæstebonde Herremandens Automat. Hoveriet er Militærtjenesten paa Herregaarden; det oplækker og nærer Hykleri, nedbryder Værdighedsfølelsen og fremkalder Fuskeri og Uorden i Arbejdet. Hovfolkene vænnes til Drik og Døs; først paa Vejen til og fra Hovstedet, saa en Stund om Morgen, førend de sættes i Arbejde; dernæst om Middagen og saa om Aftenen. Og naar de saa næste Dag er hjemme, føler de sig hvilelystne, døsige og trevne.“

Saaledes vurderedes Hoveriet af Bønderne og deres Venner. Og i 1835 — 47 Aar efter Stavnsbaandets Ophævelse — var der hos Sjællands Bønder store Rester tilbage af gammel Hoveriforpligtelse; men værst i saa Henseende var det i Holbæk Amt, hvor endnu paa dette Tidspunkt $\frac{5}{6}$ af Amtets Bondejord var Fæstegods. I Almueviser fra de Aar omtales da ogsaa Hoveribonden som en Skikkelse, der altfor ofte, trods de store Frigivelseslove, er mærket af Fattigdom, Uselvstændighed og Fortrykthed. I en utrykt Vise fra Løve Herred hedder det:

„Hvad har Hovbonden for al sin Møje,
Trældom og den sure Sved?
Lidet til Føde og mindre til Klæde,
stundom ej til det tørre Brød,
Valle og Vand hans Tørst monne slukke,
mens under Aaget han villig sig bukke.

Saa kommer Ladefogden længe før Davre,
raaber og støjer og driver dygtig paa:
Op! hugger Tjørn, Gærdsel og Stavre!
Laver Eder til at pløje og saa,
harve og tromle, grøfte, lægt Enge,
at intet skal skade Ager og Vænge.

Jeg har fremdeles Ordre paa Love,
hvilket skal lyde paa alle Jer Lav:
Tørv skal der skæres, og skoves til Hove,

siden skal I op at kløve og saug;
Græsset skal slaaes, oprives og høstes,
samles i Stakke og siden hjemkøres.

Ja, og fremdeles Bud fra „Zantippe“,
hvilket I Grander maa mærke Jer ret!
Høns maa I fodre og Gæs ikke slippe,
at I dem feder og plukker dem ret
hen paa den Tid, naar St. Mortensdag kommer,
ellers af Fruen I vistnok faar Krummer.“

I de følgende Vers understreger Forfatteren stærkt, hvor store Udgifter Hovbonden maa yde til Præst og Skolelærer, og hvor anstrængende det er at underholde Tjenestefolkene paa Hovmarken:

„Præstens og Degnens Gryder de fagre
tør han ej byde det tørre og magre.
— — Hovposens Fylde til Tjenestefolks Føde,
det er den Mare, som lægger ham øde.“

„Hovposen“, som den stakkels Hovbondekone af sit sparsomt forsynede Spisekammer saa ofte skulde udrede, var maaske den sværeste Byrde. I Stedet for, at hun hjemme ved eget Bord paa en passende og dog tilbørlig sparsom Maade kunde uddele Maaltiderne, saa maatte der proppes rigeligt og paa Slump i den Hovpose, som skulde indeholde et helt Spisekammer for sig selv og i Almindelighed indeholde saa meget til 2 Personer, som 3 hjemme godt kunde bespises med. Ved de store og talrige Maaltider paa Hovmarken maatte Hovposen passere Revue, og den Bondekone, der havde leveret den magreste Pose, blev haanet og gjort latterlig, tit i Mandens og Børnenes Nærværelse. Og tit havde saadan en Husbond svært ved at faa Tjenestekarle, blot for den magre Hovposes Skyld.

En anden utrykt Vise fra Løve Herred begynder saaledes:

„Arme Bonde! jeg beklager
 Dig i disse Jammerdage!
 Man Dig ynke maa,
 Korn og Penge Du maa give,
 Dine Vogne Du maa slide,
 Heste ligesaa!“

Saaledes har visse Bønders tungsindige Klage lydt i Holbæk Amt ved Begyndelsen af det Tidsrum, der her skal omtales. Men 1835, d. 1. Oktbr., begyndte Roskilde Stændersforsamling sine Møder. Her fik Bønderne saavel som Husmændene et Fristed, hvor de ved deres valgte Tillidsmænd turde møde frem for Offentligheden med Klager og Andragender. Og dette Vaaben var det, at Bønderne i Holbæk Amt snart lærte at bruge i en ret udstrakt Grad. Ja, man kan egentlig godt sige, at de mest opsigtvækkende Forhandlinger i Roskilde Stændersforsamling i Aarene 1835—46 skyldtes de Besværinger og Ansøgninger, der indkom fra Bønder og Husmænd i Holbæk Amt. Men ved Siden af Roskilde Stænder maa ogsaa nævnes *den ny Landkommunallov af 13. Aug. 1841*, der gav Stødet til, at Bønder rundt om i Amterne oprettede de saakaldte *Landkommunalforeninger*.

Dette nyskabte Foreningsliv blev af den allerstørste Betydning for Bondesagens Fremskridt i de kommende Aar. Her blev Sammenholdet mellem Bønderne udviklet og plejet i særlig Grad. Her blev Klager og Andragender oplæst og underskrevet. Her blev en Mængde Spørgsmaal drøftet, og Taler holdt af dygtige Ordførere.

Som et Bidrag til Bondebevægelsens Historie i

Holbæk Amt vil der her blive gjort et Forsøg paa at skildre, hvilke Mænd det var, som Bønderne i dette Amt satte ind i Stænderforsamlingen ved Valgene 1835, 1841 og 1847 — og hvorledes det gik til, at Holbæk Amts Landkommunalforening oprettedes og udviklede sig til at blive det Værn for Bonden, som Foreningen saa afgjort blev i Fyrrernes Dage.

1. Stændervalgene.

Til Roskilde Stænderforsamling, der bestod af 70 Medlemmer, skulde de Bønder i Østifterne, der ejede mindst 4 Tdr. Hartkorn eller havde Fæstegaarde med 6 Tdr. Hartkorn, vælge 20 Stænderdeputerede. Bondelandet paa Øerne blev derfor ved Valgloven af 1834 inddelt i 20 Valgdistrikter, og saaledes gik det til, at Holbæk Amts Bønder kom til at høre til 4 forskellige Valgdistrikter, nemlig 4., 5., 6. og 7. Landdistrikt. — Købstæderne paa Øerne valgte for sig 11 Deputerede og var inddelt i lige saa mange Valgdistrikter. Paa den Maade kom Byerne Holbæk, Kalundborg og Nykøbing til at danne 3. Købstadsdistrikt. De Stænderdeputerede tilligemed deres Suppleanter blev valgt for 6 Aar ad Gangen, og saaledes blev der Valg 1835, 1841 og 1847.

Da det især er Bøndernes Stændervalg, der skal gøres Rede for, anføres her kun i al Korthed, hvorledes de 3 Købstæder i Amtet ytrede sig ved Valgene i disse Aar. 1835 enedes disse Byer om at vælge Prokurator *Næsted* i Holbæk. Han gjorde sig kun lidt bemærket i Stændersalen og hørte førøvrigt til det konservative Parti. Ved Valget 1841 maatte han vige Pladsen for Byfogden i

Nykøbing, den senere saa velkendte Kancelliraad *Klavs Bang*. Afstemningen ved dette Valg faldt i de 3 Købstæder saaledes:

	Holbæk	Nykøbing	Kalundborg	Ialt.
Byfoged Bang	53	39	12	104
Prokurator Næsted, Holbæk	33	12	„	45
Konsul Bache, Roskilde . .	„	„	44	44
Cand. Orla Lehmann	„	„	41	41
Købm. P. C. Jensen, Holbæk	26	1	1	28
Pastor Jørgensen, Nykøbing	„	27	„	27
Boghdl. Bertelsen, Holbæk	10	„	„	10

Byfoged Bangs Virksomhed i Stænderne blev heller ikke af nogen videre Betydning. Han var en stor Modstander af Bondebevægelsen og vakte i særlig Grad Bøndernes Harmen ved den Masse Forhør, han i 1845—46 lod afholde i Anledning af forskellige Bønders Deltagelse i Møder. De liberale Byvælgere vilde derfor ikke give ham deres Stemmer ved Valgene i 1847. Især lagde Kalundborgerne sig i Selen for at faa en mere frisindet Deputeret. I sidste Øjeblik lykkedes det at faa en velkendt liberal Mand, Skibsklarer *Kirck* i Helsingør, til at tage mod Valg. Han fik 106 Stemmer, medens Apotheker Bayer fik 80, Boghandler Bertelsen i Holbæk 59 og Byfoged Bang, Nykøbing, 14 Stemmer. — Kirck stemte i 1848 sammen med Bondevennerne for, at der ingen kongevalgte skulde være i den grundlovgivende Rigsdag.

De 4 Landdistrikter, som Holbæk Amts Landkommuner hørte ind under, lignede slet ikke de nuværende Valgkredse til Folketinget.

Til **4. Landdistrikt** hørte saaledes:

Arts Herred, Skippinge Herred (undtagen Holmstrup Sogn), Samsø, Føllesløv, Sæby, Hallenslev, Gør-

løv, Bakkendrup, Kirke Helsinge, Drøsselbjerg, FINDERUP, Rerslev og Ruds Vedby Sogne.

I dette Valgdistrikt synes Bønderne at have været meget tilbageholdne ved de to første Stændervalg. Senere hen kom de udmærket med. Det var ogsaa fra dette Distrikt, at 1240 Beboere i 1840 indgav en Adresse til Kongen, hvori de udtalte sig imod, at Stænderne fik for meget at sige. Ved Valget i 1835 stemte Bønderne paa Prokurator *Alsing* til Falkenhøj. Han indtog sit Sæde i Roskilde Stændersal d. 1. Oktober, men maatte allerede d. 13. November samme Aar frasige sig sit Hverv paa Grund af Svagelighed. I hans Sted indtraadte nu Suppleanten Proprietær *Madsen* fra Daurupgaard i Holbæk Amt.

Ved Valget 1841 lod Bønderne heller ikke til at være meget valglystne, men da, fortælles der, lod Herredsfoged Manthey i Løve Herred, der var en meget human og velset Embedsmand, nogle af Bønderne kalde for sig for at høre deres Mening om det forestaaende Valg. Men da han kom med Spørgsmaalet: „Hvem ønsker I at stemme paa til Stænderdeputeret og Suppleant?“ svarede Bønderne: „Ja, det kan Herredsfogden bedre sige end vi, for det er jo Dele, vi ikke forstaar os paa.“

Herredsfogden var da straks villig til at nævne to Sognefogder, som han mente, Bønderne kunde være tjent med at stemme paa. Det var Sognefoged, Gaardejer P. Jørgensen til Ulstrupgaarden og Sognefoged J. Kristensen i St. Fuglede.

Og saaledes blev det. P. Jørgensen valgtes til Stænderdeputeret, og J. Kristensen blev hans Suppleant. Ved Valget 1847 genvalgtes P. Jørgensen

som Deputeret, medens Gmd. Lars Olsen, Kundby, blev Suppleant.

Peder Jørgensen var født i Kirke Helsingø d. 13. December 1802 og nedstammede fra en efter den Tids Forhold velstaaende og anselig Bondeslægt. En Broder til P. Jørgensen blev Ejer af Birkemosegaard, en Søster blev gift med en bekendt Kedelfører, der ejede Bæks Kro ved Tiis Sø. En anden Søster, der blev gift i Kirke Helsingø, blev Moder til den senere meget bekendte Jørgen Larsen, som der nu er rejst en Mindesten for i Kirke Helsingø By. — 16 Aar gl. blev P. Jørgensen Skriver hos Prokurator Alsing, og da han havde haft denne Plads et Aars Tid, blev han Kreaturhandler, en Levevej han drev i 7 Aar. Da han var lille af Vækst, blev han fri for Militærtjenesten, og 1826 vendte han tilbage til Fædrengaarden, som han i 4 Aar — fra 1826 til 1830 — bestyrede for sin Moder. D. 5. Marts 1830 giftede han sig og fik en Gaard i Ulstrup, Bakkendrup Sogn. Senere købte han nok en Bondegård, saaledes at han blev Ejer af 14 Tdr. Hartkorn. Gaarden fik senere Navnet „Ulstrupgaarden“.

Peder Jørgensen fik Tid efter anden flere Tilidshverv. Han blev Sognefoged, Lægdsmand og Sogneforstander og endelig 1841 Stænderdeputeret. 1849 blev han Landstingsmand.

Som Stænderdeputeret gjorde han sig kun lidt bemærket de første 5 Aar af Valgperioden. Men 1846 tog han med Virkning Ordet, da det berømte Bondecirkulære af 8. November 1845 var til Forhandling i Roskilde Stændersal. Kaptajn Buchwald havde nemlig udtalt, at Cirkulæret havde „skaffet Ro blandt Husmænd og Daglejere, der ej have den

Dannelse og det rolige Omdømme som Gaardmændene“. Da rejste Peder Jørgensen sig og svarede med dyb Bevægelse, ja næsten med Taarer: „Jeg ved aldrig, at Bondestanden har opført sig saaledes, at et saadant Cirkulære som dette var nødvendigt. Naar Kaptajn Buchwald har erklæret, at Cirkulæret har gjort en heldbringende Virkning, saa maa jeg erklære, at han tager fejl. Cirkulæret har netop gjort det samme som at kaste Olie paa Ilden, og Folk, som aldrig før tænkte paa politiske Ting, kom netop ved Cirkulæret i stor Bevægelse. Jeg kan ikke begribe, hvorledes den ærede Deputerede fra Ods herred (Buchwald) kan sige, at Cirkulæret har været heldbringende, da Bondestanden jo ikke, førend det udkom, havde været urolig. Det er mig ubegribeligt. Cirkulæret har tværtimod sat Bondestanden i stærk Bevægelse.“

Samme Aar, d. 31. August, tog Peder Jørgensen atter djærvt til Orde i Stændersalen, da *Husmandsagen* var for. Den kgl. Kommissarius havde oplyst, at der var 30,000 Husmænd og Indsiddere, der hver gennemsnitlig ydede 60 Dages Pligtarbejde om Aaret, og at der aarlig kom 1500 nye Arbejderfamilier til; alligevel var det kun smaa Forbedringer for denne Underklasse, som Kommissarius paa Regeringens Vegne stillede i Udsigt. Da rejste P. Jørgensen sig igen fra sin Plads og udtalte sin Utilfredshed med Regeringens Planer. Husmændene burde være fri for Haandlangerarbejde ved Kirkernes Vedligeholdelse. Kirkeeejerne, der oppebar 2 à 300 Tdr. Korn om Aaret, burde alene kunne sørge for Kirkerne. Hvis Pligtarbejdet ikke aldeles blev ophævet, hvad der efter hans Mening var det ønskeligste, saa burde dog Høstdagene bestemmes, da ingen i den Tid kan

tage Husmanden i Arbejde, naar han ikke ved, om han skal til Hove. I Talerens Egn, det urolige Holbæk Amt, er han vis paa, at enhver Husmand vilde være bedre tjent med at betale for Pligtarbejdet. Afstandene fra Husmandenes Hjem til Arbejdsstedet paa Hovmarken var ofte altfor store. Han havde set Eksempler paa, at Husmænd af Udmattelse var bleven liggende i Grøfterne om Natten, naar de havde slidt hele Dagen paa ussel Kost og Vejen hjem fra Herregaarden var dem for lang. At Sogneforstanderskaberne og Amtsraadene havde erklæret sig anderledes i denne Sag, tillagde han ikke stor Vægt, da han vidste, at mange Grever, Baroner og andre Godsejere øvede Indflydelse paa disse Erklæringer. Han tilbageviste den Paastand, at Gaardmændene lod sig urimelig betale for at pløje Husmændenes Mark. Naar en Husmand fik sin Mark pløjet og frit skar sin Tørv i Bondens Mose, saa forlangte Bonden gerne 28 Arbejdsdage af Husmanden, og saa fik Husmanden Kosten hos Gaardmanden. Andre Steder vurderede man dette Arbejde til 4 à 10 Rdl. pr. Aar.

For denne mandige Optræden i Stænderforsamlingen fik P. Jørgensen en varm anbefaling af Glee-
rup ved Bøndernes Prøvevalg i Holbæk d. 10. Oktbr. 1846. Før 1847 havde P. Jørgensen ikke vist i Stænderne, hvad hans Anskuelser og Virksomhed gik ud paa, sagde Glee-
rup. Men efter at han nu i 1846 ved sin brave Færd havde lagt Mod og Dygtighed for Dagen, burde han genvælges, hvad han ogsaa blev i 1847.

Peder Jørgensen sluttede sig stærkt til det ny Foreningsliv, der spirede frem blandt Holbæk Amts Bønder i Fyrrerne. Vi træffer ham som Deltager i

Landkommunalforeningens vigtige Møder. Han deltog ogsaa i den store Folkefest paa Ulkestrup Mark d. 30. Juni 1845, hvorom han har vidnet, at den Dag traf han ikke en eneste beruset Bonde i den 8000 Mand store Forsamling. Han var ogsaa med ved det urolige Møde i Holbæk d. 14. April 1846, hvor Holbæk Borgervæbning blev sat til at passe paa Bønderne. Han var med i det Udvalg, der 1847 blev nedsat for at overveje Muligheden af en Højskoles Oprettelse i Holbæk Amt. I Roskilde Stænder blev han 1846 valgt ind i den Komité, der blev nedsat angaaende en Lærestols Oprettelse for Agerdyrkningskemi ved Universitetet. Og d. 17. Marts 1848 var han mellem de udvalgte Bønder, der den Dag i Roskilde underskrev et Andragende til Kongen om, at der nu for Alvor maatte blive gjort noget for Husmændene.

Da Roskilde Stænder i 1848 forhandlede om Valgloven til den grundlovgivende Rigsforsamling, udtalte P. Jørgensen sig stærkt for, at Valgretten skulde begynde ved 25 Aars Alderen. „Det vilde være en Skam“, sagde han, „om vi udelukkede dem fra Valgret, der nu vover deres Liv og alt for Fædrelandet.“ Men Forslaget forkastedes med 45 St. mod 21. Han stillede selv Forslag om, at den grundlovgivende Rigsforsamling skulde bestaa af 200 Medlemmer, hvoraf de 160 skulde vælges af alle 25-aarige Mænd, og de 40 udnævnes af Kongen. Men dette Forslag blev forkastet med 61 St. mod 5, og Regeringens Forslag om 114, valgt af 30-aarige Mænd, og 38, udnævnt af Kongen, vedtoges.

P. Jørgensen blev ikke valgt ind i den grundlovgivende Rigsforsamling; derimod blev han d. 29. December 1849 valgt ind i Landstinget; men d. 22.

Juli 1851 nedlagde han sit Mandat. Han blev i disse Aar brugt meget i andre offentlige Hverv og var saaledes Medlem af flere Hoverikommissioner i Anledning af de nye Landbolove. Men mange Bønders Tillid havde han mistet ved i 1848 at stemme for kongevalgte Medlemmer til Rigsforsamlingen.

Peder Jørgensen var en lille førladen Mand, med et livligt, men noget hidsigt Sind. Han var lidt „fornem“ og vilde gerne have, at Folk hilste ham ærbødigt og tiltalte ham med „De“ o. s. v. Men han var god at arbejde hos og meget hjælpsom. Han døde brat og pludselig d. 24. December 1861 og ligger begravet paa Bakkendrup Kirkegaard, Vest for Tiis-Søen.

Til **5. Landdistrikt** hørte:

Odsherred, Tudse Herred samt Holmstrup, Buttrup, Sønder Jernløse, Søstrup, Nørre Jernløse, Kvandløse, Ondløse og Søndersted Sogne.

Her valgtes en Bonde ved det første Stændervalg 1834. Det var Gaardfæster og Sognefoged *Henrik Larsen af Veddinge*. Ligesom sit senere Bysbarn, Folketingsmand Jens Rasmussen, gav han sig i sin Ungdom til at dyrke Musikken ved Siden af, at han tog Del i almindelig Bondegerning, og hver for sig har de to Tingmænd i flere Aar spillet ved mangt et Bondegilde der paa Egnen. 1817 fæstede Henrik Larsen en Gaard i Veddinge, og 1832 udnævntes han til Sognefoged og Lægdsmand, hvilke Forretninger han passede omtrent i 40 Aar, og endelig blev han Stænderdeputeret fra 1835 til 1841. Da han var den første Bonde fra Holbæk Amt, der fik Sæde i Roskilde Stænderforsamling, kunde der vel være Grund til at omtale ham lidt

udførligt. Men da han ikke hørte til de fremtrædende Medlemmer i Forsamlingen og desuden er skildret i Rugaards „Fremragende danske Bønder før og nu“ (Side 366—69), vil der her kun blive nævnt enkelte Begivenheder fra hans kortvarige Stændertid.

I Stændermødet 1835—36 indgav han og oplæste følgende Andragender: 1) fra Bønderne paa Baroniet Adellersborg om Ophævelse af de Renter, de svarede af de Bekostninger, der i sin Tid var anvendte paa Udskiftningen; 2) Andragender fra forskellige Skolelærere om Forbedring i deres Kaar; 3) fra Fæstebønderne paa Aggersvold Gods om faste Bestemmelser af Indfæstning og Landgilde.

I Stændersamlingen 1838 indleverede han 1) Andragende fra Hagestedgaards og Hørbygaards Godsers hoverigivende Bønder om Hoveriets Afløsning og 2) fra Rørvigs Bymænd om Nedsættelse af deres Afgifter.

I 1840 indbragte Henrik Larsen følgende Andragender: 1) fra Husmænd angaaende deres Pligtarbejde og 2) fra Beboerne i Rørvig og flere Sogne i Odsherred om, at deres Fæstegaarde maatte overdrages dem til Selvejendom.

Henrik Larsen døde den 27. Maj 1870 og blev 74 Aar gl. Han blev begravet paa Faarevejle Kirkegaard.

Det blev *Kaptajn Frederik Buchwald, Ejer af Annebjerggaard i Odsherred*, der i 1841 kom til at afløse Henrik Larsen som Deputeret i Stændersalen. De frie Bønder i Valgdistriktet havde dog ikke ventet dette, thi ved Valget havde de opstillet *Kammeraad Jens Kristian Drewsen* som deres Førstemand

og billiget, at Kaptajn Buchwald opstilledes som Suppleant. Drewsen blev derfor valgt som Deputeret, og en Deputation af fire Bønder rejste straks ind for at underrette den 64-aarige Drewsen om, at han var valgt i 5. Landdistrikt. Drewsen blev baade overrasket og glad ved denne Meddelelse, da han aldrig havde henvendt sig til nogen om at blive valgt i dette Distrikt eller fra nogen som helst inden Valget havde været spurgt, om han vilde modtage det. Han var imidlertid valgt paa Falster. Da han spurgte Deputationen om, hvem der var valgt til Suppleant, blev der svaret: „Kaptajn Buchwald!“ Og dette Valg mente Drewsen var heldigt; thi selv om han ikke nøje kendte Buchwald, saa antog han dog, at Distriktet kunde være tjent med ham som Deputeret.

Saaledes kom Frederik Buchwald til at blive Stænderdeputeret fra 1841 til 1847. Han var født i Odense den 10. April 1790 og døde paa Annebjerggaard den 20. November 1874. Han hørte til en holstensk Adelslæggt, som i mange Aar ejede Herregaarde i Jylland. Faderen blev senere Stiftamtmand paa Fyn.

Det var i Stænderforsamlingens mest bevægede Tid, at Fr. Buchwald var Deputeret, og det var ham, der i 1844 indbragte og forsvarede paa Holbæk Amts Bønders Vegne de mange underskrevne Andragender om Selvejendom og lige Beskatning af det frie og ufrie Hartkorn. Disse Andragender satte en voldsom Bevægelse i Stændersalen, hvor, som man sagde, Drewsen og B. Christensen maatte løbe Spidsrod mellem Forsamlingens Godsejere. Buchwald blev dog ikke Medlem af den Komité, der behandlede Sagerne, og han tog heller ikke anden Del

i de heftige og vidtløftige Forhandlinger, der førtes om dem, end at han talte for Selvejendoms eller Arvefæstes Indførelse paa Statens Godser, og da navnlig paa *Odsherreds Gods*, hvis Fæstebønder havde en Ret, som han bestemt hævdede, til at faa deres Gaarde til Arvefæste, i Følge gentagne kongelige Tilsagn.

Samme Aar (1844) indbragte Buchwald ogsaa et Andragende fra 1432 Indbyggere i Holbæk Amt om Forandring i Tiendeafgiftens Ydelse og et andet Andragende om almindelig Værnepligt.

Nævnes maa det ogsaa, at han i 1842 var Medlem af den Komité, som behandlede et privat Andragende om Vildtskades Erstatning; og i dette Udvalg indtog han en meget smuk og frisindet Stilling til Fordel for Bønderne. Da Orla Lehmann som Ordfører for Komitéen foreslog flere Indstillinger, der stærkt blev fraraadet af Godsejerne i Stændersalen, tog Buchwald Ordet og forsvarede med Kraft de stillede Forslag. „Jeg har nu i 27 Aar været jagtberettiget og i henved 40 Aar praktisk Jæger; jeg tror saaledes at have haft tilstrækkelig Lejlighed til at gøre Erfaringer, og hvis jeg havde troet, at der i det foreslaaede fandtes noget, som var upraktisk eller urigtigt, saa vilde jeg, Buchwald, ikke have sat mit Navn derunder.“ Saaledes udtalte han sig i Stænderne overfor Kommissarius P. G. Bang. Da Regeringen derefter i 1846 forelagde et Udkast til en Plakat om dette Forhold, stod Buchwald igen sammen med Lehmann som Udvalgets Flertal (imod Zeuthen) om Krav, der tilsigtede en betydelig Udvidelse af den i Udkastet indeholdte Erstatningspligt, og han lagde i disse Forhandlinger en stor Sagkundskab for Dagen.

Men Buchwald, der ikke paa alle Omraader kunde følge Bønderne i deres Krav, blev vraget ved Omvalget 1847. Bønderne i Ods- og Tudse Herreder ønskede en Bondemand i Buchwalds Sted og ved Prøvevalgene i Holbæk den 10. Oktbr. 1846 og ved det store Møde i Ringsted den 25. Oktbr. s. A. blev det anbefalet 5. Landdistrikts Vælgere at samle Stemmerne om Gaardmand *Niels Hansen Nielsen* fra Løsserup som Deputeret og at vælge *Møller Andreasen*, Egebjerg, som Suppleant. Det nyttede ikke, at nogle Proprietærer paa et Møde i Svinninge den 26. Februar 1847 vedtog at opstille *Møller Pedersen*, Svinninge Mølle i Odsherred. Ved det endelige Valg blev det *Niels Hansen Nielsen*, der sejrede med 395 Stemmer; Suppleanten, *Møller Andreasen*, valgtes med 342 St.

Niels Hansen Nielsen fra Løsserup var født d. 26. Maj 1815 og altsaa kun 32 Aar gl., da han i 1847 valgtes ind i Stænderne. Han var en oplyst og veltalende Bonde, der allerede som ganske ung Mand havde ytret sig om de offentlige Forhold. Han var Gleerups nære Ven og Discipel, og han havde et mere omfattende og fordomsfrit Syn paa Samfundsforholdene, end Bønderne i Almindelighed havde den Gang. Mest indgribende synes dog hans varme Interesse for Ungdommens Oplysning at have virket paa hans Standsfæller og Medarbejdere i Bondebevægelsen. Han blev den første Bonde i Holbæk Amt, der bragte Højskoletanken frem til Drøftelse, og han var den første Bonde paa Sjælland, der foreslog, at Bønderne selv skulde tage fat og gøre noget for Højskolen. Hidtil havde sjællandske Bønder nøjedes med at sende Andragender til Regeringen for at faa denne til at oprette Højskoler.

Carl Plougs Blad „Fædrelandet“ skrev 1846 om en Tale, som N. H. Nielsen havde holdt, at Niensens Tale udmærkede sig ved Tankens Sundhed og Ordets Kraft. „Almuevennen“ fra de Dage fortæller, hvorledes N. H. Nielsen talte med en Varme og Inderlighed, der henrev hele Forsamlingen. Og da han i Efteraaret 1848 blev opstillet i Faurbo som Kandidat til den grundlovgivende Rigsforsamling, gav en af hans Vælgere, Provst Discher i Føllesløv, ham det Skudsmaal, at han var „besjælet af Fædrelandskærlighed og vilde hele Folkets og Statens Vel med det for Øje, at det gjaldt fremfor alt om at gaa Sandheds og Retfærds Veje“.

I den korte Tid, han sad i Roskilde Stændersal, fik han Lejlighed til at paatale den Uret, Husmændene led ved det meget Pligtarbejde, der hvilede paa dem. Han stemte for Valgrettens Udvidelse til 25 Aars Alderen og stemte imod, at der blev kongevalgte i Grundlovsforsamlingen.

I den grundlovgivende Rigsforsamling tog han d. 19. Marts 1849 Ordet for varmt at anbefale Et-kammersystemet.

Niels Hansen Nielsen døde d. 4. Oktbr. 1858 og var da kun 43 Aar gl. Han blev begravet paa Udby Kirkegaard.

6. Landdistrikt, som bestod af Merløse, Asminstrup, Grandløse, Tølløse, Agerup, Eskildstrup, Soderup, Uggerløse og Tostrup Sogne samt Tybjerg Herred, Ringsted Herred og noget af Ramsø Herred, havde en meget uheldig Form for Vælgerne. Det naaede fra Holbæk til Næstved og var 7 Mil langt, medens dets Bredde flere Steder kun var 1 Mil.

Ved det første Stændervalg valgtes Kammerherre *Wegener* i Holbæk. Han fik det Lov paa sig,

at han var mere imod Bondestanden end med den. Og da han en Gang i en offentlig Forhandling kom til at bruge det Udtryk: „Saa længe der er Herrer, skal der ogsaa være Tjenere!“ saarede det mange af Bønderne. Paafaldende for de nordlige Vælgere var det, at de sydlige Vælgere satte hans Valg igennem. Sydpa, udenfor Holbæk Amt, var Kammerherren ikke kendt, mente de nordlige Vælgere.

Men anden Gang (1841), man valgte Stænderdeputeret, var det igen lige saa paafaldende for de sydlige Vælgere (der nu var bleven kede af Kammerherren) at se, at de nordlige Vælgere stemte paa *Sognefoged Jakob Jensen* i Skullerup, som maatte være en ukendt Mand i Holbæk Amt. „Nordboerne“ beroligede sig imidlertid med, at Jakob Jensen var Bonde og oven i Købet Sognefoged. Han maatte derfor være Manden, der kunde varetage Bondestandens Interesser og være den, der anderledes end Kammerherren kunde repræsentere dem. Det viste sig imidlertid, at Jakob Jensen i de 6 Aar, han sad i Stænderforsamlingen, slet ikke egnede sig for Arbejdet der. Han var en reel Karakter og en dygtig Mand som Sognefoged; men hans Valg til Stænderdeputeret blev hans Vælgere enige om at regne for et Fejltrin. Han fik i 1846 flere Opfordringer fra sine Vælgere om at trække sig tilbage. Og disse Opfordringer fulgte han. Ved Prøvevalgene i Holbæk og Ringsted blev den dygtige Landmand, *Kaptajn Niels Frederik Jespersen*, erklæret for Distriktets Kandidat. Han valgtes med 456 Stemmer, medens Gmd. P. Jensen, Aagerup, valgtes til Suppleant med 181 St.

Niels Frederik Jespersen var født i København 1797 og blev Student 1818. Han gav sig til at læse

Teologi og blev 1825 teologisk Kandidat, blev ogsaa Løjtnant i Hæren og fik 1835 Titel som Kaptajn.

Men Landbrugsinteresserne drog ham mere og mere til sig. Og 1827 blev han sat i Stand til at købe Grønnebjerggaard i Soderup Sogn ved Holbæk. Den ejede han saa i 24 Aar. Som det lyse Hoved han var, rig paa Kundskaber, energisk og dygtig, blev han snart en saare virksom Landmand, der baade ude og hjemme virkede for Landbrugets Trivsel. 1839 gennemrejste han Tyskland og Belgien for at studere Landbrugsforhold, og en lignende Rejse foretog han 1852—53 til Frankrig, Svejts og Bøhmen. Han opfandt en egen Slags Plove, der i mange Aar blev brugt meget i Holbæk Amt under Navn af „Jespersens Plove“. Paa Forslag af en Bonde tog han sig for at være Medopretter af „Holbæk Amts Landkommunalforening“, hvis første Formand han blev 1843. I alle disse Aar sluttede han sig varmt til Bøndernes Sag. Han deltog i de store Folkefester paa Ulkestrup Mark, var med til at oprette „Bondevenneselskabet“ af 1846 og blev Medlem af dette Selskabs første Bestyrelse. Han kunde vise Djærvhed i sin Optræden og var ikke bange for at vedkende sig sin Mening, naar han stod overfor Embedsmændene. Da han en Gang paa en Markedsdag i Holbæk havde uddelt til de forsamlede Bønder nogle Eksemplarer af Dagbladet „Fædrelandet“, fik han nogle Dage efter følgende Skrivelse fra Herredsfogden:

„Paa Grund af, at det under de Forhør, der optages til Oplysning om Bevægelsen blandt Bondestanden, er oplyst, at Deres Velbyrdighed ved sidste Marked i Holbæk har uddelt Eksemplarer af de Nr. af „Fædrelandet“, der indeholdt en

Kritik over Cancelliets Cirkulære af 8. November, til forskellige Bønder, for at sammes Indhold kunde blive bekendt blandt Bondestanden, tillader jeg mig at anmode Dem om behageligst at ville med omgaaende Post meddele mig Deres Erklæring, om bemeldte Opgivende er rigtigt, og i bekræftende Fald tillige om, hvad der har givet Anledning til en saadan Uddeling.“

Merløse og Tudse Herredskontor, d. 4. December 1845.

Lyngø.

Herpaa svarede N. F. Jespersen saaledes:

„I Anledning af Hr. Justitsraadens ærede Skrivelse af 4. ds. er det mig en Fornøjelse at kunne tjene Dem med den Oplysning, at det forholder sig aldeles rigtigt, at jeg paa sidste Marked i Holbæk har uddelt nogle Eksemp. af „Fædrelandet“s Artikler om Kancellicirkulæret af 8. f. M., og at Aarsagen dertil, saaledes som Hr. Justitsraaden meget rigtigt har forudset, er at søge i mit Ønske: at sammes Indhold kunde blive bekendt blandt Bondestanden. Det vil være tilfredsstillende for Hr. Justitsraaden at erfare, at ogsaa jeg efter ringe Evne understøtter Hr. Justitsraadens Bestræbelser for baade i Almindelighed at udbrede Oplysning og Almenaand blandt Bondestanden og navnlig for at gøre dem bekendt med dette Cirkulæres Art og Følge.

Jeg forbliver Hr. Justitsraadens ærbødige

N. F. Jespersen.

Grønnebjerggaard, d. 9. Decemaer 1845.

Da Jespersen 1847 blev udkaaret til at være Stænderdeputeret, udtalte han i en Tale til sine Vælgere følgende forstandige Ord, der endnu den Dag i Dag kan taale at blive hørt:

„Man er undertiden tilbøjelig til at bedømme de Deputerede efter Mængden eller Længden af de Taler, de holder; men saadanne Domme er meget skæve og uretfærdige. Efter min Mening bør den Deputerede kun tage Ordet, naar han kan fremføre noget Nyt, naar han har fremstillet Sagen fra en ny Side, eller noget bedre og kraftigere end der hidtil er sagt. Kun i ekstraordinære Tilfælde bør den Deputerede afvige fra denne Regel; thi i andet Fald vil han kun spille den kostbare Tid og bidrage til, at flere vigtige Sager ikke kan tilendebringes.“

Som Stænderdeputeret for 5. Landdistrikt kom N. F. Jespersen til i 1848 at deltage i Forhandlingerne om en Valglov til Rigsdagen. Og da han her, ligesom Drewsen og P. Jørgensen, var stemt for de kongevalgte og endogsaa forsvarede disse Valg meget stærkt, kom han snart, ved „Almuevennen“s Indflydelse, paa det sorte Brædt hos Bønderne. Og han kunde vistnok takke Valgdagens daarlige Vejr for, at han den 5. Oktbr. 1848 blev valgt i Kalundborg som Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. 1853 og 1854 valgtes han atter i Kalundborg, disse to Gange som Folketingsmand og som Modstander af Ministeriet Ørsted. Efter at han havde solgt sin Gaard, trak han sig tilbage fra det offentlige Liv, blev Justitsraad og boede i København, hvor han døde den 27. Februar 1862.

Til **7. Landdistrikt** hørte Stenlille, Nidløse, Tersløse, Ørslev, Solbjerg, Gerslev, Havrebjerg og Skellebjerg Sogne i Holbæk Amt; desuden Alsted og Slagelse Herreder i Sorø Amt.

Dette Distrikt havde i de første 12 Aar, Stænderinstitutionen bestod, Justitsraad Poulsen, Sorø, til Deputeret; men da Bønderne ved flere Lejligheder mærkede, at han ikke var med dem, men snarere deres Modstander, og det endogsaa i ret betydelige Spørgsmaal, saa bestemte de sig til at vrage Poulsen ved de nye Stændervalg 1847. I den Anledning blev der fra Bøndernes Side rejst en vældig Agitation, thi Justitsraad Poulsen var en Mand med stor Indflydelse og ikke let at fortrænge fra en Kreds, som han havde siddet inde med i 12 Aar. Et Blad skrev 1847, at Valgkampen i 7. Landdistrikt var saa haard, saa den lignede en engelsk Valgkamp. Det var den gamle Afhængighedsfølelse til en meget betroet Gods-

forvalter, som Bønderne prøvede at gennembyrde. Justitsraad Poulsen forsøgte at holde Stand, men uden Held. Og interessant er det at læse et Brev herom, skrevet af Agitatoren Hmd. Peder Hansen, Lundby. Det er skrevet en Aftenstund i Løve (vistnok hos Sognefoged Adolf Dedenroth) og stilet til en Vælger i Sorø Amt. Det originale Brev, der endnu er bevaret, viser, at Peder Hansen udmærket godt forstod at føre Pennen. Brevet lyder saaledes:

Kjære Ven!

Jeg kan herved meddele Dig paalidelig Efterretning om Prøvevalget i Slagelse den 11. d. M. Sognefoged Jens Hansen af Lyngø blev valgt med 56 Stemmer og Sognefoged Dedenroth af Løve med 44 Stemmer. Hvem, der havde foranstaltet Valget, kan ikke med Bestemthed siges, men efter de oplyste Omstændigheder er det hævet over al Tvivl, at Justitsraad Poulsen selv har foranstaltet samme.

Han var nemlig Dirigent for Valget, da — som han udtrykte sig — den Mand, der havde indbudt dertil, ikke mødte, saa vilde han paatage sig at dirigere samme. Han indledede det derpaa med en Tale, hvori han takkede Bondestanden for den Tillid, den i 2 Sessioner havde vist, den havde til ham ved at vælge ham til Stænderdeputeret, og da han var af de Valgbare af Bondestanden, vilde han dog derhen for at høre paa Valget. Men uagtet han var omtalt i de offentlige Blade paa en just ikke rosværdig Maade, saa forsikrede han dog alle de tilstedeværende, at han var *en sand Bondeven*, hvilket han til Bekræftelse paa — ligesom forhen den bodfærdige Tolder — slog sig for sit Bryst, idet han udtalte samme i en begejstret Stemning! Ligesom han heller ikke tvivlede paa, end at de fleste nok vilde vælge ham — hvilket end mere blev stadfæstet af hans Ven Proprietær Hagen —, men han maatte dog paa Grund af sine mange Embedsforretninger m. m. frabede sig Valget.

Efter at Proprietær Hagen flere Gange paa det indstændigste havde anmodet Hr. Justitsraaden om at tage sin Yttriug tilbage, da han ogsaa vidste, at de fleste af de tilstedeværende vilde stemme paa Poulsen paa Grund af det store Venskab, Hr. Justitsraaden har for Bondestanden, og efter at han ligeledes —

da adskillige Bønder yttrede, at det ved Prøvevalget i Ringsted den 25. Oktober f. A. var vedtaget at vælge Overretsprokurator Baltazar Christensen til Stænderdeputeret — havde betydet Forsamlingen, at Christensen var ingen Bondeven, men derimod en Urostifter imellem Bonde og Godsejer, saa faldt dog tilsidst den Erklæring fra den velbaarne Hr. Justitsraad, at naar Kaldet lød, maatte han jo gaa.

Efter at Diskussionen var tilendebragt, skredes der endelig til Valget, hvor 2 Stemmer faldt paa Justitsraaden! Han blev efter al Sandsynlighed forbittret, da han, saasnart Valget var forbi, tog sin Hat og Stok og uden at byde Farvel til nogen gik bort fra Forsamlingen. Dette Skridt af Poulsen forekom Bønderne saa underligt, da han ved sin Indtræden i Forsamlingen havde hilst og talt saa venligt til dem alle.

Du ser altsaa af foranførte, hvem Prøvevalget i Slagelse er foranstaltet af, og jeg beder Dig derfor, saavidt Du kan, i de faa Dage, der endnu er tilbage til Prøvevalget i Sorø, at virke til i Din Omegn at forpurre Valget baade for Poulsen og Sognefoged Jens Hansen i Lyngø og derimod af al Kraft arbejde for B. Christensen og Sognefoged Dedenroth.

Du og Din Kone og alle gode Venner hilses paa det venkabeligste fra Eders Ven

Peder Hansen.

p. t. Løve, den 21. Januar 1847.

Prøvevalget i Slagelse den 11. Januar havde altsaa givet det Resultat, at den hidtilværende Deputerede kun fik 2 Stemmer, medens Sognefoged Jens Hansen, Lyngø, blev udpeget som Deputeret og Sognefoged Adolf Dedenroth, Løve, som Suppleant. Men da Bøndernes Møde i Ringsted den 25. Oktbr. alt havde anbefalet B. Christensen og Dedenroth til de to Pladser, blev det nu disse to Mænd, som det gjaldt om for Bønderne at staa samlet om. Og i den Hensigt var det, at Prøvevalget i Sorø den 25. Januar var indvarslet. Her fik da ogsaa B. Christensen og Dedenroth langt de

fleste Stemmer, og det endelige Valg blev, som Prøvevalget i Sorø havde ønsket det.

B. Christensen kunde dog ikke modtage Valget, da han havde lovet at fastholde sit Valg i et andet Landdistrikt. Og derfor blev det saadan i 7. Landdistrikt, at Suppleanten, Sognefoged Dedenroth, rykkede op paa den Deputeredes Plads og indtog som saadan sin Plads i Roskilde Stændersal i den kortvarige Stændersamling 1848.

Adolf Dedenroth var født paa Vejlegaard ved Odense den 12. August 1788 og blev senere Ejer af Gaarden Juelsbjerg ved Løve og Sognefoged for Gerslev Sogn. Han var 1847 almindelig bekendt som en frisindet Mand, der med Hengivenhed sluttede sig til Bondebevægelsen. Han tilhørte en meget virksom og dygtig Slægt, der i de følgende Aar kom til at sidde inde med mange Tillidshverv blandt Bønder i Løve Herred. Men *Adolf Dedenroth* var omtrent 60 Aar gl., da han første Gang betraadte Roskilde Stændersal, og han har vel ikke følt sig fristet til at begære Ordet i de 17 Dage, som Samlingen varede. Han nøjedes med i Roskilde Stændersal at være et af de stille Vidner om, at Bonden nu for Alvor beredte sig til at rykke ind paa Tingpladsen. Ikke mindre end 3 Bønder fra Holbæk Amt var i 1847 valgt ind i Roskilde Stænderforsamling.

Adolf Dedenroth døde den 25. August 1854.

2. Landkommunalforeningen.

Det var den 20. Juni 1843, at den senere saa berømmelige Holbæk Amts Landkommunalforening blev stiftet ved et Møde i *Ny Kro* ved Holbæk. Den kom som en Frugt af det Røre, der saa smaat

havde begyndt at gøre sig gældende hos nogle af Amtets Bønder, og det er betegnende, at det var en Bonde, *Gaardfæster Casper Jørgensen fra Ulkestrup*, der førte Forslaget frem om Foreningens Oprettelse.

Denne og andre Landkommunalforeninger fra den Tid fik Navn efter den ny Landkommunallov, der traadte i Kraft den 1. Januar 1842. Da Loven havde virket et Aars Tid, blev der rundt om i Amterne gjort Forsøg paa at oprette Landkommunalforeninger. Den første blev oprettet paa Falster ved et Møde den 17. Januar 1843. Og den 20. Februar oprettedes en lignende Forening for Københavns Amt, hvor Kammerraad Drewsen valgtes til Formand. Den 14. Marts blev en Landkommunalforening oprettet for Roskilde Amt. Saa dukkede der én op i Randers Amt, og endelig *paa Stavnsbaandsløsningens 45. Aarsdag blev Holbæk-Foreningen grundlagt*. Senere oprettedes der ogsaa saadanne Foreninger i flere af de andre Amter.

Ved Mødet i Ny Kro d. 20. Juni var der samlet 29 Mænd, og alle var de Sogneforstandere. Meningen var, at Foreningen, man søgte dannet, nærmest skulde være en Slags Sogneforstanderforening. Ved Formandsvalget blev Kaptajn N. F. Jespersen, Grønnebjerggaard, valgt med 27 Stemmer, medens Gaardfæster Casper Jørgensen fik 2. Saaledes traadte Foreningen ud i Livet. Men ved Foreningens næste Møde, der ogsaa blev holdt i Ny Kro, d. 12. Oktober s. A., blev Foreningen paa Forslag af Formanden en almindelig Landkommunalforening med Love som andre Landkommunalforeninger. De nye Love, som vedtoges den Dag, kom til at lyde saaledes:

1. Foreningens Formaal er at samles for at afhandle og diskutere Genstande, der have almen Interesse for Landkommunalvæsenet.
2. Enhver uberygtet Mand kan blive optaget i Foreningen, naar han lader sig indmelde ved et Medlem af denne.
3. Medlemsbidraget er 48 Skilling. Intet Fond maa opsamles, men hvis Kassen har Overskud et Aar, kræves der mindre Bidrag det næste Aar eller efter Omstændighederne intet.
4. Bestyrelsen bestaar af en Formand og en Viceformand, som hvert Aar vælges, ved en Generalforsamling, med simpelt Flertal. Protokollen føres skiftevis af Medlemmerne.
5. Der holdes aarligen to ordinære Møder; forresten kan Formanden, naar han finder det nødvendigt, eller 25 Medlemmer forlanger det, sammenkalde ekstraordinære Møder. Indkaldelse til Møder sker med 4 Ugers Varsel igennem de offentlige Tidender.
6. Forslag, der ønskes behandlede ved et Møde, indsendes til Formanden 14 Dage inden Mødets Afholde.se. Vigtige Sager underkastes Prøvelse ved en Komité.

Denne Forening, der efter sine Love synes at have haft et bestemt afstukket Omraade at virke paa, fik snart paa Grund af Forholdenes Udvikling et vidtspændende Virkefelt. Og som Bøndernes første Forsøg paa at danne sig et nyt Foreningsliv blev den af stor og vidtrækkende Betydning ved at bane og forberede Vej for det rige Foreningsliv, der nu om Dage trives ude paa Landet. I Landkommunalforeningen hørte Bønderne de første Landbrugsforedrag. Her fremstilledes det som ønskeligt og nødvendigt, at Landboerne, og især Bondestanden, vænnede sig til at kende deres Stilling i Samfundet. Her behandlede i stræng parlamentarisk Form de forskellige Slags Sager, og her nævnedes de store Spørgsmaal, der bandt Folk og Fædreland sammen.

Ved Holbæk-Foreningens første større Møde,

der holdtes hos Gæstgiver Anthon i Holbæk *den 2. April 1844*, oplystes det, at 172 Medlemmer havde indtegnet sig og betalt Medlemsbidrag. Her holdt Formanden en Mindetale om *Thorvaldsen*, der nylig var død. Og her ved dette Møde var den bekendte Husmand Peder Hansen, Lundby, mødt som Gæst, vel nok i Anledning af, at der ved sidste Møde i Ny Kro havde været talt en Del om at faa forfattet en Ansøgning til Kongen og Stænderne om Ejendoms og Arvefæstes Fremme. Ved Mødet i Holbæk vakte denne Sag stor Interesse og gav Anledning til en livlig Diskussion. Da Peder Hansen udbad sig Tilladelse til at oplæse en lignende Ansøgning, som han havde forfattet for Fæstebønder i Præstø Amt, blev Tilladelsen omtrent enstemmig givet ham. Men da P. Hansen ikke boede i Amtet, og Forsamlingen heller ikke kunde godkende alle de Udtryk, P. Hansen brugte, betragtede Forsamlingen hans Oplæsning som en aldeles privat Sag, som noget, der laa udenfor Foreningens egentlige Forhandlinger. Det blev besluttet, at der skulde udnævnes en Komité til at forfatte Udkastet til den omdiskuterede Ansøgning, og at denne Ansøgning, naar den var godkendt af Foreningen, ej alene burde underskrives af Foreningens Medlemmer, *men af Amtets Beboere i det hele*. Der blev udtalt som Forsamlingens almene Vilje og Anskuelse en Misbilligelse af *Fæsteauktionerne* og af, at der nu blev forlangt omtrent lige saa mange Tusinder Rd. i Indfæstning som før Hundreder, hvilket man mente var lige saa meget imod Statens Vel som imod Bondestandens og Agerbrugets Interesse. Man ønskede ikke selv at tilføje andre nogen Uret, men vilde ogsaa selv være fri for at lide Uretfærdighed.

Bondestandens Vel fremmet paa den retfærdigste Maade, uden at nogen blev forurettet derved, det var det Maal, man vilde sigte efter at naa. I det hele vilde Bondestanden kun, hvad Bondevennen, Danmarks Konge Frederik d. 6. og de Hædersmand, der i hans første og bedste Dage stød ham nær, vilde, og deri kunde ikke ligge noget urigtigt. Man burde tro, at naar Kong Kristian d. 8. lærte Bondestandens Trang og Ønsker rigtig at kende — „og det kan han kun lære af Bondestanden selv; thi den, der har Skoen paa, véd bedst, hvor den trykker“ — vil han ogsaa handle som hans Formand; thi det har han jo lovet. Fæstevæsenet er for Bondestanden i vor Tid et stort Onde, om det end i sin Tid har været et nødvendigt Onde. Nu maa Tidens Fylde forlængst være kommen, da det burde afskaffes.

Saaledes blev der tænkt og talt i Holbæk Amts Landkommunalforenings Møde d. 2. April 1844. Til at forfatte Udkastet til den nævnte Ansøgning valgtes 5 Medlemmer, nemlig Gmd. Henrik Larsen, Veddinge, Gmd. Ole Jensen, Bjergby, Skolelærer Glee-rup i Udby, Gmd. Casper Jørgensen, Ulkestrup, og Gmd. Jens Gregersen i Kundby.

D. 8. Juni 1844 blev de 5 Medlemmers Udkast til en Ansøgning godkendt og underskrevet i Landkommunalforeningen og derefter bragt ud til Underskrift blandt Beboerne i Holbæk Amt. Dette gamle Aktstykke opbevares nu i Roskilde Stænderforsamlings Arkiv, der for Aar tilbage blev indlemmet i Rigsdagens Arkiv. Ansøgningen fylder 8 store Foliosider og er nedskrevet af Glee-rup. Et lille Uddrag skal her anføres:

„Bondens Lykke og Velvære i Almindelighed maa stige med Selvejendoms Udbredelse . . .

. . . derfor løstes Stavnsbaandet i sin Tid. Kongen haabede, at Selvejerbonden i Besiddelse af dette: ikke at være afhængig af nogen anden end *Gud, Kongen og Loven*, skulde vinde den *Frimands Aand*, som er Kærnen, hvoraf alle borgerlige, kristelige og sædelige Dyder skulle spire frem. Selvejerbonden skulde være uindskrænket Herre paa sin mindre Lod, lige saa vel som Godsejeren paa sin større, og i det han følte sig som Herre, skulde han afkaste *Slavens Sind* og indtage en værdig Plads i det borgerlige Selskab. Hans Lod og Odel paa Danmarks Sletter skulde binde ham med dobbelt Styrke til Fædrelandet og være ham en hellig Paamindelse om, at han, ligesom han havde sin Del af Fædrelandet, saaledes havde han ogsaa sine Pligter deri.“

Dette store Andragende blev allerførst underskrevet af de 5 Udvalgsmedlemmer og fik ialt 1930 Underskrifter. Det er interessant at lægge Mærke til de enkelte Navne, der har undertegnet det nu saa gamle Dokument. Mange af Underskriverne har ladet deres Navne skrive „med ført Pen“. Saaledes har af Vig Sogns 42 Underskrivere de 18 tegnet sig „med ført Pen“ (m. f. P.) og noget lignende vil vise sig at være Tilfældet ved Optælling af Underskrifter fra andre af Amtets Sogne. Skrivefærdigheden hos Bønderfolk var kun ringe paa den Tid, og Uvantheden med at tage en Pen i Haanden har vel ogsaa gjort, at enkelte, der skulde underskrive, hellere lod en anden skrive for sig.

Kaptajn Jespersen var endnu i 1844 Landkommunalforeningens Formand. Samme Aar drøftede Foreningens Medlemmer forskellige Spørgmaal, deriblandt ogsaa dette, om Foreningen skulde modtage et Tilbud fra den nyoprettede Landboforening i Amtet om Samarbejde med denne (Landboforeningens daværende Formand var Godsejer Meldahl, Vedby-

gaard). Der blev ogsaa, mens Kaptajn Jespersen var Formand, forhandlet om Husmandssagen, Aftenskolers Oprettelse og om, at Sognefogder enten for 6 Aar ad Gangen eller for Livstid skulde vælges af Sognebeboerne eller Sogneforstanderskabet.

Men i Begyndelsen af Aaret 1845 valgtes Skolelærer *Asmund Kristian Gleerup* til Foreningens Formand. Og med dette Formandsvalg kom der ligesom paa én Gang forøget Liv i Landkommunalforeningens Virksomhed. Thi Gleerup var en vidtskuende Aand, og hvad han agtede at føre Foreningen frem til, ses bedst af et Foredrag, han holdt ved Foreningens Møde i Holbæk d. 15. Marts 1845. Denne Tale er som en Programtale og meddeles her efter den Opskrift, som Gleerup sendte til „Almuevennen“.

*I hvilke Retninger og i hvilken Aand skulle
Landkommunalforeningerne virke?*

Enhver, som med et ikkun nogenlunde opmærksomt Blik ser omkring sig og lægger Mærke til, hvad der foregaar, vil ogsaa have lagt Mærke til, hvorledes man nu, fremfor før, nærmer sig og slutter sig til hinanden. Denne Stræben efter at forene sig og samle Kræfterne, *denne Forenings Aand*, er et af vor Tids Kendemærker, som ogsaa her til Lands har baaret sin Frugt. Vi har Foreninger i de forskellige Øjemed: til Guds Ords Udbredelse, til Videnskabens og Kunstens Fremme, til at fremme og ophjælpe Handel og Næringsdrift; vi har Maadeholdsforeninger, Foreninger, der virke til Fangernes og Fængslernes Forbedring, som bære Omsorg for forsømte Børn o. m. a. — og endelig har her ogsaa begyndt at danne sig *Landkommunalforeninger*. Denne Lyst og Trang til at slutte sig sammen gennemtrænger saaledes alle Samfundsklasser og er en Frugt af den vaagnende Almenaand; thi saa snart

man begynder at indse, at vort eget Ve og Vel er paa mange Maader knyttet til *Medborgere*, saa begynder man ogsaa at indse Nytten og Nødvendigheden af at slutte sig til hinanden og virke fælles for Fællesinteresser.

Landkommunalforeninger er ikke de mindst vigtige af de Foreninger, som her til Lands har dannet sig. Jeg kan ikke andet end anse dem for nogle af de allervigtigste. De kunde blive mægtige Midler til Bondestandens Fremgang, Udvidelse af større Indsigt i og Interesse for kommunale Fornold og Landboforholdene i Almindelighed — disse Forholds Udvikling bør, saa mener jeg, være de egentlige Hovedmaal for Foreningens Arbejde og Virksomhed.

Altsaa først *Landbonæringens Fremgang*. Agerbruget er en Erfaringssag, en Haandtering nemlig, hvis Fremgang og Forbedring væsentligst beror paa Erfaringen, — og derfor maa det være stort Gavn og af særegen Vigtighed for Landmanden, at han faar Lejlighed til at udveksle sine Erfaringer med dem, andre har gjort, at han faar Lejlighed til at høre forskellige Meninger fremsatte om Agerbruget og derved tillige Lejlighed til at sammenligne sine Fremgangsmaader med andres. Vigtigt maa det være for ham, at han bliver opmærksom paa andres Driftsmaader og paa, hvad Nyt andre Egne har at opvise, — og paa den Maade, som Meddelelsesmiddel for Bonden, kan Landkommunalforeningen bidrage saare meget til Forbedring og Fremgang i Bondens Næring og Bedrift. Men ogsaa ved at fremhjelpe Foretagender til Agerbrugets Fremme, som vilde overstige Enkeltmands Kræfter, ved at belønne udmærket Dygtighed i Faget og paa flere andre Maader kan Foreningen blive Fremhjælper af et forbedret Agerbrug. — Denne Retning af Foreningens Virksomhed vilde jeg ønske ikke maatte blive overset. At det forbedrede Agerbrug har været en af de væsentligste Aarsager til Bondens lykkeligere Kaar og Stilling, er vel afgjort. Hvilke her-

lige Ting Velstand og gode Kaar er, behøver jeg ikke at spille Tiden med at bevise; men derimod vil jeg gøre opmærksom paa, at Velstand, foruden de mange Behageligheder og ydre Goder, den fører med sig, ogsaa medfører højere og ædlere Goder, og at det næsten bestandigt viser sig, at et Folks Lykke og Velvære staar i Forhold til Folkets Velstand. En fattig Mand er som oftest en forknyt Mand. En fattig Stand er ofte en forkuet og uselvstændig Klasse. Med Velstand stiger Oplysning, Selvstændighed og Frihed. Og jeg tør paastaa, at dersom vi i sin Tid ikke havde haft en saa arm og forknyt, men derimod en saa velhavende Bondestand som nu, da vilde Stavnsbaand, Gabestok og Træhest være ukendte Ord i den danske Bondes Historie; man vilde aldrig have budt den velstaaende Bonde, hvad man bød den fattige og forknytte; thi den velstaaende Bonde vilde ikke have taalt det. Men Velstand i et Folk er afhængig af Næringsvejenes størst mulige Fremgang, — derfor mine Venner! vær visse paa, at naar Landboforeningerne hver især i sin Kreds arbejder til Agerdyrkningens og Landbonæringens Fremvækst, da arbejder de med det samme til højere Maal: til Bondestandens Fremvækst i Oplysning, Selvstændighed og Frihed og alle borgerlige Goder.

Den anden Retning, hvori Landkommunalforeningen efter min Formening bør virke, er *at vække Sans for og Indsigt i kommunale Anliggender*. Kommunens Frem- eller Tilbagegang beror paa Kommunen selv. Selv den fortrinligste Kommunallov vil blive uden Virkning og Frugt eller dog ikke udrette stort, dersom der i Kommunen ikke findes Evne og Villie til at sætte den i Værk. Saaledes ogsaa med vor Landkommunallov. Den er en kongelig Gave og et stort Skridt fremad, naar kun Bonden med Dygtighed og Interesse vil benytte den, ellers bliver den kun en Lov — paa Papiret. Livet maa her komme fra neden opad, kan ikke komme fra oven nedad. Landkommunalloven betragter jeg derfor ikke alene

som en Skole for Bondestanden, der ved at aabne Standens Medvirkning i offentlige Anliggender kan bidrage overordentlig til dens større Dygtighed og Uddannelse; men jeg betragter tillige Kommunalloven af 1841 som *en Prøve*, der er sat paa den danske Bonde, som skal vise, hvortil han duer; thi den Maade, hvorpaa Bonden nu vil varetage sine kommunale Anliggender, vil lægge for Dagen, om han er bleven voksen og myndig Mand, der er dygtig og moden til større Selvstændighed og Frihed. Men for at Bonden med Ære kan bestaa i denne Prøve, med Ære kan udøve de Rettigheder og Pligter, Kommunalloven giver ham, maa der stræbes efter større Dygtighed i kommunale Anliggender og større Sans derfor. Et ganske fortrinligt Middel hertil er Landkommunalforeningen, hvor Beboerne af forskellige Kommuner samles, og hvor der altsaa gives god Lejlighed til at blive bekendte med nye kommunale Bestyrelser og Foranstaltninger og til at høre forskellige Meninger og Erfaringer derom. Dette vil ikke kunne undlade at vække en ædel og gavnlig Kappelyst imellem Kommunerne og at udbrede større kommunal Dygtighed og Liv.

Men ogsaa de Forhold og Anliggender, der strække sig ud over Kommunen, der ikke angaa et enkelt Distrikt eller en vis Kreds af Landboere, men den hele Landbostand, bør ikke, saa forekommer det mig, ligge udenfor Foreningens Virksomhed. Eller skulde Landboforholdenes Behandling virkelig være Landkommunalforeningen uvedkommende? Skulde Spørgsmaal af en saa indgribende Vigtighed for Landbostanden som *Selvejendoms Udbredelse, Hartkornets lige Beskatning, almindelig Værnepligt* o. s. v. virkelig være fremmede eller maaske endog forbudne Genstande for en Forening af Landboere? En saadan Opfattelse af Foreningen kan jeg ikke forstaa. Ved at drage Landboforholdene ind i Forhandlingen, ved efter Evne, med Frimodighed at belyse disse Forhold, vil Landkommunalforeningen netop kunne bidrage meget betydeligt til at berig-

tige vrage Anskuelse og neddæmpe overdrevne Ønsker og Fordringer, hvor saadanne maatte findes, men ogsaa til noget ikke mindre vigtigt ville Foreningerne derved virke: til at vække en større Samfunds- og Foreningsaand i Bondestanden, til at lade det gaa op for Bonden, at han er Medlem og Led af en stor og vigtig Stand, og at det er nødvendigt for ham at arbejde med fælles Kraft og fælles Villie for fælles Anliggender.

Idet altsaa at Foreningens Hovedmaal og egentlige Virksomhed bør gaa ud paa og vedrøre saadanne Interesser og Forhold, der ligefrem angaar Landbostanden, har jeg dog tillige tænkt mig, at det kunde være baade sundt og gavnligt, om Foreningerne, i det mindste af og til, søgte at udvide Synskredsen og hæve Blikket ogsaa ud over Landboforhold og Landboanliggender, søgte at vække Sans for og Kendskab til saadanne vigtige fædrelandske Tildragelser og Spørgsmaal, som ikke vedrøre nogen enkelt Stand, men alle Stænder, og derved bidrage til at vække og styrke *Fædrelandssind* og *national Aand*, og til at fremkalde den Overbevisning: at hvor forskellige end de særegne Stillinger og Interesser kunne være, saa er der dog tillige store og vigtige Interesser, som er *fælles for Alle*, fordi vi dog *Alle*, til hvilken Stand vi end høre, omsluttes af det samme Fædreland, er Mænd af samme Rod og Stamme.

Det var vistnok derfor en fuldkommen rigtig Følelse, der bragte Foreningens første ærede Formand ved vort første Møde i denne Sal til at omtale *Thorvaldsens Død* som en Begivenhed, der vedrørte hver dansk Mand. Og da vi hørte, hvorledes Konger og Fyrster havde været den Afdødes Ven, hvorledes han i fremmede Lande var blevet hædret, hvorledes hans Tilbagekomst til Fædrelandet havde været en Festdag for alle, for den høje som for den ringe, for den Lærde som for Lægmand; da vi derefter hørte fortælle, hvorledes alle Stænder og alle Klasser, fra Kongens Søn indtil den simpleste Mand,

havde ledsaget ham til Graven — følte vi da ikke, at den store Afdøde var hele Nationens Stolthed, at hans Død var hele Nationens Tab, at hver Dansk, til hvilken Stand og Stilling han end hører, maatte glæde sig og føle sig hævet ved den danske Mands Storhed og Død, maatte sørge ved hans Grav; gik det da ikke op for os, at der er fælles Glæde og Stolthed, fælles Sorg og Tab for os Alle!

Eller skulde den Kamp, der nu kæmpes for dansk Sprog og dansk Nationalitet i Nordslesvig, være en ubekendt og uberørt Genstand i en Forening af danske Landboere? Skulde det være urigtigt eller upassende at gøre den danske Bonde opmærksom paa, hvorledes den nordslesvigske Bonde kæmper og opofrer for at værne om Fædrelandet? Har det ikke noget særegent vækkende og styrkende at se hen til, hvorledes Mænd med de mest forskellige Anskuelser og Interesser har sluttet sig til hinanden? Viser det ikke, at danske Mænd dog er bundne med stærke Baand til hinanden, og at alle Borgere i Staten, hvor forskellige de end er, dog har de største og vigtigste Interesser fælles. Ved saadanne Henblik ville Landkommunalforeningerne, ligesom de er udsprungne af den vakte Almenaand, ogsaa kunne bidrage til i vide Kredse fremdeles at vække og nære en sund og levende Almenaand — den Kilde, hvoraf ikke alene Kærlighed til Stand og Standsfæller, men ogsaa Kærlighed til Medborgere, Kærlighed til Konge og Fædreland udspringer.

Men, vil man maaske sige: den Forening, der vilde virke i de her antydede Retninger, vilde formodentlig slet Intet faa udrettet, netop fordi den vilde udrette saa meget. Jeg har kun falt om Landkommunalforeningerne i Almindelighed. Det følger forøvrigt af sig selv, som det ogsaa allerede har vist sig, at *én* Forening vil virke mest i den ene, en *anden* mest i den anden Retning; dette maa bero paa Omstændigheder, paa Medlemmernes Evner og Interesser o. s. v.; men jeg mener dog, at naar Foreningerne kun ikke ville blive paalagte eller selv

paalægge sig unaturlige Baand, da ville de og bør de, mer eller mindre, udvikle sig i de her antydede Retninger.

Hvad Landkommunalforeningerne imidlertid skulle naa at udrette, beror paa den *Aand* og det *Liv*, der gennemtrænger dem. At oprette Foreninger, at give Love og beramme Møder, alt det er kun det ydre ved Sagen.

Der er et Spøgelse, mine Venner, som lusker sig omkring iblandt os og tilintetgør mangan en gavnlig og velsignelsesrig Bestræbelse. Det er den Ligegyldighed, den Frygtagtighed, Mistænksomhed og Ringeagt, hvormed saa ofte enhver Bestræbelse, der strakte sig udover det daglige Livs Grænse, bestragtes og imødekommes. Hvem af os har ikke i sin Kreds hørt Folk, som betragte det som noget aldeles forgæves, noget naragtigt og taabeligt at forene sig for at virke fælles for Fællesanliggender. Hvo har ikke hørt den gamle Vise: „Hvad kan alt dette hjælpe?“ Hvem har ikke kendt mangan, forresten agtbar og dygtig Mand, som langt fra er paa det rene med sig selv, om disse „Foreninger“ ogsaa er noget rigtigt og godt, om der ikke lurer noget bagved, som let kan lede Folk paa gale Veje. Og hvor tidt endelig støder man ikke paa Mænd, som, om end skønt de vel ikke er Bønder, dog paa mange Maader er knyttet til Bonden, og som leve iblandt Bønder og af Bønder, og som ved deres Stilling og større Dannelse kunne lede Bonden fremad — som alligevel ikke alene med Lige- gyldighed og Mistænksomhed, men hvad der næsten er værre, med Hovmod og Haan se ned paa det vaagnende Liv og den vaagnende For- enings Aand i Bondestanden. Liste disse Spøgelser sig ind i vore Foreninger, samler man sig med Lige- gyldighed og Sløvhed, med Frygt og Mistæn- somhed, stille de mere begavede og oplyste sig paa den høje Hest, da vil Landkommunalforeningerne kun blive vantrevne og tørre Skud, som ingen sunde og friske Frugter kunne bære.

De maa gennemtrænges af en ganske anden Aand. Man maa samles her — ikke med Lige-gyldighed og Sløvhed, men med sand og oprigtig Deltagelse for Foreningens Formaal. Man maa komme hverandre i Møde, ikke med Tilbageholdenhed og Mistænksomhed, men med Tillid og Aabenhed. Ingen maa holde sig for ringe, men sandelig heller ikke for god til at tage Del i, hvad her fore-gaar, og virke sit til Foreningens Fremgang. Man maa, kort sagt, samles som Mænd, der, hvor forskellig end deres Dannelse og Stilling kan være, dog i dette Tilfælde have forenet sig i en og samme Hensigt. Og ved Siden af en saadan Frimodigheds og Velvilligheds Aand bør der gaa en sand kristelig Aand. Ikke forstaa man mig saaledes, som om jeg vilde drage Religionen og dens Lærdomme ind i Forhandlingerne; men jeg mener, at al offentlig som al privat Færd maa have Religion til Grundvold og Leder, ellers vil de kløgtigste Beregninger, de mest velanlagte Planer, falde sammen og blive til intet, eller forfejle den gode Hensigt, hvori de maaske er begyndte.

Naar Landkommunalforeningerne udvikler sig paa en saadan Maade, da vil de blive, hvad de bør og kunne blive: vigtige Midler til Landbostandens Fremvækst i Oplysning og Uddannelse; vigtige Midler til Landboforholdenes Belysning og Udvikling. Og naar vi her i vor Forening sætte os disse Maal og i Samdrægtighed og Enighed, som fornuftige og kristelige Mænd arbejde dertil, da vil ogsaa denne Forening i sin snevre Kreds ikke blive uden Betydning.

Saaledes vilde Gleerup have, at en Landkommunalforening skulde ledes. Og det maa siges til hans Ros, at i de Aar, han stod som Foreningens Formand, tabte han aldrig det Maal af Sigte, som han den 15. Marts 1845 saa smukt havde peget paa for Foreningen. I Holbæk Amts

Landkommunalforening blev Landbosagerne naturligvis ved at være „Hjertebarnet“ baade i 1845 og de følgende Aar. Men der toges ogsaa andre Spørgsmaal op, der viste, at i Landkommunalforeningen tænkte man paa mere end de rene Standsinteresser. Spørgsmaal som disse: om Højskoler for den voksne Ungdom, om Folkefesters og Folkemøders Afholdelse, om Støtte for den betrængte Danskhed i Sønderjylland, en mere folkelig Ordning af Børneskolen, en bedre Forsørgelse af gamle, udslidte Mennesker — alt dette blev drøftet ved Foreningens Møder i disse Aar. Glemmes skal det heller ikke, at Holbæk Amts Landkommunalforening var med til at faa den første større sjællandske Folkefest afholdt paa Ulkestrup Banker den 30. Juni 1845. Her var der samlet 8000 Mennesker, og to Stænderdeputerede, der var tilstede, har bevidnet, at ved Festen traf de ikke en eneste Bonde, der var beruset. Endelig maa det ogsaa erindres, at fra Holbæk Amts Landkommunalforening udgik den Opfordring, der fik B. Christensen og Drewsen til at udsende deres berømte Indbydelse til Oprettelse af „Bondevenneselskabet“.

J. P. Jensen (Høng).

Som Kilder er benyttet: Roskilde Stænderforsamlings Arkiv; forskellige andre utrykte Papirer, saaledes flere af Gleerups Breve til sjællandske Bønder, Lægprædikanten Anders Johansens efterladte Papirer, Else Margrete Hansdatters Optegnelser fra Reersø; flere mundtlige Meddelelser af ældre Folk i de forskellige Herreder i Amtet. Desuden er af trykte Kilder benyttet: „Almuevennen“ 1843—48, „Fædrelandet“ 1836—47, „Kjøbenhavns-posten“ 1834—37, Rugaard: „Fremragende danske Bønder“, Anton Nielsen: „Gamle Nielsen“, „Stændertidende“, J. A. Hansen: „Vor Forfatnings Historie“ o. fl.

J. P. J.

Fra Hoveritiden.

Af *Lars Dinesen*.

Mine Bedsteforældre paa min Faders Side var *Nilaus Pedersen* — der dog kun var min Faders Stedfader — og *Ane Hansdatter*, de var født omkring 1770. Min Fader, *Dines Thomsen*, var født 1804. Gaarden, hvor de levede, ligger paa Kulby Mark og var en Fæstegaard under Vedbygaard, den var udflyttet fra Kulby ca. 1790; min Fader overtog den, efter at der havde været overgaaet den Ilds-vaade 1836. De Gamle levede begge til 1847, min Fader kun til 1857.

Da jeg er født 1838, har jeg levet saa meget med de Gamle, at jeg, som den videbegærlige Dreng jeg var, har opfanget adskilligt af, hvad de fortalte, noget har jeg maaske ogsaa paa anden Haand af, hvad andre har hørt.

Blandt alt dette vil jeg fremdrage den ejendommelige Forskel, der var paa de Gamles Skildringer af deres Ungdomstid og de Skildringer, min Fader gav af sin Ungdomstid. Det er mig herefter aabenbart, at den sidste Trediedel af det attende Aarhundrede, i hvert Fald paa de Egne, har været en god Tid for Bønderne. Selv naar de omtalte Hoveriet, var det saa godt som altid under lysere Former. Det havde da været morsomt for de Unge

at komme til Hove; der mødtes de med Godsets øvrige Ungdom; naar Arbejdet blev tidligt forbi, skulde Dagen gaa alligevel, og saa morede man sig paa forskellig Vis med Sang og Leg.

Anderledes stillede Erindringerne sig for min Fader. Hans Ungdomstid forløb i den første Trediedel af det nittende Hundredaar. Det var ikke særlig Herskaberne paa Vedbygaard, han beklagede sig over, thi efter alt at dømme hørte disse, Familierne Barner og Neergaard, vistnok til de rimelige, men Tiderne var haarde.

De store Ulykker, der gik hen over Landet: Krigen 1807—14, Statsbankerotten 1813 og den hele Nedgang, der overalt fulgte heraf, blev ledsaget af flere Uaar med daarlig Høst. Min Fader fortalte saaledes, at 1826 var Høsten hjemme saa ringe, at alt Gaardens Korn kunde rummes i 3 Fag efter Bjælke; det Aar blev derfor alt Løv fra Træerne samlet for at bruges som Strøelse; intet Straa maatte spildes, og alligevel kunde Livet ikke holdes oppe i hele Besætningen, noget maatte slagtes.

Der kom naturligvis en anden Omstændighed, som prægede min Faders Opfattelse, og det var den voksende Trang til at være Herre paa sit Eje, som bredte sig mere og mere blandt Bønderne. Heraf kan jeg huske et Udslag. Det traf sig et af de sidste Aar, der gjordes Hoveri, at Høsttiden var meget regnfuld. En Dag var vi netop i Gang med at køre Sæd ind, og saa kom der „Hovorden“, som det hed, og saa maatte Alt og Alle af Sted, og da husker jeg min Fader med Taarer i Øjnene sagde til min Moder: Hvad skal det dog nu blive til med al den velsignede Sæd!

Det nærmede sig imidlertid nu den Tid, da

Hoveriet havde overlevet sig selv. Udviklingen krævede det hævet.

1844 solgtes Vedbygaard af Assessor Neergaard til O. O. Meldahl, som indtil den Tid havde ejet Løvegaard, og denne nye Ejer syntes at være en Mand, der forstod den gryende Tid; thi allerede 1845 blev Hoveriet i det væsentligste afløst, og jeg kan godt huske, at der nu kom mere Liv over min Faders Bedrift; han var sikkert en af Tidens fremmestligste Bønder paa sin Egn.

Hvad nu mine egne Erindringer om Hoveriet angaar, saa er det sikkert, at det havde en underlig eventyrlig, dragende Magt paa mit Barnesind. Det at komme til Hove var min Lyst, og jeg fik da ogsaa enkelte Gange Lov til det. En Gang var jeg saaledes med for at jævne Muldvarpeskud i den store Eng Dravensø, som strækker sig Nord ud fra Vedbygaard, og en anden Gang var jeg med til at sanke Sten af i Møllemarken, begge Gange næppe for, hvad jeg kunde udrette.

Derimod har jeg en Gang været med til en Hoverigerning, som jeg mindes som en Bedrift. Jeg har nævnt, at Hoveriet i det væsentlige afløstes 1845; det, der den Gang blev tilbage, var de saakaldte „Hovrejser“, som bestod i at køre Herregaardens Korn til Søkøbstaden. Disse Rejser blev undtaget for en mindre Aarrække fra den almindelige Afløsning, fordi Gaardens Hestebesætning i den første Tid var for ringe til at kunne besørge det hele Arbejde.

Nu traf det sig i April 1849, at der skulde køres Korn fra Vedbygaard til Kalundborg. Den Gang gemte man som oftest Kornet til om Foraaret. Min Fader blev tilsagt til at køre Hovrejse;

han skulde køre 15 Tønder, og dertil krævedes 2 Vogne. Men det var i Krigsaaret, og der var knapt med Folk. Hjemme havde vi kun en Stordreng, som hed Mads; han kunde ikke tages fra Kreaturerne, som han skulde passe. Jeg var 10½ Aar gammel og var allerede vel bevandret med at bruge Heste. Om Eftermiddagen før Rejsen skulde foregaa, bragte min Fader de 15 Sække til Vedbygaard, for at de kunde være imaalte til den følgende Morgen. Kl. 2 denne Morgen var vi alt paa Benene for at spænde for — Mads havde været endnu tidligere paa Benene for at fodre Hestene — og saa gik det først den halve Mil til Vedbygaard. Der var snart læsset, 8 Tønder paa min Faders Vogn og 7 paa den, jeg kørte. Derpaa ad Kalundborg til, de 4 Mil. Vejene var næppe de bedste, men i Sammenligning med flere andre Bønders var vore Forspand gode, og det gled jævnt fremad. Ved Bæks Kro — Halvvejen — fik Hestene en Stumpe Brød, og Kuskene fik lidt, der var taget med hjemme fra, men det gjaldt ikke at spilde for megen Tid, vi maatte videre. Det var koldt at sidde paa Vognen. Jeg var en Dreng, der var i god Vækst; min Stumptrøje var derfor bleven for kort paa Ærmerne; jeg havde nok Vanter paa, men Haandledene var ikke beskyttede, de frøs; det hjalp kun tildels, at jeg stak Hænderne indenfor det Hestedækken, jeg havde foran mig; der maatte findes paa Raad. Medens den Vogn, min Fader kørte, var jernakslet uden Strygejern og Seletøjet med Bringekobler, saa var min Vogn træakslet med Lundstikker og Strygehommel og Seletøjet med Halskobler. Dette havde for mit Vedkommende den Fordel, at jeg, naar det gik op ad Banke, havde let ved at springe

af Vognen og røre mig indtil Bakkens Top, hvor jeg saa atter let i en Fart kunde staa til Vogns igen, hvad der var nødvendigt, thi Hestenes Magt til at holde igen paa Vognen ned ad Banke er jo langt ringere med Halskobler end Bringekobler.

Vi kom forholdsvis tidlig til Kalundborg og kørte straks til Skibbroen, hvor der dog allerede holdt hele Rækker af Vogne, da vi kom; der var Vogne fra flere Herregaarde.

Her maa jeg nu indskyde, at Godsejer Meldahl havde haft en eneste Søn, Anders Meldahl, der var død meget ung. Tildels af Træ fra egne Skove havde Godsejeren ladet bygge en Skonnert til Fart paa England. Den bar Sønnens Navn, og det var nu denne — om jeg husker ret — der skulde lastes. Det tog vist næppe saa megen Tid at faa tømt de mange Vogne, thi Kornet blev styrtet fra Sækkene ned i Lasten.

Naar det var ordnet, gik Turen hurtigst muligt til den Købmands Gaard, hvor Bønderne hver for sig handlede. Min Fader handlede hos P. Lassen paa Storegaden. Hestene maatte der først sørges for, de kom i Stald, og Hakkelsesækken udtømtes for dem. Derefter kom Bønderne og i det hele Kuskene ind i Borgestuen, hvor der vankede Middagsmad. Vi fik Grønkaal og Flæsk, det smagte, efter at vi havde været oppe siden Kl. 2. Hvad der dog mest fangede min Opmærksomhed, var en mægtig Ølkande, der var saa stor, at min Fader maatte holde den, mens jeg drak af dens Tud, en Blytud af et Omfang, jeg havde Læs med at gabe over; men den maatte alle gabe over.

Min Fader skulde naturligvis gøre forskellige Indkøb og besørge nogle Ærinder, blandt hvilke betale Skatter paa Amtsstuen, men iøvrigt gjaldt det

om saa snart som muligt at komme paa Hjemvejen. Det kom vi ogsaa, og nu gik Turen rask; men i Bæks Kro maatte der standses, Hestene — min Fader sørgede ualmindelig godt for sine Heste — skulde atter have en Stumpe Brød, og saa kom der et Udslag af, at min Fader var en velkendt Mand; Krokonen, Madam Eykens, havde set os, og hun kom ud og bad os ind i hendes egen Stue, hvor vi trakteredes med Kaffe.

Madam Eykens' fremmedartede Navn skrev sig fra, at hendes afdøde Mand var Hollænder og kommet her til Landet som Kedelfører og derved gjort hendes Bekendtskab. Hun var forøvrigt Søster til Gaardmand Peder Jørgensen i Ulstrup, der var Landstingsmand fra 1849 til 51.

Resten af Turen fra Bæks Kro til Hjemmet blev drøj nok, Sønnen tog Magten fra mig, jeg kørte hvert Øjeblik min Vognstang mod Bagsmækken paa min Faders Vogn, og det hjalp ikke, at han skældte mig ud. Men Hjemmet naaede vi. Da der var sørget for Hestene, skulde vi have nogen Aftensmad, men herom har min Moder senere fortalt mig, at jeg faldt i Søvn med Maden i Haanden, jeg søgte derfor hurtigst muligt til min Seng, og den stod den Gang i Karlekammeret. Det var vistnok sidste Gang, at dette Hoveri udførtes, jeg erindrer det ikke senere.

Om Godsejer Meldahl ønsker jeg endnu kun at tilføje, at han var en jævn Mand, der godt kunde færdes blandt sine Bønder; jeg husker saaledes, at naar han gik paa Jagt paa min Faders Marker, hvilket tillodes ham af Velvilje, thi der var ham ingen Jagtret forbeholdt, saa kom han altid i vort Hjem for at spise til Middagen, og han var mine

Forældre en kær Gæst. 1853 solgte han Godset til Oliemøller Schytte, som atter solgte det 1854 til Gamst og Lund, af hvem min Fader købte sin Gaard til Ejendom 1855.

At alt Hoveri maatte ophøre, var en given Sag, det passede ikke mere til Tiderne, om det nogen Sinde havde passet til nogen Tid. Det Landbrug, der senere har naaet en saa stor Trivsel, vilde under de tidligere Tidens Forhold ikke kunnet gaa fremad, og for Bøndernes personlige Vedkommende var Hoveritiden en Tilstand af Ufrihed, der maatte hæves.

Naar jeg saa for mit eget personlige Vedkommende tænker tilbage paa den Tid, da jeg blev opdraget, saa maa jeg mene, at der blandt Bønderne anvendtes en Haardhed og Strengthed, der ikke ganske kendes nu. Men derover har jeg aldrig beklaget mig. Vi Drengene vænnedes til Flid og Nøjsomhed, og det er Egenskaber, som det er godt at have at tære paa.

Fra Holbæk gamle Kirke og Kloster.

Ved *Chr. Axel Jensen.*

Nyfundne Fotografier af den nedrevne Kirkebygning.

Da den, som meddeler disse Linier, i tredje Bind af Holbæk Amts historiske Aarbøger søgte at samle de hidtil kendte Oplysninger om den forsvundne Kirkebygning, endte han med at spørge, om der ikke i Holbæk skulde kunne opdrives et Billede af Kirkens Vestside eller en Gengivelse af dens Indre. Men han ventede sig i Grunden ikke store Resultater af Efterspørgslen; thi i Aaret 1869, da St. Lucius blev jævnet med Jorden, sparede man paa de fotografiske Plader; man havde knap nok vendt Ryggen til Daguerretypien, de „vaade Plader“ var endnu ret kostbare og vanskelige at behandle, og intet Menneske drømte om vore Dages Over-
svømmelse af Amatørfotografier og Prospektkort. Snarest tænkte han sig, at der fra en eller anden Krog kunde fremlokkes et Fotografi af Kirkens Indre, hvor man kunde se Altertavlen, Prædike-
stolen og andet af det næsten spørløst forsvundne Inventar.

Et saadant Billede har imidlertid slet ikke vist sig, og dog har Efterspørgslen bragt en rig og meget interessant Høst, nemlig en Samling paa ikke mindre end 8, for sin Tid særdeles udmærkede Fotografier, tagne umiddelbart før og under selve Nedbrydningen.

Originalaftrykkene, som nu tilhører Bundtmager *Axel Tofte*, er fremskaffede af Murermester *Dithmer jun.*, der med stor Elskværdighed har meddelt Redaktionen og Forfatteren det heldige Fund. Nationalmuseet har derefter draget Omsorg for, at de er bleven efterfotograferede, og Kopier findes nu dels i Museets historisk-topografiske Arkiv, dels i Holbæk i den stedlige historiske Samling.

De 8 Fotografier, der er tagne af Fotograf, Frøken *From*, der boede paa Torvet i Holbæk, er følgende:

1) Kirkens Ydre før Nedbrydningen, set fra Syd, med Kirkegaardsmuren og en Del af det restaurerede Ligkapel i Forgrunden. (Fig. 1.)

2) Samme Parti under Nedbrydningen; hele Kapellet ses; Spiret, Taarntaget og en Del af Taarnets øverste Mur indtil midtvejs paa Glamhullerne samt hele Kirkens Tagværk undtagen nogle Spærfag nærmest Taarnet er nedtagne, ligesom Korhvælvne, en Del af Korets søndre Mur og de øverste Dele af søndre Sideskibs Østhjørne er nedbrudt.

3) Oversigtsbillede med begge de bevarede Klosterlænger set fra Sydøst, taget lidt senere end foregaaende; Taarnmurene er nedbrudte i Højde med Skibets øverste Hanebjælker, og søndre Sideskib er saa godt som helt forsvundet.

4) Detaljebillede af samme Parti, samtidigt med Nr. 2.

5) Parti af Nordsidens midterste Del, noget senere end Nr. 3. Murene i andet og tredje Hvælvingsfag fra Øst er helt raserede, saa at man gennem et vældigt, gabende Hul ser ud mod Bakkerne Syd for Byen, og ikke blot Midtskibets, men ogsaa nordre Sideskibs Tagværk, sidstnævntes Gesims og Øst-

hjørne er nedbrækkede; af Taarnet ses kun en mægtig Vederlagsbue, som noget over Hvælvingshøjde har støttet Taarnbygningens Østmur. Vaabenhuset er ikke kommet med paa Pladen, og denne har heller ikke kunnet rumme den tresidede Korafslutning mod Øst.

6) Kirkens Ydre, set fra Nordvest, med Vaabenhus, nordre Sideskibs Vestgavl, hele Taarnet og en Del af Klosters Vestlænge. Kirken har endnu sit Tagværk i Behold, og Spiret knejser over Taarnet, men alle Tagsten er pillede bort. (Fig. 2.)

7) Bygningens Indre, set mod Vest—Nordvest, omtrent samtidigt med Nr. 2 og 3. Alt Inventaret er nedtaget, af Epitafierne ser man kun Pletter i Væggens hvide Kalkning; Korhælvenerne er nedbrudte, og kun de fire vestligste Hvælvinger spænder endnu over Midtskibet.

8) Tilsvarende Billede, men med noget forskellig, mere vestligt Standpunkt, saaledes at det bedre viser Hvælvenes mægtige Revner og Vestvæggens Enkeltheder, ligesom Billedet ogsaa viser den sydlige Indervæg af Midtskibet. (Fig. 3.)

Fotografierne er saa mange og saa gode, at en Arkitekt paa Grundlag af dem nok vilde kunne danne sig et Skøn over den gamle Bygningens Tilstand og Holdbarhed; men denne Side af Sagen skal jeg ikke forsøge at drøfte. Derimod maa jeg fremhæve Billedernes arkæologiske og bygningshistoriske Betydning. Netop ved den heldige Omstændighed, at de er fotograferede under Nedbrydningsarbejdet paa dettes forskellige Stadier, giver de os et Indblik i den forsvundne Bygning, som vi uden dem aldrig havde kunnet vinde, og som nu sætter os i Stand til at udrede Hovedpunkterne af Kirkebygningens Arkitekturhistorie.

Som bekendt var den gamle St. Lucius i Holbæk ikke bygget til at være Byens Sognekirke; Borgerskabets Kirke var i Middelalderen St. Nicolaus, der laa paa Hjørnet af Ahlgade og Nygade og blev

nedbrudt 1573*). St. Lucius Kirke hørte før Reformationen til Byens eneste Munkebolig, Dominikanernes eller Sortebrødrenes Kloster.

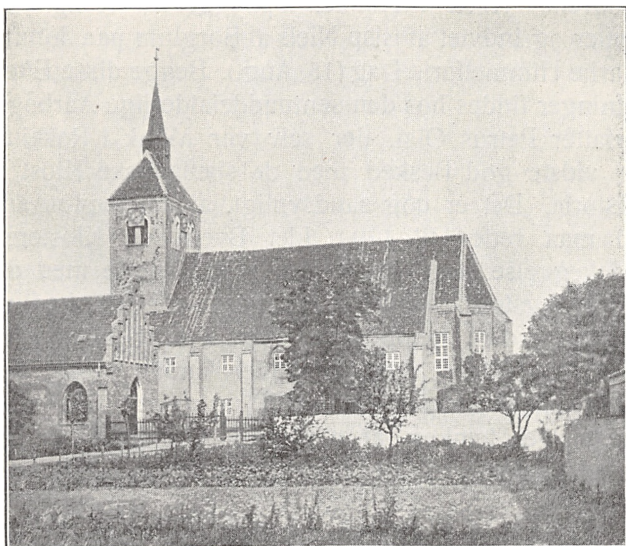
De to Tiggermunkeordener, Franciskanerne og Dominikanerne, stiftedes som bekendt begge i Begyndelsen af 1200'erne, og med rivende Hast udbredte de to nye Munkesamfund sig over hele den katolske Verden. Folkelige og demokratiske, som de var, vedblev de dog at være Moderkirkens lydige Sønner og kunde saaledes bekæmpe alle Datidens farlige Kætterier med deres egne Vaaben, og mens de ældre Munkeordener levede et fornemt, tilbagetrunkent Klosterliv og for en stor Del rekruteredes fra de højere Samfundslag, saa tog Tiggermunkene Sigte paa de lavere Stænder og henvendte sig især til Bybefolkningen, hvis Hjerter de vandt ved Prædiken paa Gader og Stræder, ved nøjsom Fattigdom, Godgørenhed og Kærlighedsgerninger. Det lykkedes virkelig ogsaa de to Ordener at standse det truende Frafald i Sydeuropa, og selv heroppe mod Nord, hvor man kendte lidet eller intet til Kætterier, vandt de almen Folkeyndest.

1232 naade de første Franciskanere (Mindrebrødre eller Graabrødre) til Danmark og grundlagde et Hus i Ribe, og allerede 10 Aar før kom Dominikanerne, der ogsaa kaldtes „*fratres prædicatores*“, Prædikebrødre, eller med et latinsk Ordspil „*domini canes*“,

---

*) Man har fundet Spor af Kirkegaarden, men af Kirkens Mure kendes ingen Rester. Den Renæssancegavl, som hører til Hjørneejendommen paa Nygades Vestside, og som nu ved Ombygningen er bevaret og istandsat med megen Pietet, er næppe ældre end Aar 1600 og kan derfor ikke, som Traditionen vil, være en Levning af Byens middelalderlige Sognekirke.

Herrens Hunde, fordi de som Inkquisitionens Udøvere værnede Faarene mod de kætterske Ulve. 1222 stiftedes det første danske Dominikanerkloster i Ærkebispens Stad Lund, og i den følgende Tid fik det mange Efterfølgere rundt om i de danske Købstæder; der kendes 4 Dominikanerklostre i Lunde Stift, 5 i

Kirkens Ydre, set fra Syd.

Roskilde Stift, 1 i Odense Stift, 5 i Nørrejylland og 5 i Sønderjylland, og hertil kom endelig to Nonneklostre, det ene i Roskilde, det andet paa Gaunø; det sidste var den eneste Undtagelse fra den Regel, at Sortebrødrekløstrene altid laa indenfor Byernes Grænser.

Klosteret i Holbæk grundlagdes omtrent 1270; en Krønikeskriver nævner 1269 som Stiftelsesaaret, en anden 1275, og den sidste tilføjer, at Klosterets

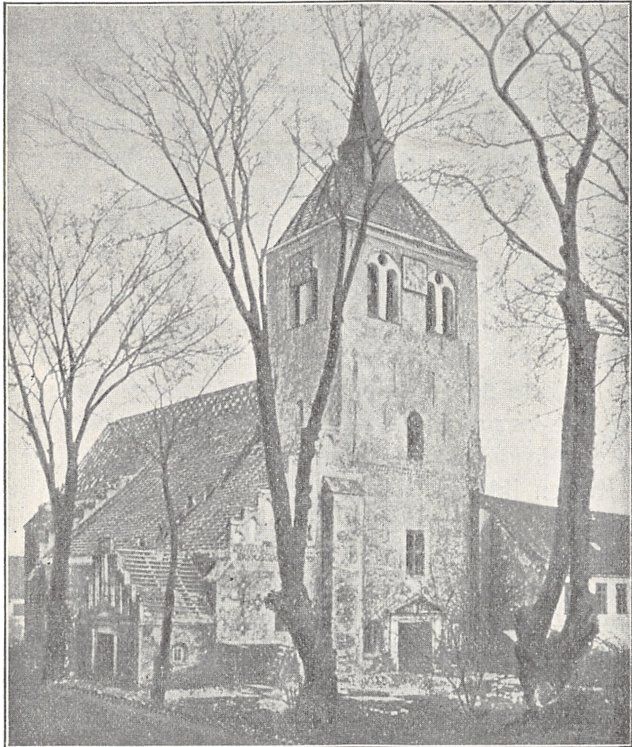
Kirkegaard det følgende Aar indviødes af Roskilde-bispen. Men iøvrigt ved vi kun lidet om dets Skæbne, og der er her kun Grund til at fremhæve et Par Hovedpunkter, som har Betydning for dets Bygnings-historie. 1287, siges det, brændte Prædikebrødrenes Hus og hele Holbæk By, og 1323 blev Prædikebrødrenes Kirke i Holbæk opbygget af Kong Kristoffer og indviet af Bisp Niels af Børglum paa Jomfru Mariæ Himmelfarts Dag (15. Aug.). Begge disse Efterretninger findes hos den sentmiddelalderlige Aarbogsforfatter Petrus Olai, der selv var Munk i Roskilde og vidste god Besked med de sjællandske Klostres Historie. Det er dog sandsynligt, at det første Aarstal maa rettes til 1290, idet Byens og Klosterets Ødelæggelse saa kan sættes i Forbindelse med det Plyndringstogt, som Nordmændene og de fredløse Kongemordere netop i det Aar foretog til Fyn og Nordvestsjælland. Om det andet Aarstal er der derimod næppe nogen Grund til at tvivle. Det kan meget vel tænkes, at man i de urolige Tider har været nogle og tredive Aar om at faa Klosterkirken genrejst.

Forsøger vi nu at sammenholde Fotografierne med disse historiske Oplysninger, saa lærer de os først og fremmest, at hele Kirkebygningen ikke kan være rejst paa en og samme Tid. Ganske vist er baade Midtskibet, Sideskibene mod Nord og Syd, Taarnet og Vaabenhuset bygget af store, røde Sten i Munkeskifte og helt igennem præget af den senere Middelalders gotiske Stilformer, men der kan dog iagttages mange Forhold, der tyder paa, at det højere Midtskib med dets syv Hvælvingsfag*) og

---

*) Taarnhvælvingen medregnet.

den tresidede Korafslutning har været Bygningens ældste Del. Det fremgaar dels af de murede Stræbepiller, som ikke blot findes rundt om Koret, men og-

Kirkens Ydre, set fra Nordvest.

saa kommer til Syne bag Sideskibene, og som i en oprindelig treskibet Kirke aldrig vilde have haft denne Form, og det fremgaar endvidere af selve Vinduerne, der især paa Nordsiden, men forøvrigt ogsaa paa Sydsiden ses at naa ned under Sideskibenes Gesims-

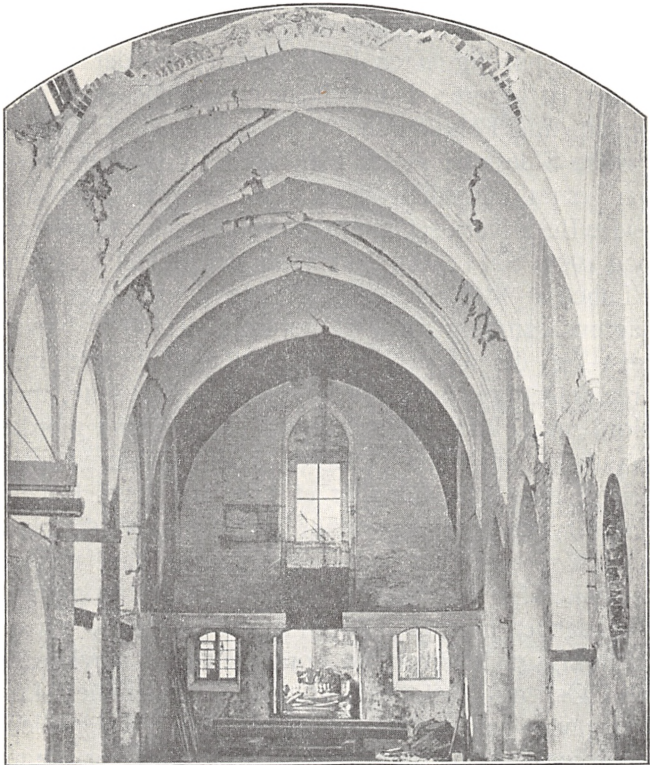
højder*). At hele Midtskibet er omtrent samtidigt, derpaa tyder den smukke og rige Gesims, der bestod af to Savsnitrækker under to fremspringende, afrundede Led. Ogsaa Vinduernes Enkeltheder synes helt igennem at have været ensartede; udadtil viser de sig med en Rundstav indenfor en Skraakant, og over de spidse Bueslag ligger der overalt et Løberskifte; indadtil har de haft lige Karme med en enkelt Skraakant. En tilsvarende Ensartethed præger Hvælvingerne; alle Skjoldbuerne (langs Væggene) har været skraafasede, alle Gjordbuerne (paa Tværs af Kirkens Længderetning) er murede af samme Slags Profilsten som de Krydsribber, der firdeler Hvælvingsskapperne, og alle Buer og Ribber samles forneden paa ensartede Smaakonsoller.

Baade det forholdsvis beskedne, enskibede Anlæg, der iøvrigt var særlig yndet i Tiggermunkekirker, og de forholdsvis rige og fine Enkeltheder tyder paa, at Kirken ikke er bygget i den allerseneste katolske Tid, og paa den anden Side kan den heller ikke være bygget paa Klosters Stiftelsestid. Havde man ikke en eneste skriftlig Oplysning om Kirkens Opførelse, vilde en Arkitekturhistoriker ikke tage i Betænkning at bestemme Bygningens Alder til Tiden omkring 1350, maaske lidt før, maaske lidt senere, og det vil da let ses, at *de arkæologiske Slutninger stemmer godt overens med den historiske Oplysning om Kirkens Indvielse 1323*, uden at det dog derfor kan fastslaaes, at Bygningen stod fuldt færdig i dette Aar. Ofte indviede man jo Kirker, naar der blot var opført saa meget, at de kunde tages i Brug til Gudstjeneste.

---

*) Disse Enkeltheder ses ikke paa de her gengivne Billeder, men paa Fotografierne Nr. 2—5.

Fra første Færd har den enskibede Kirke dog ikke staaet helt alene. Mellem Sydsidens Vinduer er der et, som er mindre end de andre, og i Faget

Kirkens Indre, set mod Vest.

øst for det har der aldrig været noget Vindue, men i Stedet ses der i Murværket Spor af Taglinjer. Ingen af disse synes at stamme fra det senere søndre Sideskib, og i al Fald den ene (den vestligste) viser sammen med det nysnævnte Vindues Form ganske

tydeligt, at her maa Kirken allerede i sin ældste Tid have været sammenbygget med en forlængst forsvunden og hidtil ganske ukendt østre Klosterlænge. Hvorvidt denne fra Begyndelsen har haft én eller to Etager, og hvorvidt der langs Kirkens Sydside oprindelig har ligget en Klosterlænge, er det næppe muligt at afgøre. I det hele giver Billederne ikke nogen fuld Forstaaelse af de indviklede Forhold i søndre Sideskib; vi ser blot, at det helt eller delvis har været etagedelt, hvad der stemmer med den ældre Beskrivelses Omtale af Munkeceller (sml. Aar-bog 1909. S. 110), og sikkert er det, at det en Gang i Løbet af 1400'erne er blevet stærkt ombygget, vel sagtens samtidig med, at nordre Sideskib er bleven rejst og de ældre Kirkemure gennembrudte med uregelmæssige, mod Syd højere eller etagedelte, mod Nord lavere Arkadebuer. Begge Sideskibene gjordes saa høje, at Kirken allerede i Middelalderen maa være bleven samlet under et Tag, og deres Enkelt-heder synes gennemgaaende at have været simple og fattigere end de ældre. Gesimserne var fattigere (et enkelt Savsnit under retvinklede Led), de plumpe Arkadebuer nøjedes med en enkelt Skraafas, og de Blendingsgavle, hvormed nordre Sideskib smykkedes mod Øst og Vest, var ligeledes ret simple; kun Vestgavlen var rigere udstyret, idet der under Blendingerne fandtes mønstermurede Striber og under dem et stort i Murfladen fordybet Kors*).

Endnu senere end Sideskibene maa Vaaben-
huset være tilføjet, men Fotografierne tyder dog paa,
at det endnu stammer fra Munketiden, og endelig

---

*) Af dette Kors er der i Nationalmuseets Arkiv bevaret en Skitse, tegnet af Arkitekt *F. Uldall*.

er Taarnet tilbygget. Det er mod Sædvane ikke rejst udenfor Kirkens Vestgavl, men bygget ovenpaa det ældre Midtskibs vestligste Fag, uden at dette er bleven afskildret fra Kirken. Kun saaledes kan man nemlig forklare Stræbepillerne paa dets Vesthjørner og den dobbelte Savsnitgesims over dem, og man ser da ogsaa den svære Sprængbue, hvorpaa østre Taarnmur har hvilet, ligesom Glamhullernes rundbuede Former med stor Tydelighed viser, at Taarnet tilhører den gotiske Stils allersidste Periode.

Der er naturligvis mange Enkeltheder, hvorom Fotografierne intet kan oplyse, og der er andre Detaljer, som det vilde føre for vidt at drøfte. Allerede hvad der her er meddelt, har sikkert sat den ikke arkitektonisk interesserede Læsers Taalmodighed paa en haard Prøve. Men det kan dog maaske tjene til at vise, at selv om St. Lucius Kirke er jævnet med Jorden, saa at der ikke er Sten paa Sten tilbage af den, saa er det dog nu, takket være de fremdragne Fotografier, muligt at sætte den paa sin rette Plads i dansk Arkitekturhistorie.

Den gamle Kaptajn.

Ved *Anders J. Eriksholm.*

I „Historisk Samfund“s Aarbog for 1909 blev der — efter Slægtsoptegnelser — givet nogle Oplysninger om en Herremand, der har levet og virket her paa Egnen. Det var Major Willars Lunn til Knabstrup. I en for Landmændene særlig trang Tid, umiddelbart efter Statsbankerotten 1813, overtog han sin Gaard. Enkelte Gange truedes han endog med økonomisk Ruin. Men ved en aldrig trættet Energi, parret med stor Flid og Nøjsomhed, lykkedes det Major Lunn at overvinde alle Vanskeligheder og kæmpe sig fremad mod gode Kaar, samtidig med, at han paa flere Omraader blev en Foregangsmand for sin Tid.

En anden af Egnens Herremænd, der var ikke mindre dygtig og foretagsom, skal i disse Linier nævnes, nemlig Kaptajn *v. Buchwald* til Anneberggaard — i en lang Aarrække mest kendt under Navnet „den gamle Kaptajn“. Kapt. Buchwald var en af den gamle Tids Mænd, en helstøbt, kraftig Personlighed, arbejdsom, pligtopfyldende og punktlig, stræng i sine Fordringer til andre, men først og fremmest stræng mod sig selv — en af den Slags Personligheder, der altid vil faa en gavnlig ansporende Indflydelse i de Kredse, de kommer i nærmere eller fjærnere Berøring med.

Frederik v. Buchwald blev født paa Odense Slot den 10. April 1790 som yngste Søn af den for sin virksomme Deltagelse i det 18. Aarhundredes Landboreformer bekendte Ejer af Gudumlund, Stiftamtmand, Kammerherre Frederik v. Buchwald. Efter at Forældrene havde taget Ophold i Udlandet, blev Frederik B. i en Alder af otte Aar sat i Huset hos en Slægting, Grev Reventlow paa Trolleborg. Her besøgte han en efter den Tids Forhold udmærket Skole, som Grev R. havde oprettet paa sit Gods.

Seksten Aar gammel kom Buchwald til Cose-lau i Holsten, en af Hertugert af Augustenborgs Gaarde, for at lære Landvæsen.

Krigsbegivenhederne i Begyndelsen af Aarhundredet kaldte ham bort her fra, og 1809 tog han Officerseksamen. De følgende Aar træffer vi den raske, unge Løjtnant som Delingsfører ved de slesvigske Jægere, snart i Nordsjælland for at hindre Landgang

Fr. v. Buchwald.

af Engelskmændene, snart ved Sundet for at passe paa Sinuglere; altid lige ivrig, lige uforfærdet. I ledige Timer tog han med Gillelejes eller Hornbæks Fiskere ud paa Søen og hjalp dem at røgte Garn.

Fra Buchwalds unge Løjtnantsdage er bevaret et Par Anekdoter i Slægten. En af disse, der er karakteristisk baade for Buchwald og for Tidsalderen, skal gengives her.

B. laa i 1813 i Kvarter i Frederikssund. Da han en Morgen med sine Jægere eksercerede paa en Mark udenfor Byen, stod nogle af Byens Borgere og saa paa Eksercitsen. Der faldt forskellige

Bemærkninger. En lille jødisk Købmand var særlig højtaltende og irriterede Buchwald ved sin spydige Kritik.

B. hørte til en Tid. Paa én Gang kommanderede han „Holdt“ og beordrede to velvoksne Jægere til at hente den lille Jøde og putte ham ind i Geledet. Det hjalp ikke, at Jøden sprællede og protesterede. I Geledet maatte han. Og til Mandskabets Fornøjelse maatte han følge Trop og eksercere med, til Øvelsen var forbi.

Buchwald har vel nok selv haft en Forstaaelse af det grove Overgreb, han gjorde sig skyldig i. Men han har ment, at en kraftig Lektion var nødvendig, og det viste sig ogsaa, at den frugtede. Mærkelig nok havde han ingen Ulæmper deraf bagefter.

Da Freden i Kiel tvang Frederik den Sjette til at slutte sig til Napoleons Fjender, blev Buchwald med sit Regiment kommanderet ned i Tyskland. I 1814 var han med blandt Belejrerne foran Fæstningen Jülich.

Aaret efter giftede han sig. Den 18. Marts 1815 holdt han Bryllup med Margrethe Elisabeth Smith, Datter af en velhavende Købmand i Frederikssund. Et Par Maaneder før havde Buchwald købt *Anneberggaard* ved Højby — en Gaard, der er rejst i Frederik den Tredies Tid paa en nedbrudt Landsbys Grund og bygget af den kendte Rentemester, Holsteneren Henrik Müller, der efter sin Datter kaldte den Anneberg. Hertil førte Buchwald sin unge Brud den første April 1815. Det blev et langt og i visse Maader begivenhedsrigt Liv, de to kom til at leve paa den gamle Gaard.

De trange Tider efter Statsbankerotten fik Anneberggaards unge Ejer at føle saa godt som nogen.

Men hans Dygtighed og Handlekraft, hans Nøjsomhed og Udholdenhed hjalp ham fremad. Han tabte ikke Modet. Var Tiden ikke til at føre Herremandsliv, saa kunde han ogsaa være Bonde. Han tog selv Sækken paa Nakken og saaede i flere Aar med egen Haand hvert Korn, der spirede paa Anneberggaards Marker. Ogsaa gav han sig af med at være Slagter. Naar Efteraaret kom, sejlede han selv, med en af Husmændene som Hjælper, med sine Varer til Helsingør. Saa gik Trommen i Gaderne: „Kaptajn Buchwald ligger ved Skibsbroen med Sød, Smør, Ost, Kalkuner og Gæs!“

Han var en virksom og dygtig Landmand, der gav Stødet til mange Forbedringer i Landbruget for Odsherreds Vedkommende. Nævnes kan, at han var en af de første i Landet, der dyrkede Raps. Til Hesteavlens Fremme virkede han ved Tillæg af udmærkede Hingste („Anneberghingsten“), og hans Navn var paa dette Omraade kendt ude i Landet. Ved større Landmandsstævner holdt han saaledes Foredrag om Hesteavl.

Men Kaptajn Buchwalds Foretagsomhed spændte videre end til Landbruget. I Somren 1840 saa man en skøn Dag paa Tømmerbakken udenfor Anneberg Have en Mængde Egetømmer samlet. Der blev arbejdet, hugget og tømret, tildels under Buchwalds egen Ledelse og Tilsyn. Snart løb Jagten „Peter Bang“ af Stabelen. I Mands Minde var intet Skib bygget ved Issefjorden, men fra Skibsbyggeriet ved Anneberg udgik i Løbet af den følgende halve Snes Aar ti à tolv større og mindre Skibe, næsten alle byggede for Kapt. Buchwalds Regning. Fra det hvide Hav til Middelhavet og Syd-Amerikas Kyster

fortalte de om den driftige Rheders Energi og Foretagelsesaand.

I Aaret 1835 blev Buchwald Medlem af Nationalbankens Repræsentantskab, en Stilling, der medførte stort Ansvar og meget Bryderi. I 1842, 44 og 46 gav han Møde i Roskilde Stændersal, valgt af de mindre Landejendomsbesiddere. Skønt han aldrig kom til at høre til Forsamlingens mere fremtrædende Medlemmer, blev hans vel overvejede, ofte veltalende Foredrag altid hørt med Interesse. Mænd, der samtidig med ham havde Sæde i Stænderforsamlingen, har erklæret, at Buchwalds Mening, navnlig i alle praktiske Spørgsmaal, altid var vel begrundet og havde betydelig Vægt.

Som Medlem af Stænderforsamlingen kom han i nogen Grad til at tage Del i Bøndernes Frigørelseskamp. I 1844 indbragte Drewsen og Balthazar Christensen i Stænderforsamlingen et Andragende, der gik ud paa Nedsættelse af en Kommission til at undersøge og fremkomme med Forslag om „de Forhold og Vilkaar, hvorunder Danmarks Bondestand i det hele og dens godsbundne Medlemmer i Særdeleshed for Tiden befinder sig, med navnligt Hensyn til, hvad der endnu staar tilbage at gøre for denne Stands endelige og fuldstændige Frigørelse for Person, Ejendom og Virksomhed til virkelig Frihed og Lighed med Statens øvrige Borgere“. Andragendet om Nedsættelse af en Kommission forkastedes af Godsejerpartiet, men faa Dage efter kom Landbospørgsmaalet igen under Forhandling i Stænderne.

Anledningen dertil var to Andragender fra Bønder i Holbæk Amt, det ene om Foranstaltninger til Selvejendoms Fremme, det andet om lige Beskat-

ning af det privilegerede og det uprivilegerede Hartkorn. Andragenderne indbragtes i Stændersalen af Kaptajn Buchwald. Der nedsattes denne Gang et Udvalg til at afgive Betænkning. Udvalgets Indstilling gik, næstefter at tilraade nogle knappe Indrømmeiser navnlig med Hensyn til Hartkornsbeskatningen, ud paa, at Forsamlingen skulde anmode Kongen om, at han „ved at udtale sig om det uretfærdige i de Foranstaltninger, hvorom Andragerne anholde, vil kundgøre sin alvorlige Vilje aldrig at tilstede saadanne Indgreb i andres Rettigheder, hvorved al Ejendomssikkerhed vilde nedbrydes, og foranstalte dette bragt til Almuens Kundskab i hele Landet eller i det mindste i de Egne, hvorfra slige Andragender var indkomne“.

En saadan Udtalelse vidner om, hvor højt Bølgerne i de Dage gik. Kaptajn Buchwalds Optræden ved denne Lejlighed stillede ham for en Tid i Opposition til Salens højre Side. I Roskilde Stænderforsamling maa han i det hele nærmest henregnes til Centrumspartiet. Senere — i 1852 — søgte han Valg til Rigsdagens Folketing ved at stille sig i Nykøbing-Kredsen, men faldt for Bondevennernes Kandidat.

Med sin gennemnoble Karakter gik Buchwald ikke af Vejen for at give en Tilrettevisning, hvor han fandt en saadan paa sin Plads. Man har saaledes i Slægten bevaret en lille Episode fra 1864. Under Vaabenstilstanden i Maj tog Kapt. B. med to af sine Døtre over til Jylland for at aflægge et Besøg hos sin Søn paa Estruplund og se, hvorledes det stod til dér under den fjendtlige Besættelse. Da de rejsende efter otte Dages Ophold paa Estruplund ved Voer Færgested kom om Bord paa Dampskibet

for at rejse til København, saa de til deres Overraskelse nogle unge prøjsiske Løjtnanter i fuld Uniform trampe omkring paa Dækket. De faa danske rejsende ærgrede sig derover, men følte sig kujonerede og forknytte.

Ud paa Formiddagen gik Buchwald med sine Damer ned i Kahytten for at spise Frokost. Lidt efter kom Prøjserne ogsaa derned og satte sig sporeklirrende og med Chacot paa Hovedet ved samme Bord. De havde ikke siddet mange Minutter, før Buchwald paa flydende Tysk harmdirrende udbrød:

„Ja, hvad der er Skik i Prøjsen, det véd jeg ikke. Men her i Danmark er det ikke Skik, at en Mand, der vil gælde for Gentleman kommer til Bords med Huen paa Hovedet, hvor der er Damer til Stede!“

De overmodige Prøjsere blev ganske forbløffede over denne Irettesættelse. Huen eller Chacot'en forsvandt som paa Kommando, og en tilstedeværende har fortalt, at fra det Øjeblik var de danske igen Herrer over Skibet.

De prøjsiske Officerer kom efter Bordet hen og præsenterede sig for Kapt. Buchwald og gjorde ham Undskyldning. Det viste sig da, at en af dem var en Løjtnant v. Falkenstein, Søn af Jyllands Plageaand, General Vogel v. Falkenstein. At Buchwald benyttede Lejligheden til at sige Prøjserne sin Mening om Hesterøverierne, Plyndring af Butiker osv., er en Selvfølge.

I sin modne Alder stod Buchwald i et ret intimt Forhold til Prins Christian, den senere Christian den Ottende. Prinsen var gentagne Gange Gæst paa Anneberggaard, og i Jagttiden boede han dér en halv Snes Dage ad Gangen. Havde B. ønsket

nogen Slags kongelig Udmærkelse, vilde dette ikke have været vanskeligt for ham at opnaa, men sligt laa Buchwalds Natur fjærnt.

Alligevel blev Kapt. Buchwald i 1865 — 75 Aar gammel — udnævnt til Hofjægermester, en Titel, han med Tak afslog at modtage. Sine Grunde dertil motiverer han i et Brev af 20. Marts 1865 (vistnok til Kabinetssekretær Trap). Et Udkast til dette Brev er bevaret mellem B.s Papirer.

„Deres Højvelbaarenhed beder jeg undskyldte“ — skriver den gamle Kaptajn — „at jeg paa Grund af en stærk Forkølelse og Hæshed, der forhindrer mig i for Øjeblikket at fremstille mig for Hans Majestæt og aflægge ham min allerunderdanigste Taksigelse for den mig beviste Naade ved Udnævnelsen til Hofjægermester, vover at henvende mig skriftlig til Deres Højvelbaarenhed og fremsætte de Grunde, hvorfor jeg ønsker mig allernaadigst fritaget for den mig skænkede Hofjægermester-Titel.“

„Lige fra min Ungdom af“ — fortsætter Kapt. B. — „har jeg ønsket, at al Titulær-Rang maatte bortfalde og kun Embedsrang være gældende i Danmark, hvilken Anskuelse jeg offentlig har udtalt, og om jeg mindes ret ogsaa i Roskilde Stænder. Jeg har derfor ej heller nogensinde i de henved 30 Aar, jeg stod i personligt Kendskab til salig Kong Christian den Ottende, og i hvilken Tid han, baade som Prins og senere som Konge, flere Gange bærede mit Hus med sin høje Nærværelse, gjort noget som helst direkte eller indirekte Skridt for at opnaa en Hoftitel. For at kunne opnaa en Hofjægermester-Titel forlangtes den Gang, om jeg mindes ret, foruden et uplettet Rygte, at være af Adel og Godsejer, hvorfor jeg ejheller tror, at det vilde være faldet mig

vanskeligt at opnaa denne Titel under Christian den Ottendes Regering. Det vilde derfor, saa synes mig, røbe en høj Grad af Inkonsekvens, om jeg nu som Olding vilde modtage en Titel, som jeg tror, jeg alt for 40 Aar siden kunde have været i Besiddelse af.“

Kapt. B. slutter saaledes:

„Jeg haaber derfor, at Hans Majestæt, for hvem jeg føler den højeste Grad af undersaatlig Højagtelse og Kærlighed, ikke vil miskende mig, fordi jeg i mit 75. Aar ej ønsker at optræde som den yngste af hans Hofjægermestre, men at Hs. Maj. vil lade mig beholde sin Naade, indtil mit Helbred tillader mig at bringe ham min allerunderdanigste Taksigelse og Hyldest.

Af ovenanførte Grunde tillader jeg mig vedlagt at tilbagesende Deres Højvelbaarenhed den mig tilsendte Bestalling.

Anneberggaard, den 20. Marts 1865.

Med den største Højagtelse
ærbødigst

F. Buchwald.“

I 1865 fejrede Kapt. Buchwald og hans Hustru under megen Opmærksomhed deres Guldbryllup. B. var i en Del Aar Formand for Højby Sogneraad og i en lang Arrække et virksomt Medlem af Holbæk Amts økonomiske Selskab. Lige til 1865 var han i Styrelsen for Selskabets Sparekasse, blandt hvis Stiftere han i sin Tid havde været.

Den 20. November 1874 døde den gamle Kaptajn paa sit kære Anneberg. Han ligger begravet paa Højby Kirkegaard.

Almuesliv i Hoveriets Tid.

Lidt om Klæder, Kost, Gilder og Overtro i ældre Tider.

Ved *Karoline Graves*, Viskinde.

Naar jeg i det følgende vil søge at skildre Træk fra Livet i Hoveriets Tid, som det levedes i Almuestanden i Egnen nordvest for Tissø, maa jeg først og fremmest nævne mine gamle Forældres Fortællinger som Kilde for denne Skildring. De levede stærkt i Minderne om de gamle Tider og havde god Evne til at fortælle derom, og af disse Fortællinger har meget præget sig uudslettelig i min Erindring. Men det er dog ikke alene deres Fortællinger, jeg bygger paa; jeg har altid med særlig Interesse samlet paa gamle Minder, og ved at lægge alt dette sammen mener jeg at kunne give en Fremstilling af, hvorledes Fortidens Liv levedes.

Det var knappe Kaar, man levede under den Gang; men Datidens Mennesker var flittige og nøjsomme, og de kendte nu en Gang ikke til bedre Kaar. Aarsagerne til Fattigdommen var dels Hoveriet, dels daarlige Redskaber og ringe Kendskab til Jordens Behandling, og dertil kom de lave Priser paa det lidet, de havde at sælge.

Om Klædedragten.

Næsten hele Klædedragten bestod af hjemmegjorte Stoffer. En stor Del Vadmel blev af Mændene

brugt i ufarvet Tilstand til Dagligtøj: Hvide Vadmels- eller Blaarlærreds Knæbukser, forsynet ved Knæet med en eller to store Knapper, lange hvide Strømper, om Vinteren hvid Vadmels Trøje og derudenpaa en kulørt Vest, en rød eller blaa Tophue med flosset Kant, et blomstret Sirtses Halstørklæde, hvorudover den brede Halskrave i Skjorten skulde bøjes med en Kant, samt Træsko med Kramme, dette udgjorde den daglige Dragt. Til Stadsbrug blev Vadmelet farvet blaat, og naar det skulde være rigtig fint, blev det kradset, overskaaret og presset. Lidt længere tilbage, antagelig for omkring ved hundrede Aar siden, brugtes en Art firskaftet Tøj (Hørgarn rendt og Uldgarn til Paaslag), sribet i stærkt farvede Kulører til Mandsdragter, samt gule Skindbukser. Til denne Dragt, der var forsynet med store toppede Blyknapper med saa lange Øjer i, at de kunde gaa gennem Stoffet og en Rem trukken igennem for at hindre den i at gaa af, hørte en saakaldt „Brystdug“ af samme Snit som Trøjen, glat i Livet, med korte og glatte Skøder, kun manglede Ærmerne i denne.

De saakaldte Rakkere, som beskæftigede sig med at flaa Heste og andre Husdyr, kendte undertiden til at tilberede Skind af Hunde og Katte og syede laadne Huer deraf, som var varmere end de forannævnte strikkede Huer og anvendtes især af ældre Mænd. I de Tider var det jo en vanærende Bestilling at flaa Heste, ligesom det var utænkeligt at spise Hestekød; disse Rakkere maatte derfor heller ikke spise eller drikke af samme Fad eller Krus eller sidde ved samme Bord som andre Mennesker, og man havde altid særskilte Ting til dem, baade paa Krosteder og hos Bønderne. Endnu omkring ved 1830 var her paa disse Egne en Rakker, som gik

under et mindre pænt Øgenavn. Men saa kom der en Forordning, hvori det hed, at ingen mere var uærlig, fordi han flaaede Heste, og hvor som helst der nu blev flaaet en Hest, maatte alle være med. Paa en Herregaard, ved jeg, maatte saaledes endogsaa Fruen og Børnene være med og holde i en Lap af Huden, den ene maatte ikke faa Grund til at kalde den anden Rakker.

Men det var Mandsdragten, jeg kom bort fra. Til at fuldstændiggøre denne hørte der endnu et Par af kulørt Uldgarn flettede eller med et saakaldt „Spjæld“ vævede Strømpebaand, som blev bundet i Sløjfe ved Knæet; disse flettede Baand, som kunde være indtil 1 Tomme brede, var flettet af to Kulører Garn i smukt flammede Mønstre, men denne Art Fletning er nok omtrent glemt. Man vævede ogsaa linnede Baand med Spjældet og anvendte disse i Stedet for Bændler. Endvidere hørte saa til Mandsdragten til Stadsbrug Sko med Spænder; men det var heller kun ved højtidelige Lejligheder, ellers maatte man nøjes med Træskoene; der kunde ikke blive Raad til hvert Aar at faa nye Sko.

Til Kvindernes Dragt hørte adskilligt, som maatte købes, saaledes Korsklæderne og Silkebaandene, som brugtes til de lange Hage- og Nakkesløjfer. Paa det Tidspunkt, som nærværende Skildring omhandler, havde Kvinderne en ejendommelig Art Hovedtøj, de saakaldte „Kyser“, som toges uden paa Korsklæderne; jeg har set et Par Eksemplarer af dem i min Barndom. De var af et Omfang omkring Ansigtet som en almindelig Vandspand, men spidsede stærkt ud imod Nakken, der var uden Puld, for at den gyldne Nakke i Huen kunde komme til Syne, og hvad der endnu gjorde Kysen mere om-

fangsrig, var en bred, grov Blonde i Kanten rundt om Ansigtet, som holdtes stift ud til alle Sider med en Hattevire. Lidt længer hen i Tiden afløstes disse Kyser af de saakaldte Korsklædehatte, som lignede dem meget i Form, men var meget mindre og havde Puld og et saakaldt Skæg, som faldt lidt ned paa Skulderen. Der var Handlende, som solgte Korsklæder, Silkebaand og megen anden Kvindepynt, der kaldtes Kniplingskræmmere; de bar en saakaldt Kramkiste paa Ryggen og vandrede om fra Sted til Sted. Det var vist for det meste Jøder. Der var Kniplingskorsklæder, som kunde koste 8 Rdl. (16 Kr.) og derover, men selvfølgelig ogsaa andre Slags, som var langt billigere; alt i alt var det efter de Tidens Indtægter et ualmindelig dyrt Hovedtøj, men Sagen var den: det var jo kun ved de højtideligste Lejligheder, det brugtes, og var saadan Stads en Gang anskaffet, kunde den gøre Tjeneste i mange Aar; man kendte ikke den Gang som nu til stadig skiftende Moder. Foruden Hovedtøjet havde man endnu et Tørklæde over Skuldrene, som naaede ned til Bæltestedet, der, naar det skulde være fint, ogsaa undertiden var af Silketøj eller af et Bomuldsstof med ivævede Silkeblomster. Man havde ogsaa undertiden Forklæder af dette Stof. Brudekjolen, som saa siden var den Kjole, der brugtes ved Altergang eller ved andre kirkelige Handlinger, var af fint, sort Vadmel. Overtøj var ikke meget brugt, selve Dragten var saa varm og solid, at det næsten var overflødigt. Jeg har set en Kaabe omkring ved hundrede Aar gammel, en Art Slag, ganske kort, af storblomstret „Kattun“, foret med et grovt rødt Stof, kaldet „Baj“, holdt sammen i Halsen med et Par Sølvhægter og kantet i Halsen med en Strimmel

Skind. Senere brugtes en saakaldt Frakke af Kvinderne, glat i Livet, med lange vide Skøder og Ærmer, omtrent som Nutidens Skinkeærmer, de var af blaat Vadmel og syedes af Landsbyskræderne. Længere hen i Tiden brugtes nogle kolossale Kvindekaaber af to Lag tærnet Hvergarn med en tre, fire Slag udenpaa, et Uhyre, som kun kunde bruges til at sidde paa en Vogn med, men slet ikke egnede sig til at gaa med. Ved den Tid begyndte ogsaa Sjalerne at spille en vigtig Rolle; thi langt tilbage har man slet ikke hørt dem omtale med Undtagelse af nogle ganske smaa trekantede af rødt Vadmel.

Den daglige Kost.

Denne var jo højst tarvelig. Om Morgen var det første Maaltid gerne Sild til bart Brød samt Grød, varmet i Mælk; dog kunde det ske, at man i Stedet for Mælk anvendte Øl, hvis det om Vinteren var knapt med Mælk, hvad det nok ikke saa sjældent var, da Køerne med den Fodring, man brugte, ikke gerne maatte kælte før om Foraaret. Det næste Maaltid var det lidt forskelligt mæd. Om Sommeren bestod det ofte af et Lag Syltemælk paa en Rundtenom. Denne Syltemælk bestod en lang Tid af Sommeren og Efteraaret af Faaremælk. Naar Lammene om Sommeren var bleven solgt, blev Faarene malkede; vel er det kun lidt, hvert Faar malker, men man havde jo mange, saa det blev ikke saa lidt alligevel. Denne Mælk er ualmindelig fed og velsmagende i kogt Tilstand, særlig hen paa Efteraaret, saa kunde den blive helt jævn.

Et gammelt Mundheld siger: „Naar Tidseltoppen ryger, saa er Faaremælken god“. Men det var nok ikke almindeligt at nyde den i kogt Tilstand.

Man siede den derimod Gang paa Gang i en Fjering eller lignende, hvor den saa blev sur og tyk, og brugte den saa, forsynet med Salt, til at smøre paa Brød. Det var en Ret, som anvendtes daglig; havde man ikke Faaremælk, kunde man ogsaa anvende Komælk, som var bleven tyk; denne blev hældt i en Lærredspose, hvor Vallen saa drev af, naar den fik hængt en Dags Tid, saa rørte man lidt nymalket Mælk i, lidt Salt og Allehaande, og saa betragtede man ogsaa det, smurt i en halv Tommes tykt Lag paa Brødet, som god Kost. Undertiden kunde man ogsaa til dette Maaltid, som kaldtes „Halgomiddag“ (skulde vist være halvgaaende Middag), naar der da arbejdedes i Hjemmet, faa en Humpel Ost til et Stykke bart Brød, men saa skulde det være af en god Ost, altsaa én, hvortil der var blandet nogen nymalket Mælk i Ostemælken. Thi den Ost, man brugte, lavede man altid selv om Sommeren, særligt om Efteraaret, naar Kvæget var sluppet i Ævre, saa man havde nok til Vinterbrug. Skulde man derimod til Hove og arbejde, saa maatte Traktementet jo være bedre; saa havde man Brød, Ost og Smør og maaske et Faarelaar eller en Rullepølse med og skar saa selv Maden. Arbejdedes der ved Hjemmet i Mark eller Mose, maatte der jo ogsaa være Paalæg paa Maden.

Middagsmaaltidet afgang noget af Aarstiden. Om Vinteren, naar Sulekarret var forsynet, og det undertiden var smaat med Mælken, vankede der Suppe, Kaal og Ærter, og der kogtes da altid saa meget, at der var nok at varme til næste Dags Middag. Naar man fik Ærter, spistes disse som en Grød første Dag med Smør i og Mælk til; men det, man levnede, blev saa Dagen efter spædt op med

Suppen, der blev kogt Kartoffler i, og det hele spistes da som almindelige gule Ærter. Man kendte ikke til at købe Ærter, men dyrkede dem altid selv; det var dog ikke alle Vegne, man kunde dyrke Ærter, som kunde koges møre, da det afhænger af Jordens Beskaffenhed. Ogsaa Vandet, mente man, havde Betydning, man hentede derfor gerne Vand fra en Kilde, hvor man havde vanskelige Kogeærter.

Men om Sommeren gik Sulekarret undertiden tomt, saa maatte Mælkemaden holde for. Mange forskellige Retter kendte man ikke; thi Risengryn og Rismel, Sagogryn og Sagomel var Ting, man slet ikke kendte. Man brugte kun Grød, Vælling, Kærnemælksvælling og Bollemælk, hvoraf særlig Grød med Tykmælk til var en yndet Ret. Men saa hørte der jo nogen Eftermad til, og den var tit besværlig at skaffe. Man kendte jo ikke til at købe nogen Slags, hverken Kød eller Flæsk, maaske knap nok lidt fersk Sild, i alt Fald har jeg da aldrig hørt det omtale. Derimod har jeg fra to forskellige Steder hørt om Gaardmandskoner, som har maattet søge hjem til deres bedrestillede Forældre for at faa lidt Flæsk at stege til Middag, naar de ingen Udvej vidste.

Den ene af disse Koners Fader var Smed, den anden Skovfoged, og det var Folk, der var meget bedre stillede end Bønderne den Gang. Den ene Kone har fortalt om en Gang, hun havde maattet gaa forgæves hjem til sine Forældre i dette Ærinde, da gik hun grædende hjem igen; men da en gammel Kone, hvem hun kom forbi, saa det, kaldte hun hende ind og sagde: „Det var nok omsonst, du gik, men her er et lille Stykke, saa bliver du da hjulpet denne Gang.“ Om Vinteren, naar det var Fyraften,

fik de en Rundtenom Fedtebrød og bagefter Mælkegrød, Øllegrød, Vandgrød eller Melgrød, som var lavet af en grov Melsort, man fik, naar man fik malet Gryn, og som blev tilbage, efter at der var blevet 2 à 3 Sorter Gryn; denne Grød var meget mørk, og man vilde sikkert nu om Stunder nærmest betragte det som et Svinefoder.

Ja, det var altsaa den daglige Kost, og som jeg forhen har omtalt, kunde det tit være smaat med Brødkorn henimod Høst, man kendte ikke til Indførsel af udenlandske Kornsorter og havde vel heller ikke Penge til at købe noget for. Man var henvist til at regne det ud, saa det, man selv frembragte, kunde slaa til. Meget betegnende for den Tid er et gammelt Folkerim, der lyder saaledes: „Om Julen, om Julen komfalladera! Sankt Olsdag, Sankt Olsdag, Gud naade os da.“ Ja, det kan man næppe nu forstaa Betydningen af. Men tænker man sig, at Høsten trak lidt længe ud, naar Vejret for Eksempel var ustadigt, og man ikke kunde faa bjerget Rugen, da kneb det. Naar Rug til Brød var ved at slippe op, naar Malt, Mel og Gryn slap op, og man skulde til Hove og knapt havde noget at give sine Folk at spise, saa synes jeg, man kan gøre sig en Forestilling om, hvor trange Tider det kunde være. Sankt Olsdag er jo sidst i Juli, saa det var en Aars-tid, som syntes dem særlig slem at komme over.

Men saa maatte Kartoflerne, naar de var naaet, holde for. Gamle Folk sagde ogsaa, naar de om Sommeren første Gang fik nye Kartofler, at nu var de „overfødte“, de var naaet over til den nye Høst. Men saasnart de første Rugneg saa var bragt i Hus, maatte Husmanden have fat i Plejlen, at der kunde blive tærsket til en „Mølleslump“ og bagt Brød af

den nye Rug, saa følte man det allerede som en Lettelse. Brødet var jo dog det vigtigste, og naar saa Bygget ogsaa kom i Hus, saa det kunde blive anvendt, ja saa var man helt ovenpaa. Efter endt Høst blev Kvæget „sluppet i Ævre“, og hvad Smør man kunde undvære i den Tid, Kreaturerne gik løse, blev sat i Krukker til Vinterbrug; det kaldte man „Ævresmør“.

Ved Mortensdagstider slagtede man gerne ind til hele Aaret, saa var baade Svin og Gæs fedede, man slagtede ogsaa gerne et Par Faar; man brugte ikke Kød og Flæsk i stegt Tilstand den Gang, saa gjorde det ikke noget, om ogsaa det blev saltet noget til Julebrug.

Nu var der altsaa ingen knappe Tider! Nu var der noget baade i Lo og Lade, Sulekar og Fedtekrukker var fulde. Intet Under derfor at Bonden kunde udbryde: „Om Julen, om Julen, komfalladera“. Jeg synes, at dette lille Rim, som jeg har bevaret i Erindringen i over fyrretyve Aar, ligefrem er karakteristisk for Tankegangen hos Datidens Bondestand; havde de nok til Husbehov, var de glade og kunde være overgivne som Børn; saa det sort ud, ja, saa ser det jo ud til af de sidste Ord i Rimet, at de dog søger der, hvor Hjælpen er at finde.

Man skulde undres over, da der dog blev slagtet meget ind om Efteraaret, at det kunde være saa knapt med Sulevarer om Sommeren; men Sagen var den, der var saa mange Steder, de skulde anvendes som Betalingsmiddel, foruden at noget skulde bruges, naar der skulde bæres til Gilde. Væveren skulde som noget af sin Betaling have Fødevarer. Degnen skulde ligeledes, i alt Fald da sine Steder, have Medisterpølse, Ribben og Flæskestykker ved

Indslagtningen; det var altsaa ingen Gave, men var indbefattet i deres Løn. Var én af Husstanden syg eller kommen til Skade, eller et Barn mentes at have „Skæver“, saa der var Brug for en klog Kone, saa skulde ogsaa hun have sin Betaling i Fødevarer. Skulde der laves noget hos Smeden, saa mødte baade Husbonden og en Karl for at „slaa op“, medbringende Fødevarer baade til dem selv, Smeden og hans Hjælper. Smedene havde altid Jordlod den Gang, den maatte Bønderne hjælpes ad at drive for dem, adskillige havde endogsaa hele Gaarde, saa de har sikkert været meget bedre stillede end Bønderne. Naar der var slagtet, blev der ogsaa af Faaretalgen støbt en hel Masse Lys; dette udførte man saaledes: Man lavede en hel Mængde Væger, som Gang paa Gang blev dyppet i den smeltede Talg, som maatte være i saa dyb en Genstand, saa Lysene kunde dyppes i hele deres Længde. Vægerne var fastgjort i den ene Ende paa Pinde eller Brikker, saa man kunde hænge dem for hver Gang, og efter at man havde dyppet dem en hel Del Gange, fik de den ønskede Tykkelse. Man støbte ogsaa undertiden i Forme, hvor der kunde støbes 2—3 eller 4 Lys ad Gangen, saa sattes Formen ned i Sand, mens Talgen størknede. Naar man kun havde lidt Talg tilbage, dyppede man nogle meget lange Væger nogle faa Gange, dette kaldtes „Praase“; de anvendtes i Skorsten og Bryggers og lignende Steder og blev klemt fast paa en Væg, mens man udrattede, hvad man skulde.

Hvor man havde Bier — og efter hvad jeg har forstaaet; var det meget almindeligt —, bryggede man Mjød og havde at byde ved festlige Lejligheder, ligesom man undertiden støbte nogle Vokslys; men

det var selvfølgelig ogsaa kun til at benytte ved særlige Lejligheder. Tællelysene kunde jo heller ikke slaa til, naar de skulde anvendes til daglig, saa det var ogsaa mest, naar det var lidt ud over det sædvanlige, at de anvendtes; nej, til daglig var det kun Tranlampen, og man maa undres over, hvor det var muligt for dem at faa udrettet alt det, de fik, baade af kvindeligt og mandligt Husflidsarbejde ved den Belysning. Men hvad man end brugte til Belysning, betragtede man det altsammen som dyrt, og det var derfor almindeligt, at man for at spare paa „Lyseligtet“ sad i Mørke en Timestid efter Naderen, saa haandterede Kvinderne Strikketøjet, hvad godt kunde lade sig gøre i Mørke, og da man havde meget at skulle have strikket, saa var den Tid jo ikke spildt. Men særlig denne Mørkningstime kan man takke for, at der dog er blevet bevaret en Del Minder; de ældre fortalte, de yngre lyttede til, ja, jeg kan godt sige, at Størsteparten af de Minder, jeg har samlet og opbevaret i min Hukommelse, er samlede i Mørkningstimen; thi ogsaa i mit Barn-domshjem havde vi en Mørkningstime, og den betragter jeg som et af mine bedste Minder.

Om Gilder, Dans og Legestuer.

Det var store Gilder, man havde den Gang, baade Barselgilder, „Gæstebud“ og Begravelse. Der var gerne saa mange med, som kunde rummes ikke alene i Stuerne, men ogsaa i Loerne, og Gilderne varede gerne 3 à 4 Dage. Naar der skulde indbydes til Gilder, havde man i det som i næsten alt, hvad man foretog sig, bestemte Regler at gaa efter, baade hvad det angik, hvem der skulde indbydes, og hvem der skulde indbyde dem. Var det Barne-

daab, der blev indbudt til, skulde Husmandens Kone være „Bedemand“. Og hun fik nu, hvor hun kom frem, foruden at blive trakteret paa det bedste, tillige Flæsk, Brød eller andre Fødevarer, som hun kunde tage med sig hjem. Hun medbragte altid en lille Kæp, som hun ubemærket søgte at lade blive liggende et Sted, hvor hun mente, der snart skulde være Gilde, men i det Stykke passede man paa „som en Smed“, særlig hvor man kunde være udsat for at faa Kæppen. Skulde hun alligevel i et upaaagtet Øjeblik have lagt den, og man fik den at se, før hun gik, hed det: „Holdt, du glemte din Kæp“, og hun maatte da pænt tage den med sig.

Til Begravelser var det Husmanden, der bad, men om han ogsaa fik Fødevarer, ved jeg ikke; derimod ved jeg, at det paa en Maade var et vanskeligt Hverv, da der paanødtes ham Mad eller Snapse alle Vegne, og det næsten ansaas som en Fornærmelse, om han ikke vilde drikke, saa det kunde jo tit blive mere, end han kunde bære.

Jeg synes at have hørt, at „Storpigen“ skulde bede til Bryllup. Dette husker jeg dog ikke ganske bestemt.

Naar et Barn blev født, var der nogle Dage efter „Kvindegilde“; men det var dog ikke Kvinderne alene, men Mand og Kone af deres nærmeste Slægt samt Naboer og Genboer. En gammel Kone har fortalt, at hendes Moder ved en saadan Lejlighed var pyntet med Korsklæde og Baand og maatte sidde overende i Sengen for ikke at krølle denne Stads, skønt Gildet trak ud til ud paa Aftenen. Til ethvert Gilde skulde nogle af de mest ansete Koner forestaa Madlavningen. Dagen før Gildet blev der af Konerne „skaaret Mad“, en hel Masse Smørre-

brød, som brugtes i Gildedagene, og Mændene kom saa for at sætte Smag paa Øllet og Brændevinen. Øllet skulde være bedre end sædvanlig, særlig skulde der tages lidt fra, som skulde være ekstra godt; det skulde bruges til Grøden. Om Morgenen paa den egentlige Gildedag kom Pigerne med en Spand ny-malket Mælk, en Flaske Fløde (dette har dog nok først været, efter at Kaffen, omkring ved 1830, kom i Brug), en blomstret Skaal, topfuld af Smør pyntet med forskellige Forsiringer. Enkelte havde endog Forme som for Eksempel af en Fisk, hvori der saa formedes Fisk af Smørret og lagdes øverst paa Opsatsen; det var om at gøre at faa disse saa pyntelige som muligt, da nogle af dem blev sat paa Bordet, og det var jo en hel Ære for den, hvis Opsats blev brugt. Endvidere blev der baaret en god Ost, en Rullepølse eller et andet Stykke Kød. Det almindelige Traktement var „Bankegrynsgrød“ (Byggryn, som havde Kornets hele Størrelse) og Bergfisk. Denne, der var meget stærkt tørret, maatte ligge i Blød i mange Dage før. Til denne Fisk brugtes Sennepssous; Senneppen dyrkede man selv, og en Kugle til at male den med havde man i de fleste Hjem. Mens man spiste, maatte nogle Piger paase, at der var rigeligt Smør baade i Grøden og Sousen; ved saadan Lejlighed maatte der jo intet mangle. Foruden at Grøden blev bestroet med Sukker og Kanel, blev den tillige pyntet med Korender. Smørhullet lavedes altid i Korsform. Naar Fisken bares ind, skulde man passe at vende et Halestykke mod én, som man mente snart skulde gøre Gilde (der var dog de Egne, hvor man i Stedet for Grød fik Hønssekødsuppe, saa blev der baaret 2 Høns og to Snese Æg fra hver Gaard).

Af Tallerkener var Træbrikker det almindeligste at spise af, mens de blomstrede Tallerkener, man ellers havde til Pynt, blev anvendt til Fisken, Ost og Brød, og de blomstrede Skaale, som ellers ogsaa hang til Pynt i Dagligstuen, anvendtes til Øl til Grøden (som østes op i Lurfade) og til Senneps-sousen. Hver medbragte sin Træske, med den kunde man udmærket baade spise Grød og Fisk og bag-efter smøre sig en Bid Smørrebrød; nogle enkelte Brødknive var saa lagt paa Bordet, thi skære Ost med Skeen kunde man dog ikke. Men at bruge Knive og Gafler kendte man ikke til. Til Middagsmaaltid Andendagen fik man Øllegrød og Plukfisk af, hvad man havde levnet.

Ret morsomt var det, da Kaffen hen i Trediverne begyndte at komme i Brug; thi i Begyndelsen skulde det være helt i Smug, at man drak Kaffe. Værst var det saa med at faa brændt den, da dette jo frembringer en meget gennemtrængende Lugt (man kunde vist kun faa den i raa Tilstand den Gang); men saa lagde man nogle uldne Klude paa Ilden samtidig med, at man brændte Kaffen, og da disse jo udbreder en afskyelig Lugt, kunde Naboer og Genboer ikke mærke, hvad der gik for sig.

Ret længe varede det dog ikke, før man begyndte at byde paa Kaffe til Gilderne; men det var dog ikke til alle Gæsterne, nej, det var blot Konerne og en eller anden Pige, hvem man antog var vant til Kaffe i Hjemmet. Men for ikke at vække Anstød hos de andre, blev der givet disse udkaarne et Vink, som nappet lidt i Forklædet af en af „Skafferne“, saa vidste de nok Besked og gik ud i Køkkenet, hvor man saa anviste dem Stedet, hvor Kaffedrikingen fandt Sted. Dette kunde godt være et Tørve-

hus eller lignende, hvor man havde kalket, fejlet og strøet et godt Lag Sand. Her havde man saa stillet et Bord an, det var maaske blot en Vognfjæl lagt paa et eller andet, og herpaa stod saa Kobberkedlen paa en Træ-Trefod „for at synke“; thi at tragte Kaffen kendte man ikke til den Gang. Desuden var der blomstrede Spølkummer, en Skaal med Fløde med en Træske i af en egen Form, en Tallerken med Kandis, thi Bagværk af nogen Slags var der ikke Tale om. Her stod man saa rundt om „Madam Brun“, thi Siddepladser havde man ikke, mens man lod dens Indhold smage sig.

Ved Barnedaab skulde Gudmoderen og den, der „holdt Huen“, have Plads for Bordenden, naar der spistes. Man brugte ikke Daabskjolen, men havde et saakaldt „Kristentøj“, en Art Løjert, som var pyntet med Blomster, Silkebaand og Perler og almindeligt blev laant fra den ene til den anden. Kappe til Daabsbrug blev først almindelig senere, den Gang brugtes en Hue af Silketøj i samme Form.

Ved Bryllupper brugtes den Gang af Brud, og vist undertiden af Brudepiger ogsaa, en Hovedpynt, som kaldtes „Flættetøj“, saa blev Haaret, i Stedet for at indesluttet i den ellers altid, ja lige fra den spædeste Alder uundgaaelige Hue, flettet og sat rundt i Nakken og derpaa blev hæftet en Puld, besat med Perler og anden Stads, og fra hvis Kant ned over Skuldre og Ryg hang saa mange forskelligfarvede Silkebaand, som man paa nogen Maade kunde faa anbragt. Det skulde se smukt ud.

Foruden Brudepiger var der ogsaa baade Brudemænd og Brudekoner; men hvad de havde at varetage, er jeg ikke rigtig bleven klar over. Saa vidt jeg har forstaaet, skulde Bruden danses fra

Bordet og ind i Konernes Lag, og det var vist forannævnte, der skulde foretage det i en bestemt Orden. Derimod har jeg ofte hørt om en Ceremoni, som ogsaa fandt Sted paa Bryllupsdagen, naar Bruden skulde have den „sorte Hue“ paa. Naar der skulde gøres Indkøb af Bryllupsstads, hed det: „De skal til Staden og købe den „sorte Hue“.“ Det var dog ikke alene Huen, der var sort, men ogsaa Hage- og Nakkesløjfer, og naar hun skulde iføres det, skulde Brudgommen give hende det paa; men da det ikke var saa ligetil at faa sat, særlig Korsklædet, som det skulde, endte det jo med, at hun ved kvindelig Bistand fik det bragt i Orden, og nu tog en ældre Mand hende ved Haanden og førte hende hen til hendes Mand og sagde: „Nu har du baaret den hvide Hue som en ærlig Pige for din Fa'er! Nu skal du bære den sorte Hue som en ærlig Kone for din Mand!“ Disse Baand anvendtes siden efter til Altergang og Begravelser, thi ved andre Lejligheder kunde Konerne nok have kulørte Baand, om end ikke i saa lyse Farver som Pigernes. Ved alle Slags Gilder skulde alle de, der kunde komme, med i Kirke, for at der kunde blive saa stort Følge som muligt. Ved Bryllup og Barnedaab maatte Musikanterne staa i Gaarden og modtage hver Gæst med Musik og siden, mens der spistes, „spille over Borde“, altsaa gaa fra det ene Bord til det andet. Saa blev der af en af Skafferne præsenteret Gæsterne en Tallerken, hvorpaa der kunde gives „Spillemandspenge“. Et Rim, man havde lavet om et af Datidens Gilder, hvor man vel har syntes, at Traktementet ikke har svaret til de mange indbudte, lyder saaledes: „Tyve Vogne paa Rad — de kom hjem og fik ingen Mad.“

En ejendommelig Skik ved Bryllupper har jeg

hørt fra en anden Egn. Der stod Bruden ved Gæsternes Ankomst inden for Døren med en stor Kurv paa Armen med tykke Rugbrødsskiver og store Stykker Ost i, og for hver ny Gæst, der kom, tog hun et Stykke Ost og en Skive Brød og rakte dem; dette spiste de dog ikke, men satte det et eller andet Sted, til de skulde hjem, men hvad Betydning det havde, vidste min Hjemmelsmand ikke.

Det var altid Skik, at Tjenerne blev indbudt til Gilde sammen med Husbondens; kunde de ikke komme allesammen den egentlige Gildedag, maatte de gaa skiftevis, saa nogle først kom til Andendags-Gildet, til hvilket der ogsaa var Musik og Dans.

Begravelserne afveg ikke i andet fra de andre Gilder, end at man saa ikke havde Musik og Dans. De Korsklæder, som Kvinderne brugte til Begravelser, i alt Fald da den nærmeste Slægt, kaldtes „slette Korsklæder“. Der var ikke broderede Mønstre i disse, de var kun af et Stof, som kaldtes Bobbinet. Døde en frugtsommelig Kone, skulde hun, foruden at hun fik sin sorte Kjole og sorte Huetøj paa, til lige medgives baade Børnetøj og Offerpenge.

Det var altsaa de forskellige Gilder; men saa havde Ungdommen jo i Vinterens Løb Dans adskillige Steder hos Bønderne. Naar Karlene nogle Gange havde besørget Dansen „bestilt“, som det kaldtes, altsaa aftalt med en af Gaardmændene om at faa Lov at danse i deres Øverstestue og sørget for at faa brygget Øl og købt noget Brændevin (det gik jo højst tarveligt til, Pigerne medbragte Smørrebrød fra Gaarden, hvor de tjente, og dette spiste de i Fællesskab), saa skulde der være „Pigegilde“, hvor Pigerne maatte besørge det hele, og saa var det

ogsaa dem, der bød op til Dans til ud paa Natten, hvorefter det blev overladt til Karlene.

Det var dog særlig i Fastelavnen, at man rigtig slog Gækken løs, og mange er de Løjer, man har hørt omtale.

En forlængst afdød Kone, født omkring ved 1788, har til sin Slægt fortalt om et morsomt Optog, som i hendes Ungdom foranstaltedes til Dans og Gilder, det kaldtes: „at have Havfruen inde“. Pigerne ordnede dette Optog. En af de mest velvoksne Piger skulde være Havfrue og bar paa Hovedet en Ølkande fuld af Vand, som stod paa en Mælkekrans — man maa huske deres meget store Øvelse i at bære paa Hovedet, da de altid bar Mælken saaledes. Tuden paa Ølkanden vendte frem over Ansigtet; saavel Ølkanden som hele Personen blev nu dækket af Lagener. Naar hele Optoget saa kom ind med Havfruen i Spidsen, raslede alle Pigerne med deres „Kædhuse“, en lille Messingdaase med Laag i begge Ender, der brugtes af Kvinderne som Pengepung. Havfruen bød nu op til Dans og dansede saa, stadig med Ølkanden paa Hovedet; selvfølgelig har det været en jævn og sirlig Dans, hvad de enkelte Runddansen, der brugtes den Gang, ogsaa udmærkede sig ved. Naar Stykket var endt, nikkede hun nok saa høfligt til sin „Danser“, der saa fik en Vandstraale over Hovedet.

Foruden forannævnte Dansegilder samledes de Unge ogsaa af og til om Vinteraftener til Legestuer. Naar et Par Karle havde faaet skaffet Tilladelse til at holde Legestue et Sted, maatte et Par Drengene i Mørkningen løbe gennem Byen og raabe: „Til Legestue, til Legestue!“ og straks tittede der Hoveder ud af Porte og Luger og raabte: „Hvor, hvor?“ og saa

snart Drengene havde faaet forklaret det, løb de videre. Og nu gjaldt det at faa „syslet“ (udført Mørkningsarbejdet) saa hurtigt som muligt og faa „hæget“ sig lidt. Men ved saadan Lejlighed kunde der godt mødes i Træsko og Pigerne med Hvergarnsforklæder paa, og i Stedet for Silkebaandene kunde der bruges Hagesløjfer af blomstret Sirts. Ved disse Legestuer blev der ikke danset, derimod leget forskellige Slags Pantelege som „sy Sko“, „sælge Lærred“, „dele Fruens Penge“ og mange andre. De ældre kunde godt hjælpe til at gøre det gemytligt. Stor Moro vakte det, om Husmoderen, just som Legen gik bedst, kastede nogle haandfulde Hasselnødder ind mellem hele Flokken med Ud- raabet: „Put, put, put!“ saa blev der jo en Puffen, Støden og Gramsen efter Nødder, saa kun de færreste fik nogen. Efter Høst havde Ungdommen en „Nødde- dag“; der var efter Sigende store Masser af Nødder den Gang.

Naar første April var naaet, ophørte Aften- sæderne og med dem ogsaa Legestuen; nu samledes Ungdommen derimod af og til for at „lege paa Gade“. Her var det nærmest Sanglege, Enkelegen, Boldspillet og Fangedansen, der brugtes; saa tidligt paa Foraaret kunde det jo endnu være temmelig koldt, saa der maatte findes paa noget til at sætte Varme i Blodet.

Ja, det var meget Samvær, der var den Gang mellem de unge baade paa Arbejdspladsen og til Lystighed, og dog, efter alt, hvad man har hørt, var der ikke nær al den Usædelighed, som der desværre er mange Steder i Almuestanden nu, særlig blandt den tjenende Ungdom. Grunden var sikkert den, at det var forbunden med en forfærdelig Tort og Skam,

om en Pige „kom galt af Sted“. Aldrig mere kunde hun vise sig i Pigernes Lag, og blandt Konerne saa man ogsaa skævt til hende.

Meget langt tilbage i Tiden ligger det vist ikke, at hun, naar Barnet skulde døbes, og hun saa gik op ad Kirkegulvet med det, var udsat for, at Menigheden spyttede paa hende, og hun maatte vist altid selv holde Barnet over Daaben, det var der ingen, der vilde, naar det var et „uægte“ Barn. En Pige, der var „kommen i Skidtet“, er der fortalt, beklagede sig for en gammel Kone og sagde: „Hvorledes skal jeg dog kunne gaa denne forfærdelige Gang op ad Kirkegulvet, naar jeg tænker paa, at maaske den ene efter den anden vil spytte paa mig?“ Da svarede den gamle: „Du skal tage dit Barn i din Favn og huske paa, det er for Barnets Skyld, du gaar, hold saa dit Blik mod Jorden og gaa i Guds Navn!“ Dette Raad fulgte Pigen, og: „Der var ikke én, der spyttede paa mig“, sagde hun siden til den gamle.

En mærkelig Ordning havde man den Gang paa dette Omraade. Hvis Faderen nægtede et Barn, som var født udenfor Ægtestand, sit Navn, eller han var bortrejst eller lignende, fik Barnet ikke som nu Moderens Efternavn, men derimod hendes Fornavn. Var det et Pigebarn, kunde det jo endda gaa; jeg har saaledes hørt én omtale, som var døbt Marie Bodilsdatter, men saa udelod man blot „datter“ og kaldte hende Marie Bodil. Der er ogsaa talt om Drengbørn, som har været døbt med et kvindeligt Efternavn, og har maattet være til Nar for det alle deres Dage.

Overtro.

Endnu et maa jeg fortælle om fra de gamle Tider, da det spillede en meget vigtig Rolle, nemlig

Overtroen. Lige fra Børn af maatte de gamle indprente de unge, hvad de skulde foretage sig, og hvad de ikke maatte gøre. Kors maatte de sætte i Smørret efter Æltningen og i Dejgen, naar den sattes hen for at syrne om Natten, i Sædbunker og Brødet og Osten, før man begyndte at skære af det, og mange, mange andre Steder. Og Staal skulde der sættes over Døren, naar man satte et nyt Kreatur ind i Stalden, og i Dørtærskelen, naar om Foraaaret Kvæget skulde ud. Om Højtidsaftener skulde der i Hønsenes Æde lægges en Saks og Ædet gives dem i et Sold, og saa skulde der ikke som sædvanlig kaldes ad dem, men de skulde „gennes“ ind i Brygger-set, hvor de ellers ikke kom. Og meget andet var der, som man skulde foretage sig, om man vilde vente, at alt skulde gaa, som det var ønskeligt.

Men der var ogsaa det, man ikke maatte gøre. For Eksempel i Juleugen maatte man ikke nævne Rotter eller Mus; skulde disse Dyr omtales, sagde man Utøj. Kom man alligevel til at nævne deres rette Navn, vilde de blive særlig slemme det Aar. Naar en Kvinde redte sit Haar, maatte hun være særlig varsom med det afredte Haar og ikke kaste det i Fejesnavset, men derimod kaste det paa Ilden; thi hvis det kom udenfor, og en Fugl skulde faa fat i det til at lægge i Reden, vilde hun faa stærke Hovedsmerter.

For en Kvinde under Svangerskabet og efter Barnets Fødsel var der særlig meget at iagttage. Hun maatte ikke drikke af et skaaret Glas eller Kop, saa fik Barnet Hareskaar, eller kigge ind ad en Dør, som stod paa Klem, saa vilde det komme til at skele. Kastede nogen noget efter hende, skulde hun søge at undgaa, at det ramte hende; kunde

hun ikke det, maatte hun i alt Fald ikke tage til det ramte Sted, hvis dette var i Ansigtet, men gribe sig et andet Sted paa Kroppen, thi der, hvor hun tog, vilde Modermærket komme til at staa. Heller ikke maatte hun se Lig, thi saa vilde Barnet faa en bleggusten Ansigtifarve, eller røre i Blodet ved Slagtningen. Hvad Følger dette vilde faa, erindrer jeg dog ikke. Hun maatte heller ikke bruge Havrehalm til Viske i Træskoene, saa vilde hun faa rødhaarede Børn; rindende Vand maatte hun heller ikke passere over i al den Tid, hun var i Omstændigheder.

Lige fra Barnet var født, var der ogsaa meget at iagttage, dets Tøj maatte aldrig hænge ude efter Solnedgang, saa vilde det blive meget uroligt; var det desuagtet uroligt, maatte man, før man gik til Ro om Aftenen, hænge noget af dets snavsede Tøj paa den indvendige Side af Stuedøren.

I den Tid en Kone var „inden Kirke“, som den Tid kaldtes fra Barnet var født, og til det havde været i Kirke, og hun var blevet „ledt ind“, maatte hun ikke komme inden for andre Folks Døre; gjorde hun det, vilde hun være udsat for at faa slaet meget itu det Aar.

Men særlig maatte der vaages over, at Barnet ikke skulde blive „forbyttet“; for at forebygge dette skulde det have Arvesølv paa sig, og under Daabshandlingen skulde der ogsaa lægges en Sølvmønt ind i dets Tøj. Desuagtet var der jo alligevel Børn, som man mente var „Ombytninger“. Der er fortalt om én, hvis Forældre boede i Omegnen af Tissø; han gik altid og „tjovsede“ og var i det hele taget „underlig“. Han holdt ualmindelig meget af Blodpølse. Saa en Dag havde man slagtet en lille Gris

og stegt eller kogt denne hel, hvad slet ikke var ualmindeligt den Gang, hvor der kun var meget lidt Værdi i Smaagrise; dette havde „Tjovsingen“ ikke set, og da han saa fik den at se, efter at den var tillavet, stod han i stum Forundring og betragtede den og spurgte tilsidst, hvad det var, hvortil der svarede: „Pølse!“ Da udbrød han: „Pølse med Øje og Pølse med Ører! Nej, nu er jeg saa gammel, at jeg har set 3 Gange ung Skov paa Tissø, men Mage til Pølse har jeg aldrig set!“ Saa løb han sin Vej, og de saa ham aldrig mere.

En ejendommelig Skik, som heller ikke paa nogen Maade maatte fraviges, er fortalt af en gammel troværdig Mand, der var født omkring ved 1815. Den bestod i, at Hestene, naar de om Sommeren var paa Græs, ikke maatte tages i Hus en eneste Gang, før de skulde paa Stald med det samme, hvor slemt Vejret end kunde træffe at blive. Og naar de saa toges ind, maatte de ikke være vaade i det Øjeblik, de kom i Hus, og heller ikke maatte der være noget over Ilden i den Stund. Meddelelsen har fortalt, hvorledes han en Gang som Dreng bad for Hestene, at de maatte komme i Hus, da det var et forfærdeligt Vejr med Regn og Storm, men Faderen svarede: „Det kan du da nok forstaa, Dreng, det kan da aldrig gaa an, saa vaade som de er!“ Ligeledes fortalte han, at en Gang hans Fader kom ridende med Hestene for at sætte dem paa Stald, men havde glemt at underrette Konen derom, maatte han blive holdende udenfor og raabe ind til hende: „Har du noget over Ilden?“ „Ja, det har jeg da; jeg er ved at koge Melgrød!“ „Ja, men saa tag den da af et Øjeblik, mens jeg kommer ind med Hestene, her kan jeg da ikke blive ved at holde!“

Det gjorde hun saa, og Hestene kom i Stald paa rette Maade.

Da forannævnte gamle Mand som Aftægtsmand boede hos Sønnen, kom han en Gang en Nytaarsmorgen ind i Stuen og sagde, efter at have hilst et glædeligt Nytaar: „Ja, nu kan jeg da sige jer, hvad Pris vi faar paa Kornet i Aar, for i Nat galede Hanen lige i Midnatsstunden.“ Man antog nemlig, at naar den galede saa tidligt en Nytaarsnat — som Regel galer den ikke før efter Kl. 2 —, saa skulde man tælle efter; thi lige saa mange Gange den galede i Midnatsstunden, lige saa mange Mark vilde Skæppen af Kornet komme til at koste.

Dette var altsaa en Del af, hvad man til daglig havde at iagttage og varetage. Men naar der saa indtraadte uforudsete Tilfælde, som Sygdom hos Folk og Kreaturer eller Uheld med et eller andet, saa maatte man jo henvende sig til en af de mange kloge Mænd eller Koner, som der den Gang ingen Mangel var paa, og de Raad, de gav, maatte følges, om de aldrig var saa urimelige.

En for faa Aar siden afdød 92-aarig Kone har saaledes fortalt, hvorledes hun som ung Pige en Gang maatte grave et levende lille Lam ned i en Port, hvor ondt det end gjorde hende for det lille Dyr, men der var blevet Uheld i hendes Husbonds Besætning, og saa var dette Raad blevet givet og maatte derfor følges. En anden Gang, fortalte hun, kom der en Kone, en af den Slags, som kunde „gøre baade ondt og godt“, som de sagde, og vilde laane en Genstand. Konen i Gaarden stod just og klippede Faar, og hun vilde nødig forlade sin Plads, da hun frygtede for den anden; men denne trængte paa for at faa det forlangte, hun skulde skynde sig,

sagde hun. Nu kunde Gaardkonen jo ikke godt undslaa sig, og den fremmede tilbød saa at holde ved Faaret imens. Men da hun saa var gaaet, og Faaret klippet færdigt og skulde tages ned af Bordet, brækkede det et Ben, og nu var det jo klart, at den anden havde forvoldt det.

Man mente, at saadanne Personer kunde uskadeliggøres, om en slog dem i Næse og Mund, saa Blodet kom til at flyde, men kunde de saa i en Fart faa fat i et Tørklæde eller Forklæde og med det forebygge, at Bloddraaberne faldt paa Jorden, saa kunde det endda ikke forslaa. Man mente ogsaa, at saadanne Personer var i Stand til, ved at stikke en Syl ind i Bjælken hjemme i deres egen Stue, at kunne malke Naboens Køer.

— — — —

Ja, det var altsaa lidt af forskelligt, hvad der angik Overtroen, som jeg her har nævnt; men der var jo meget, meget mere, som der maatte iagttages. Saaledes mente man af forskellige Dages Vejrlig at kunne slutte sig til de kommende Tidens Vejrlig. Som nu Aarets 4 Tamperdage; som Vindretningen var paa en af de Dage, vilde den omtrent blive de følgende tre Maaneder. „Lige saa mange Taagedage før Jul, lige saa mange „Røgdage“ efter Jul“. „Gregorius Tø vilde gavne Bonden 100 Læs Hø“. Og saa fremdeles. Da kun de færreste kunde læse, var den, der kunde det og havde en Almanak og kunde forklare om dens Indhold, jo vel anset. Almanakkerne, man havde for hundrede Aar siden, var kun ganske smaa. Helligdage og andre Mærkedage var med rødt Tryk. Jeg har som Barn en Gang set en Samling af dem, som tilhørte en gammel Mand; de var omhyggeligt Aar for Aar hæftet

fast i et Læderomslag. Men det var jo ikke saa underligt, at man passede nøje paa dem; thi dels var det selvfølgelig det eneste Nyhedsstof, man fik i Huset i Aarets Løb, og det jo som sagt ikke nær alle Vegne, og dels kom det efterhaanden til at udgøre en Huskebog, idet der var gjort Bemærkninger adskillige Steder. Hos den, der havde Almanak, kunde man jo faa Oplysning om meget, baade hvad „Almanakken lovede“, altsaa Vejrspaadomme, og om, naar man havde „Ny og Næe“; thi ogsaa det tillagde man Betydning ved forskellige Ting, som man foretog sig; mest Betydning havde dog Nytaarsny; nødig maatte man være tomhændet, naar man saa det første Gang.

Historisk Samfunds Virksomhed i 1911.

Ved *H. J. Hansen.*

Samfundets Virksomhed er i Aaret 1911 gaaet jævnt fremefter. Vi har haft nogen Tilgang af Medlemmer, ialt 35, men samtidig en Fragang af 22, saaledes at Forøgelsen i Medlemsantal har været 13, nemlig fra 438 til 451. Der vil naturligt altid finde nogen Afgang Sted som Følge af Bortrejse, Dødsfald og lignende, og det gælder derfor om stadig at vinde nye Medlemmer. Som vi før har sagt, maa det nærmeste Maal være 500 Medlemmer, og dem maa vi kunne naa i Aarets Løb.

Det er jo ikke blot bærende og opmuntrende at være mange om Arbejdet og Interessen; men det er ogsaa af økonomiske Grunde nødvendigt. Vort Samfund har som de øvrige historiske Samfund i Amterne kunnet glæde sig ved et Statsbidrag af 300 Kr. aarlig, og dette Tilskud har været en væsentlig Hjælp til at holde Arbejdet gaaende. Denne værdifulde Understøttelse har imidlertid været i stor Fare, idet Forslaget herom i Henhold til den saakaldte Sparekommissions Betænkning var gleden ud af Finanslovforslaget for 1912—13. Saa meget glædeligere er det da, at Kultusministeriet til 3. Behandling af Finansloven har genoptaget Forslaget, dog at Tilskudet gaar ned fra 300 til 200 Kr. Dette

Forslag er enstemmig tiltraadt af Finansudvalget og nu af Folketinget, og vi kan da forhaabentlig indtil videre regne med denne Understøttelse, for hvilken Samfundet har stor Grund til at bringe Ministeriet og Rigsdagen sin Tak.

Men vi beder Medlemmerne fremdeles virke for Samfundet ved at anbefale dets Virksomhed i deres Kreds. Man ved, at Aarsbidraget kun er 2 Kr. For dette Beløb faar Medlemmerne Aarbogen „Fra Holbæk Amt“; desuden Adgang til en billig Fællestur til et historisk Sted i eller udenfor Amtet foruden til et Par historiske Foredrag i Aarets Løb. Og som man ligeledes ved, kan tiltrædende Medlemmer faa enkelte eller alle de tidligere udkomne Aarbøger til 1 Kr. pr. Stk., saa langt Oplaget rækker. Endvidere gentager vi, at vort Samfund har sluttet Aftale med Ribe, Vejle, Thisted, Ringkøbing, Svendborg o. fl. Amters historiske Samfund, hvorefter vort Samfunds Medlemmer kan faa disse Amters Aarskrifter à 1 Kr. pr. Stk.

*

Om Aarets Virksomhed skal kortelig nævnes, at 5. Aargang af „Fra Holbæk Amt“ i Marts Maaned udsendtes til Medlemmerne. Hæftets Indhold har fra mange Sider været rosende omtalt, og navnlig har O. Lunds udmærkede Skildring i denne og forrige Aargang „Af Livet i den gamle Købmandsgaard“ vakt stor Opmærksomhed, saaledes at der har været Henstilling fra et Bogforlag om at udgive Skildringen som selvstændigt Hæfte.

Efter den vedtagne Bestemmelse afholdtes med velvillig Gæstfrihed fra Højskoleforstander Povl Hansens Side Søndag d. 25. Juni et offentligt Møde

i *Vallekilde* Folkehøjskoles Gymnastiksal. Her holdt Cand. mag. *Vilh. Lorenzen* et meget interessant og oplysende Foredrag om „Munkelivet og dets Betydning“.

Dernæst foretog Samfundet Søndag d. 23. Juli en Udflugt til *Helsingør*. Ca. 120 Medlemmer deltog i Turen, der var overmaade vellykket, takket være især Hr. Lærer *Laur. Pedersens* fortrinlige Ledelse. Selskabet aflagde først Besøg paa Kronborg. Efter at have været nede i Kassematterne og derefter beset Malerisamlingen lejrede Forsamlingen sig paa den herlige Plads paa Slotsvolden ud mod Sundet, hvor Lærer Pedersen holdt et livligt og meget interessant Foredrag om Helsingørs Historie gennem Opgangs- og Nedgangstider.

Efter at man derpaa havde holdt Middag paa Hotel „Øresund“, førte Lærer Pedersen Selskabet en Tur gennem Byen, hvor man fik Lejlighed til at se nogle af de interessante gamle Bygninger, hvoraf Helsingør har mange. Derefter aflagde man Besøg i det nu restaurerede gamle Karmeliterkloster, der er det bedst bevarede Kloster i hele Norden og Nordtyskland. Man behøver for saa vidt ikke at rejse til Italien for at se et rigtigt Kloster. Naturligvis besaa man derefter Mariekirken, der hører til Klosteret, og sluttelig aflagde man et Besøg i St. Olai Kirke, en meget anselig Kirkebygning i Spidsbuestil fra det 15. Aarhundrede. Her saa man bl. a. „vor egen Billedsnider“ Lorens Jørgensens mægtige Altertavle og ligeledes Skovgaard's bekendte Billede „Kristi Nedstigning til Dødsriget“, der midlertidigt var anbragt i Kirken.

Udflugten til Helsingør føjede sig i det hele

smukt ind i Rækken af de tidligere vellykkede Ture, Samfundet har haft.

Den 7. Decbr. holdt Samfundet sit *Aarsmøde* paa Hotel „Postgaarden“ i Holbæk.

Dr. phil. *Joh. Lindbæk* holdt her et historisk Foredrag om Bondestandens Forhold i Høveriets Dage og Arbejdet for dens Frigørelse.

Efter Foredraget afgav Sekretæren, Redaktør *H. J. Hansen Beretning* om Aarets Virksomhed.

Derefter forhandlede man om Stedet for *Sommermødets* Afholdelse i 1912. Der var Enighed om, at Mødet burde holdes i den vestlige Del af Amtet. *Høng* blev foreslaaet som Mødested, og dette anbefaledes stærkt af Højskolelærer J. P. Jensen. Formentlig vil da Mødet blive afholdt i Høng.

Som Bestyrelsesmedlemmer fratræder efter Tur Pastor *Gjevnøe*, Malermester *H. Nielsen* og Forpagter *Holm*.

Det vedtoges enstemmigt at indstille dem til Genvalg og ligeledes Revisorerne Pastor *Prytz* og Direktør *P. Madsen*.

*

Vi bringer sluttelig Samfundets bedste Tak til alle dem, der har støttet vor Virksomhed hidtil, og navnlig retter vi en varm Tak til Foredragsholderne og til dem, der har ydet Bidrag til nærværende Hæfte af Aarbogen. Vi haaber, at det ligesom de tidligere maa finde velvillig Modtagelse.

Medlemsliste.

(Fortsat fra V. Bind.)

Tilgang.

- Andersen, Herman, Gaardejer, Faarevejle.
Bagger, Pastor, Asnæs.
Christensen, L., Frk., Tandlæge, Vesterbrogade 76, København.
Christensen, Chr., Gdr., Støvlemosegaard, Svallerup, Kalundborg.
Dons, Simon, Proprietær, Ubby, Jerslev.
Frølund, J. C., Købmand, Holbæk.
Gad, Chr., Pastor, Kundby, Sandby.
Hansen, H., Købmand, Udby, Holbæk.
Jensen, Karl, Cyklefabrikant, Holbæk.
Jersin, Ferd., Pastor, Jordløse, Svebølle.
Larsen, A. P., Hjembæk, Jyderup.
Larsen, Chr., Gdr., Stradebrogaard, Holbæk.
Larsen, L., Tømrmester, Blæsenborg, Lejre.
Madsen, Jens Jacob, Landmand, Kundby, Sandby.
Madsen, Peder, Gdr., „Egedal“, Vallekilde, Hørve.
Mortensen, Karl, Tømrmester, Ubby, Jerslev.
Nielsen, Uhrmager, Svinninge.
Nielsen, H. P., Bundskærer, Villakvarteret, Holbæk.
Nielsen, R., Ungkarl, Sandby.
Olsen, L. P., Uddeler, Svallerup, Kalundborg.
Olsen, N., Bryggeriet, Holbæk.
Pedersen, Chr., Gdr., Bjerre, Fuglede.
Pedersen, S. Kn., Arkitekt, Ringsted.

Petersen, Maler, Svallerup, Kalundborg.
 Petersen, Frode, Gribvad, cand. phil., Stenstrup, Højby.
 Petersen, Hans Sofus, Ungkarl, Bennebo, Mørkøv.
 Petersen, Laurits, Gdr., Sponnebæksgaard, Holbæk.
 Petersen, N., Proprietær, Ny Hagedsted, Maarsø.
 Petersen, Niels Frederik, Gaardbestyrer, Ubby Mark, Jerslev.
 Petersen, Ole, Gdr., Skippinge, Hørve.
 Poulsen, P., Gdr., Nyvangsgaarden, Tølløse.
 Rasmussen, Jens, Gdr., Bretved, Holbæk.
 Stensballe, Bogholder, Holbæk.
 Stoltz, Hermann, Tudse, Maarsø.
 Tulinius, Læge, Snertinge.

Afgang.

Andreassen, Højskoleforstander, Faarevejle.
 Bernstein, Tømrermester, Asnæs.
 Christensen, C. M., Hotelvært, Asnæs.
 Delbanco, Præst, Kalundborg.
 Hansen, H. P., Boelsmand, Asnæs.
 Hansen, H. P., Lærer, Holbæk.
 Hansen, Marie, Lærerinde, Kaastrup, Kalundborg.
 Hansen, R., Lærer, Kalundborg.
 Hansen, S., Adjunkt, Vejle.
 Helmersen, And., Boelsmand, Løve, Høng.
 Holt, M., Redaktionssekretær, Aalborg.
 Jensen, Alfred, Provst, Vallekilde, Hørve.
 Jensen, N., Gdr., Asnæs.
 Jørgensen, Bertha, Frk. Hørve.
 Jørgensen, Ejlif, Cand., Høng.
 Jørgensen, H. K., Murermester, Vallekilde, Hørve.
 Kristensen, S., Gaardforpagter, Gierslev, Høng.
 Larsen, Lars P., Gdr., Ubby, Jerslev.
 Larsen, Laurits, Gdr., Vig.

Petersen, N., Tømrermester, Ordrup, Merløse.
Petersen, R., Entreprenør, Villakvarteret, Holbæk.
Sørensen, S., Lærer, Bregninge, Svebølle.

Medlemstal 1. Januar 1911	438
Tilgang i Aaret	35
	<hr/>
	473
Afgang i Aaret	22
Medlemstal 1. Januar 1912	<hr/>
	451

REDAKTIONSUDVALGET:

Redaktør *H. J. Hansen*, Holbæk.

Højskoleforstander *Povl Hansen*, Vallekilde.

Skoleforstander *J. Nylev*, Ubbby.

Pastor *H. P. H. Gjevnøe*, Grevinge.

•

